

Вісник

2022

№ 12
(87)

грудень

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

тема:

**Відбулося
засідання РАУ
16 грудня
2022 року**

с. 3

**Щорічні внески
на адвокатське
самоврядування
у 2023 році**

с. 5

**Дайджест
діяльності
комітетів
та секцій НААУ
за листопад —
грудень 2022
року**

с. 7

**Історія
адвокатури:
«Київська
адвокатура
на зламі епох:
витоки, долі,
репресії»:
презентовано
нову монографію
НААУ**

с. 58

ЗМІСТ

Новини та події

Вітання Голови НААУ, РАУ Лідії Ізовітової з Днем адвокатури.....	3
16 грудня у Львові відбулося засідання РАУ.....	3
Щорічні внески на адвокатське самоврядування у 2023 році.....	5
Зустріч з народними депутатами-адвокатами з нагоди 10-річчя НААУ	5

Комітети НААУ

Дайджест діяльності комітетів та секцій НААУ за листопад — грудень 2022 року	7
Мистецтво й адвокатура: несумісне в сумісному.....	22

Адвокатська діяльність

А. Зінченко Інституціалізація адвокатського самоврядування в Україні на прикладі Ради адвокатів Миколаївської області у період воєнного стану 2022 року	24
--	----

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ізовітова Л. П.

Голова Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Гвоздів В. А.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Кухар О. І.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Вилков С. В.

Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Крупнова Л. В.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Місяць А. П.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

Болдін М. Я.

Голова Вищої ревізійної комісії адвокатури

Дроздов О. М.

Член Науково-консультативної ради при НААУ

Офіційний бюлетень Національної асоціації адвокатів України

Реєстраційне свідоцтво
серія KB № 20370-10170 Р
від 19.11.13 р.

Засновник

Національна асоціація
адвокатів України

Юридична та фактична адреса засновника:

04070, м. Київ, вул. Борисоглібська, 3,
поверх 2

Секретаріат НААУ

(044) 392-73-71
факс: (044) 392-73-70
E-mail: info@unba.org.ua
www.unba.org.ua

Партнер НААУ

SPARE

Цивільні справи

О. Розгон

Звернення стягнення на предмет
іпотеки (на прикладі спадкового
майна) внаслідок невиконання
іпотечного договору 34

О. Печений

Формальні вимоги до змісту
і порядку посвідчення заповіту:
зміна підходів судової практики 47

Історія адвокатури

В. Філімоніхін, І. Василик

Брати Синицькі — адвокатська
династія на вівтарі України.....54

«Київська адвокатура на зламі
епох: витоки, долі, репресії»:
презентовано нову монографію НААУ 58

Д. Майстро

Адвокати на захисті інтересів міста
Олександрівська (Запоріжжя) 60

Головний редактор
Ізовітова Л. П.

Редактор
Ковтун М. С.

Загальний дизайн
Гладченко Ю. О.

Реєстраційне свідоцтво:
серія KB № 20370-10170P

Видавець
ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА»

Редакція:
вул. Сумська, 106а,
м. Харків, 61002, Україна
тел.: (057) 76-500-76

e-mail: mskovtyn@gmail.com

www.i.factor.ua

Періодичність виходу
раз на місяць

Дата виходу
30.12.2022 р.

© ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА», 2022.
Усі права на публікації захищені.
Відтворення та поширення
(розповсюдження) у будь-який
спосіб творів (окремих частин

творів), розміщених у бюлетені
«Вісник Національної асоціації
адвокатів України», допускається
лише за дозволом Національної
асоціації адвокатів України.
При відтворенні матеріалів,
що містяться у бюлетені «Вісник
Національної асоціації адвокатів
України», посилання на видання
і вказівка імені (псевдоніма)
автора твору обов'язкові.

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

Шановні колеги!

Цьогоріч ми святкуємо День адвокатури у ювілейний для НААУ рік.

10 років тому було засновано Національну асоціацію адвокатів України.

Сьогодні ми потужна та авторитетна спільнота – нас майже 70 тисяч адвокатів, заслужено користується повагою всіх інституцій всередині країни, має авторитет і визнання у світі. Це вкотре підкреслив той неймовірний рівень солідарності та підтримки, що з початком російської агресії в Україні проявили наші колеги.

Я дякую кожному адвокату, хто захищає нашу країну на фронті, та кожному адвокату, хто підтримує один одного у скрутні для кожного з нас часи.

Від щирого серця бажаю вам зустрічати всі виклики та випробування сильними і консолідованими, з вірою у завтрашній день та майбутнє нашої країни.

Голова Національної асоціації адвокатів України,
Ради адвокатів України
Лідія Ізовітова

16 ГРУДНЯ У ЛЬВОВІ ВІДБУЛОСЯ ЗАСІДАННЯ РАУ

«За роки існування нам вдалося побудувати самовряду професійну незалежну від держави організацію — Національну асоціацію адвокатів України, яка демонструє найвищі стандарти діяльності адвокатури. Це підтверджують провідні міжнародні юридичні організації, які дбають саме про європейські стандарти», — на цьому наголосила **Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова** під час засідання **Ради адвокатів України 16 грудня 2022 року**, присвяченого Дню адвокатури України.

Під час свого виступу вона нагадала історію становлення української адвокатури, розповіла про досягнення за 10 років створення НААУ та окреслила проблемні питання, які стосуються розвитку адвокатури, в тому числі стану адвокатури в період запровадженого воєнного стану.

«Нова історія для української адвокатури розпочалась 24 лютого 2022 року. Завдяки розвинутій системі органів адвокатського самоврядування з перших днів нам вдалося організувати ланцюг адвокатської взаємодії. Регіональні ради адвокатів надають допомогу адвокатам та їх родинам, у тому числі безоплатну

правову допомогу переміщеним особам та військовим, працюючи в цілодобовому режимі», — зазначила Лідія Ізовітова.

Голова НААУ, РАУ підкреслила і той факт, що міцну та активну позицію української адвокатури високо оцінюють міжнародні організації. Так, під час Пленарної сесії ССВЕ, вручаючи нагороду НААУ з прав людини 2022 року, Президент ССВЕ Джеймс МакГілл заявив, що НААУ демонструє найкращі стандарти діяльності

адвокатури, організованої у сильну незалежну асоціацію адвокатів.

«Це одна із самих високих оцінок нашої діяльності. І вже ніхто не може нам сказати, що щось в нашій організації не відповідає європейським стандартам. Організація, яка дбає саме про європейські стандарти в адвокатурі, висловила, що наші стандарти організації адвокатської діяльності є найвищими», — сказала Лідія Ізовітова.

Під час засідання РАУ Голова Ради адвокатів Херсонської області Інна Мокіна детально розповіла про діяльність адвокатури Херсонщини під час окупації. Адвокати Херсонщини мужньо вистояли період окупації. Незважаючи на погрози та тиск, адвокати зберегли документацію Ради адвокатів регіону та не виконували незаконні вказівки окупантів.

Весь час Рада адвокатів Херсонської області працювала за українським законодавством. Проводилися засідання Ради, заслуховувались звіти стажистів та ін. За період окупації до лав адвокатів вступили 25 нових колег.

Інна Мокіна закликала не вірити замовним матеріалам про те, мовляв, що херсонська адвокатура стала на сторону окупантів — це неправда та провокація.

Голова Ради адвокатів Херсонської області подякувала Опікунській раді НААУ та адвокатам-волонтерам за допомогу.

Також на засіданні РАУ заслухала Звіт Комітету з питань БПД з актуальних питань функціонування системи БПД в Україні. Звіт є детальним аналізом численних проблем з реалізації БПД в Україні, серед яких: систематичні спроби втручання у сферу незалежності

адвокатури, наявність значної кількості корупційних ризиків у системі БПД та невиправдане її розширення, усунення адвокатури від процесу прийняття рішень, що стосуються адвокатів, впровадження системи державницького управління адвокатами, втручання в адвокатську діяльність тощо.

Значну кількість проблем пов'язана з блокуванням можливості функціонування системи БПД відповідно до встановлених засад (відсутністю керівника Координаційного центру з надання правової допомоги, призначеного у встановленому законодавством порядку, та нефункціонуванням Наглядової Ради вказаного органу).

Документ перекладений англійською мовою та скерований до міжнародних партнерів, Кабінету Міністрів України, профільних Комітетів Верховної Ради України та лідерів провладної політичної партії «Слуга народу».

Звіт з актуальних питань функціонування системи БПД в Україні можна переглянути на сайті НААУ.

РАУ прийняла низку рішень, якими відреагувала на системні загрози захисту прав людини в державі, спричинені бездіяльністю Мініюсту в частині організації надання БПД в Україні.

Небезпечні корупційні ризики у вигляді опосередкованого тиску на адвокатів, що надають БПД, через непрозору систему видачі доручень та укладення контрактів, незаконне втручання в позиції адвокатів, що мають місце в системі БПД, — спричиняють шкоду в першу чергу людині та грубо порушують її права.

Такі дії, а також у багатьох питаннях бездіяльність, створюють громадянам перешкоди в реалізації гарантованого Конституцією України їх права на захист, доступу до справедливого суду, а також послаблюють Україну як європейську правову державу.

З цього приводу РАУ вирішила звернутись до низки міжнародних інституцій для відповідного реагування.

Крім того, РАУ розглянула численні факти, що свідчать про наявність у діяльності Валерії Коломієць ознак дисциплінарного проступку, а також невідповідності займаній посаді заступниці Міністра юстиції України через відверто негативне ставлення до адвокатури та деструктивне управління ввіреною їй сферою.

Для перевірки такої інформації та надання їй відповідної оцінки матеріали засідання РАУ вирішено скерувати до Прем'єр-міністра України, Міністра юстиції України, органів НААУ та адвокатського самоврядування.

ЩОРІЧНІ ВНЕСКИ НА АДВОКАТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ У 2023 РОЦІ

РАУ ухвалила рішення № 135, яким затвердила **розмір щорічних внесків на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування на 2023-2024 роки**.

Розмір внеску на 2023 рік установлено на рівні прожиткового мінімуму, який відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» від 03.11.2022 № 2710-IX складає на 1 січня 2023 року — 2684 гривні.

Адвокати мають сплатити до 31 січня 2023 року:

— **70 % внеску, що складає 1878,80 грн на рахунок Ради адвокатів регіону;**

— **30 % внеску, що складає 805,20 грн, — на рахунок Національної асоціації адвокатів України.**

РАУ встановила перелік категорій адвокатів, які можуть бути звільнені або мають пільги на зменшення чи відтермінування сплати щорічного внеску: — особи з інвалідністю I та II групи; — особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники бойових дій (в тому числі особи, які брали участь у бойових діях на територіях інших держав); — особи, які брали участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС I та II категорій; — особи, які змушені залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення

негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації та набули відповідний статус.

Заяви про звільнення, зменшення або відтермінування сплати щорічного внеску на 2023 рік подаються адвокатами **до 31 грудня поточного року**.

Сплатити щорічні внески на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування адвокати можуть через Особистий кабінет на сайті НААУ.

Щоб самостійно генерувати квитанцію на онлайн-оплату щорічного внеску, необхідно:

1. Зайти в свій обліковий запис адвоката в Особистому кабінеті на сайті НААУ.

2. В окремому розділі «Внески» згенерувати необхідну квитанцію.

3. Скориставшись онлайн-системами платежів Portmone та LiqPay, сплатити внесок.

Також щорічні внески можна сплатити в базі даних ЄРАУ, скориставшись пошуковою формою за пошуком: URL: erau.unba.org.ua/annual-contributions.

З питань внесків комунікація здійснюється через e-mail: vnesok@mail.unba.org.ua

ЗУСТРІЧ З НАРОДНИМИ ДЕПУТАТАМИ-АДВОКАТАМИ З НАГОДИ 10-РІЧЧЯ НААУ

1 грудня 2022 року в офісі НААУ відбулася зустріч її керівництва з народними депутатами — адвокатами, з нагоди 10-ї річниці створення НААУ.

Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова висвітлила основні історичні етапи становлення української адвокатури, визнання та відзначення НААУ високими міжнародними нагородами. Детально Лідія Ізовітова розповіла про діяльність української адвокатури

та заходи, що вживаються для підтримки адвокатів та громадян в умовах воєнного стану. Окрема увага була приділена проблемам функціонування системи безоплатної правової допомоги в державі.

Народні депутати привітали НААУ з 10-річним ювілеєм та засвідчили їй всебічну підтримку.

«НААУ — це дуже вагома організація. До вас стікається максимально великий ресурс «зламаної»

системи. Де не працює система законодавчо, в тому числі виконавча та судова, — ви, як ніхто, це добре знаєте. Тому потрібно плідно працювати з політиками в політичному руслі», — побажала **народний депутат Олена Копанчук**.

Заступник Голови НААУ, РАУ Валентин Гвоздій зазначив, що тісна співпраця НААУ та Парламенту з початком його теперішньої каденції відобразилась в опрацюванні профільними комітетами НААУ понад 190 законопроектів. Наші висновки, пропозиції, зауваження були направлені відповідним комітетам ВРУ, багато з яких було враховано при прийнятті нових законів. Ми високо цінуємо нашу ефективну співпрацю та вважаємо, що постійний прямий діалог адвокатури з колегами-парламентарями робить розбудову верхо-

венства права ще ефективнішою та сприяє швидкій євроінтеграції України. Ми будемо проводити такі зустрічі на регулярній основі.

Голова ВКДКА Сергій Вилков звернув увагу народних депутатів, що більше року законопроект реєстраційний номер 3602 (усуває правову невизначеність в питанні антикорупційного декларування адвокатами — членами КДК), опрацьований до другого читання, але, на жаль, до сьогоднішнього дня Парламентом не прийнятий, а правова невизначеність не усунута. Він довів до парламентарів інформацію про те, що у зв'язку з існуючою правовою невизначеністю між органами адвокатського самоврядування і НАЗК

існують численні судові спори та незаконні кримінальні переслідування адвокатів з боку правоохоронних органів, ініційованих та, на його переконання, контрольованих посадовими особами НАЗК, що є неприпустимо в правовій демократичній державі. Голова ВКДКА закликав депутатів звернути увагу на існуючу проблему та якнайшвидше її усунути шляхом прийняття законопроекту реєстраційний номер 3602. РАУ вже двічі зверталась до ВРУ з проханням пришвидшити розгляд цього законопроекту.

Зустріч закінчилась приємною подією — Лідія Ізовітова вручила народному депутату України, доктору юридичних наук, колишньому працівнику Вищої школи адвокатури НААУ **Миколі Стефанчуку** нагороду, яку йому було надано до Дня юриста — орден «Видатний адвокат України».

ДАЙДЖЕСТ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТІВ ТА СЕКЦІЙ НААУ ЗА ЛИСТОПАД-ГРУДЕНЬ 2022 РОКУ

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ ТА ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Комітет, керуючись рішенням РАУ № 6 від 28.01.2022, з метою дотримання гарантій, передбачених ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», здійснював виїзди на місця проведення слідчих (розшукових) дій.

Комітету надійшло повідомлення про те, що Головним слідчим управлінням НПУ здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні за фактами вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 28, ч. 4 ст. 368, ч. 2 ст. 364 КК України. Під час досудового розслідування у вказаному кримінальному провадженні судом були винесені ухвали на проведення обшуків за двома адресами у місті Києві, за якими проживають та здійснюють індивідуальну професійну діяльність адвокати.

21 листопада чотири члени чергової групи представників Комітету — Олександр Левадний, Віталій Наум, Сергій Наум та Андрій Соронович прибули на місця проведення слідчих (розшукових) дій.

У процесі проведення слідчих дій було допущено ряд процесуальних порушень: — адвокатські досьє, з наявними у них матеріалами, переглядалися правоохоронцями; — окремі документи, вилучені під час обшуку, не були визначені ухвалою слідчого судді; — правоохоронцями було скопійовано (знято інформацію) з особистого телефону адвоката.

У свою чергу, представники Комітету залишили письмові зауваження до протоколу обшуку та відповідно відреагували на дані обставини справи.

Окрім цього, Комітету стало відомо, що також відбувався обшук у адвоката, який обліковується за Радою адвокатів міста Києва, однак проживає у Київській області. Представники Комітету Ради адвокатів Київської області прибули на місце події. Ми дякуємо обласним колегам, що вони стали на допомогу та «закрили» своїм виїздом цю слідчу (розшукову) дію. *Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/NOLL7cF.*

Комітету надійшло повідомлення про те, що детективами НАБУ здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 209, ч. 4 ст. 358, ч. 1 ст. 366 КК України. У ході розслідування виникла необхідність у проведенні обшуку у Київській області за адресою проживання адвоката, який обліковується за Радою адвокатів міста Києва.

25 листопада представник Комітету Богдан Кушнір, керуючись рішенням Ради адвокатів України № 6 від 28.01.2022 року, прибув на місце проведення

слідчої (розшукової) дії. Йому на підтримку вирушив представник Комітету РАКО Іван Чемерис та допоміг забезпечувати дотримання професійних прав адвоката. У зв'язку з цим Голова Комітету та Комітет у цілому висловлюють свою вдячність обласним колегам! *Посилання на публікацію: URL:cutt.ly/O0LZZjQ.*

Комітету надійшло повідомлення про те, що детективами НАБУ здійснюється розслідування у кримінальному провадженні, під час якого виникла необхідність у проведенні обшуку за адресою місця проживання адвоката.

29 листопада член чергової групи представників Комітету — Володимир Ємельянов прибув на місце проведення слідчої (розшукової) дії. У процесі проведення слідчої дії було встановлено, що право на заняття адвокатською діяльністю призупинене, у зв'язку із службою в органах державної влади. За адресою проживання матеріалів з адвокатською таємницею не зберігалось, порушення професійних прав та гарантій не виявлено. *Посилання на публікацію: URL:cutt.ly/20LXeFw.*

Комітету надійшло повідомлення, що відділом розслідування злочинів загальнокримінальної спрямованості слідчого управління Головного управління Національної поліції у місті Києві, за процесуальним керівництвом Київської міської прокуратури, здійснюється досудове розслідування кримінального правопорушення. В ході слідства виникла необхідність у проведенні обшуку за адресою здійснення професійної діяльності адвоката.

30 листопада два члени чергової групи представників Комітету — Володимир Ємельянов та Володимир Кваша, за підтримки члена команди Координатора комітетів НААУ — Віталія Федірка, вирушили на місце події. Перед початком обшуку було встановлено, що адвоката та його колег в офісі немає, на зв'язок вони не вийшли. У зв'язку з цим представники Комітету заперечили проникнення правоохоронців до приміщення, де, ймовірно, знаходяться матеріали з адвокатською таємницею. В результаті дискусії проведення слідчої (розшукової) дії не відбулось. *Посилання на публікацію: URL:surl.li/edowu.*

Комітету надійшло повідомлення, що Слідчим управлінням Головного управління СБУ у м. Києві та Київській області планується проведення обшуку у приміщенні, яке на праві власності зареєстроване на адвоката.

Представник Комітету Пеліхос Євген, з метою забезпечення гарантій, передбачених у статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та виконання рішення Ради адвокатів України № 6 від 28.01.2022 року, вирушив на місце події.

У процесі проведення обшуку адвокатську таємницю не порушено, вимоги Кримінального процесуального кодексу дотримано.

Посилання на публікацію: URL:surl.li/edoya.

28 листопада Комітету надійшло повідомлення від слідчого Головного слідчого управління ДБР про те, що у ході досудового розслідування кримінального

правопорушення виникла необхідність у проведенні обшуків за місцем роботи та проживання адвоката.

29 листопада два члени чергової групи представників Комітету — Володимир Клочков та Сергій Дзюбенко вирушили на місце подій. Додатково правоохоронцями був залучений представник Ради адвокатів Київської області — Олександр Крикунов, який, зафіксувавши приналежність обшукуваного адвоката до Ради адвокатів міста Києва, все одно залишився на слідчій дії та допомагав представникам Комітету відстоювати професійні права колеги. У зв'язку з цим Комітет висловлює подяку представнику РАКО. За адресою проживання адвоката обшук відбувся без порушення адвокатської таємниці, недотримання процесуального законодавства не виявлено.

Обшук за адресою здійснення професійної діяльності адвоката розпочався 29 листопада, а завершився ввечері 30 листопада та тривав 2 дні. В ході проведення слідчої дії у офісі працівниками ДБР було грубо порушено ст. 161 КПК та Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а саме — правоохоронці отримали доступ та переглянули всі адвокатські дос'є, документи у них. Заперечення представників адвокатського самоврядування були відображені у зауваженнях до протоколу обшуку.

Посилання на публікацію: [URL:surl.li/edozh](https://surl.li/edozh).

Конституцією України гарантується, що кожен має право на професійну правничу допомогу та є вільним у виборі захисника своїх прав.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура України — недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі. Однак у зв'язку із військовою агресією проти народу України виникають нові труднощі та обставини як у роботі адвокатів, так і юстиції держави в цілому.

Комітету надходять численні скарги адвокатів про те, що часто виникають ситуації, коли адвокат прямує до суду з метою участі у судовому засіданні, однак розпочинаються ракетні обстріли та вмикається екстрене оповіщення ДСНС «Повітряна тривога». Такі обставини змушують адвоката негайно прямувати до укриття цивільного захисту населення та знаходитись там до моменту повідомлення про «відбій повітряної тривоги». У свою чергу, якщо участь адвоката у судовому

засіданні є обов'язковою, то судом подаються дисциплінарні скарги відповідно до ч. 1 ст. 324 КПК України. У випадку якщо участь адвоката у судовому засіданні не є обов'язковою, то суди проводять засідання без його участі та, по суті, позбавляють особу права на професійну правничу допомогу.

3 листопада Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ звернувся до РАУ із запитом щодо надання роз'яснень про неприбуття адвоката на судові засідання у зв'язку з оповіщенням «Повітряна тривога» та іншими обставинами, спричиненими воєнним станом.

Розглянувши це звернення, **РАУ прийняла Рішення № 148 «Про поважність причин неявки адвоката в судові засідання, слідчі дії тощо під час воєнного стану» від 16-17 листопада 2022 року**, яким затвердила вважати поважною причиною неприбуття чи припинення участі адвоката в судових засіданнях або неявки адвоката до інших органів, в яких він бере участь задля надання правової допомоги, якщо це зумовлено наслідками війни (повітряна тривога, відсутність електрозабезпечення, неможливість використання транспорту, ракетна атака чи інше збройне ураження території, де знаходиться адвокат та/або відповідний орган, а також окупація вказаної території тощо). Такі дії адвоката не є порушенням Правил адвокатської етики.

Окрім цього, РАУ зобов'язала КДКА регіонів та ВКДКА враховувати це рішення під час розгляду/перегляду дисциплінарних справ щодо здійснення адвокатської діяльності в умовах воєнного стану.

Підсумовуючи вищевказане, слід зазначити про пріоритет права особи на життя, здоров'я та безпеку визнається усіма цивілізованими державами і націями та є загальним спадком європейської правової традиції. Обов'язок щодо забезпечення цього права на території України покладено на Державу Україна.

Якщо виникають загрози для життя та здоров'я адвоката, спричинені наслідками військової агресії, то неприбуття адвоката у судові засідання не тягне за собою притягнення останнього до дисциплінарної відповідальності. *Посилання на публікацію: [URL:surl.li/edpag](https://surl.li/edpag).*

Комітету надійшло повідомлення про те, що Головним слідчим управлінням НПУ, в рамках розслідування кримінального провадження, отримано ухвали про

надання дозволів на проведення обшуків у приміщеннях за місцем проживання адвокатів.

7 грудня два члени чергової групи представників Комітету — Руслан Кульшенко та Денис Чередниченко прибули на місце проведення слідчих (розшукових) дій. У процесі проведення двох обшуків було дотримано букви Закону, адвокатська таємниця не порушена. *Посилання на публікацію: URL:surl.li/edpat.*

Комітету надійшло повідомлення про те, що Головним слідчим управлінням НПУ за процесуального керівництва прокурорів Офісу Генерального прокурора проводиться досудове розслідування у кримінальному провадженні за ознаками правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 364, ч. 3 ст. 212 КК України. У ході досудового розслідування виникла необхідність у проведенні обшуку в житлі адвоката.

8 грудня два члени чергової групи представників Комітету — Денис Чередниченко та Володимир Кваша прибули на місце проведення слідчих (розшукових) дій. У процесі проведення обшуку було дотримано букви Закону, адвокатська таємниця не порушена. *Посилання на публікацію: URL:surl.li/edpbef.*

Комітету надійшло повідомлення про те, що Головним слідчим управлінням СБУ здійснюється розслідування у кримінальному провадженні, під час якого

виникла необхідність у проведенні обшуків на підставі ухвал слідчого судді в житлі, що належить адвокату.

9 грудня член чергової групи представників Комітету — Артем Бойко прибув на місце проведення першої слідчої (розшукової) дії. У процесі проведення обшуку було вилучено мобільний телефон та ноутбук адвоката. Представник Комітету оспорував ці дії та залишив відповідні зауваження до протоколу обшуку. Після завершення першого обшуку правоохоронці, представник Комітету та інші учасники обшуку вирушили на другу адресу місцезнаходження квартири адвоката. Слідча дія відбулась без порушення адвокатської таємниці, норми кримінального законодавства було дотримано. *Посилання на публікацію: URL:surl.li/edpca.*

9 грудня представник Комітету — Тарас Гудзера невідкладно прибув на місце проведення слідчої (розшукової) дії. *Посилання на публікацію: URL:surl.li/edpcp.*

Комітету надійшло повідомлення про те, що детективами Національного антикорупційного бюро України здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні за ознаками кримінального правопорушення. В ході розслідування виникла необхідність у проведенні обшуку за адресою проживання адвоката, який обліковується за Радою адвокатів міста Києва.

20 грудня член чергової групи представників Комітету — Юрій Юрченко прибув на місце проведення слідчої (розшукової) дії. Адвокат повідомив, що будь-яких документів, пов'язаних із здійсненням професійної діяльності за місце здійснення обшуку не має, професійної діяльності за цією адресою не проводить. Слідча дія відбулась без порушення процесуальних та професійних прав. *Посилання на публікацію: URL:surl.li/edpdg.*

Комітету надійшло повідомлення про те, що детективами НАБУ здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні за ознаками кримінального правопорушення. У ході розслідування виникла необхідність у проведенні двох обшуків за адресами проживання та здійснення професійної діяльності адвоката, який обліковується за Радою адвокатів міста Києва, однак знаходиться у Київській області. У зв'язку з цим Комітет у співпраці з представниками Ради

адвокатів Київської області взаємовиручили один одного. Обласні колеги вирушили на адресу київського адвоката у області, а представники Комітету — на адресу проведення обшуку у обласного адвоката в Києві.

21 грудня два представники Комітету — Євген Солодко, Богдан Кушнір прибули на місце проведення слідчих (розшукових) дій. У ході слідчих дій за місцем роботи адвоката було вилучено персональний ноутбук та телефон, що містять інформацію з адвокатською таємницею. Відповідні зауваження були відображені у протоколі обшуку. За адресою проживання адвоката міста Києва процесуальних порушень не виявлено. *Посилання на публікацію: URL: surl.li/edpdpd.*

КОМІТЕТ З МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

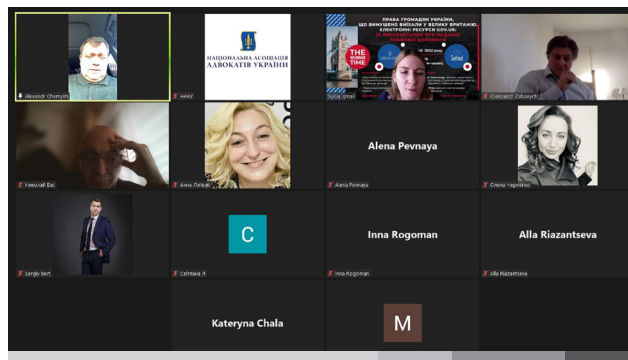
17-18 листопада заступниця Голови Комітету **Ольга Поєдинок** узяла участь у щорічній конференції GLOBALCIT, яка була присвячена темі «Громадянство та політичний розвиток: оспорування членства та демократичні норми навколо світу». Її доповідь було присвячено питанням громадянства у контексті російської агресії проти України.

КОМІТЕТ З МІЖНАРОДНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

У грудні НААУ за ініціативою представника НААУ у Шотландії, Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії, Олександра Черниха та представника Фонду «Settled» адвоката Юлії Ісмаїл провели круглий стіл на тему: «Права громадян України, що вимушено виїхали у Велику Британію. Електронні ресурси GOV.UK: їх використання при наданні правової допомоги».

Актуальність проведення заходу обумовлена тим, що з початку повномасштабної війни на території України до Сполученого Королівства виїхало понад 120 000 громадян України і близько 300 українських адвокатів з родинами, які щоденно стикаються з проблемами, пов'язаними зі взаємодією з державними органами.

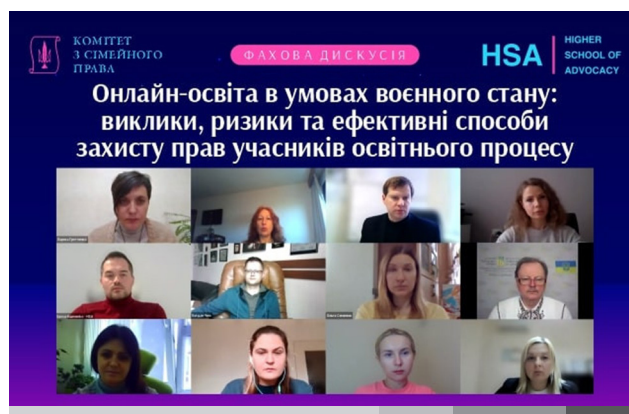
У Великій Британії усі дії здійснюються на ресурсах GOV.UK. У зв'язку з цим питання отримання соціального страхового номера, реєстрації для отримання допомоги, реєстрація в національній медичній службі, декларування майнового стану, заявки та консультації державних органів вимагають певних навиків роботи з електронними ресурсами.

Для адвокатів було розказано повністю візові правила, умови отримання посвідок на проживання, отримання соціальної допомоги, правила ведення індивідуального бізнесу самозайнятими особами, постановки на облік та отримання номерів страхування, податкового обліку.

КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА

12 грудня відбулася фахова дискусія на тему «Онлайн-освіта в умовах воєнного стану: виклики, ризики та ефективні способи захисту прав учасників освітнього процесу». Захід організовано у співпраці з Комітетом та Центром «Адвокат дитини» Вищої школи адвокатури НААУ.

До участі в заході та обговорень долучилися: **Сергій Горбачов** — освітній омбудсмен, **Руслан**

Колбаса — генеральний директор Директорату розвитку соціальних послуг та захисту прав дітей Мінсоцполітики, **Інна Юрина** — радниця Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх, **Сергій Мороз** — прокурор відділу організації процесуального керівництва та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях у сфері охорони дитинства та насильства щодо дітей управління організації процесуального керівництва та підтримання публічного обвинувачення Департаменту захисту інтересів дітей та протидії насильству Офісу Генерального прокурора, **Наталія Марчук** — начальник управління забезпечення доступу до правової допомоги Координаційного центру з надання правової допомоги, **Наталія Дейнега** — начальник сектору пробації щодо неповнолітніх ДУ «Центр пробації», **Вікторія Блошко** — начальник юридичного відділу Державної служби якості освіти.

Модератором фахової дискусії виступила **Лариса Гретченко** — керівник Центру «Адвокат дитини» Вищої школи адвокатури НААУ, заступник Голови Комітету, яка, відкриваючи захід, відзначила міждисциплінарний характер реалізації права на освіту та інших прав дитини, які опинилися на перетині правового регулювання нормами освітнього, сімейного, трудового права тощо. Розгляд цих питань крізь призму подій сьогодення дозволяє прослідкувати, які порушення прав дитини відбуваються в освітньому процесі та як їм запобігти. *Деталі обговорення та відеозапис:* [URL:bit.ly/3Wfj08](https://bit.ly/3Wfj08).

РАУ ухвалила рішення № 121, яким затвердила роз'яснення щодо можливості адвокатам здійснювати представництво інтересів клієнтів на підставі договору, вчиненого в електронній формі, а також необхідності надання клієнтом згоди на розкриття конфіденційної інформації.

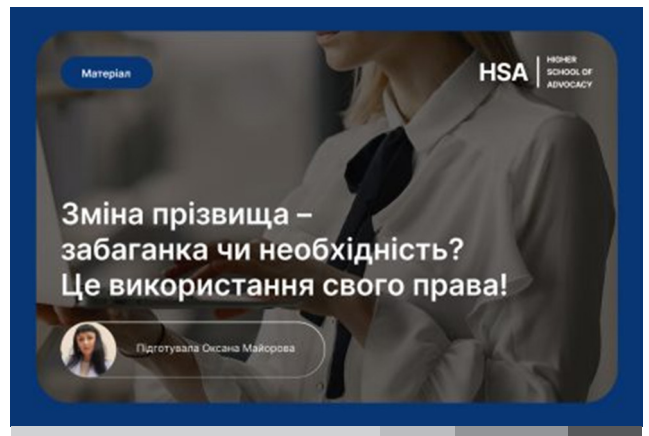
Проект роз'яснення підготовлений Комітетом, до завдань якого належить виявлення актуальних проблем у сфері сімейного права та сприяння їх вирішенню. *Детальніше про рішення:* [URL:bit.ly/3uTJWVB](https://bit.ly/3uTJWVB).

На ресурсах Вищої школи адвокатури НААУ опубліковані:

1) статті членів Ради:

— **Оксана Майорова**

1. «У чому полягають особливості встановлення зв'язку та який порядок спілкування бабусі з онуком/

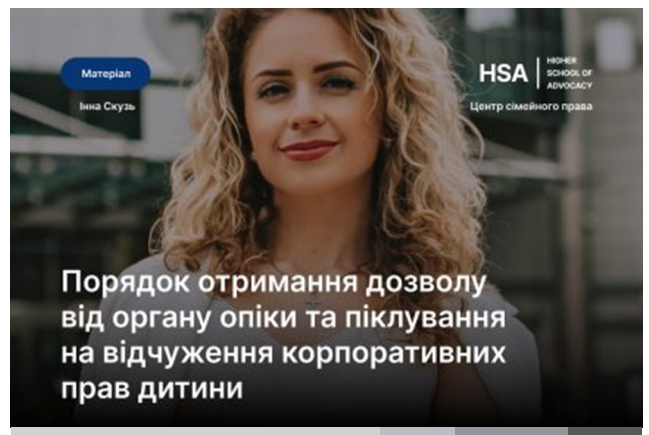
онуком, що перебуває за кордоном?». *Перегляд:* [URL:bit.ly/3Yx97ee](https://bit.ly/3Yx97ee).

2. Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права. *Перегляд:* [URL:it.ly/3Px8SLS](https://bit.ly/3Px8SLS).

3. Зміна прізвища — забаганка чи необхідність? *Перегляд:* [URL:bit.ly/3FZNdZS](https://bit.ly/3FZNdZS).

— Інна Скузь

1. Порядок отримання дозволу від органу опіки та піклування на відчуження корпоративних прав дитини. *Перегляд:* [URL:bit.ly/3PF04Uj](https://bit.ly/3PF04Uj).

2. Як екологічно вирішувати сімейні конфлікти (юридичні та психологічні поради). *Перегляд:* [URL:bit.ly/3hympM](https://bit.ly/3hympM).

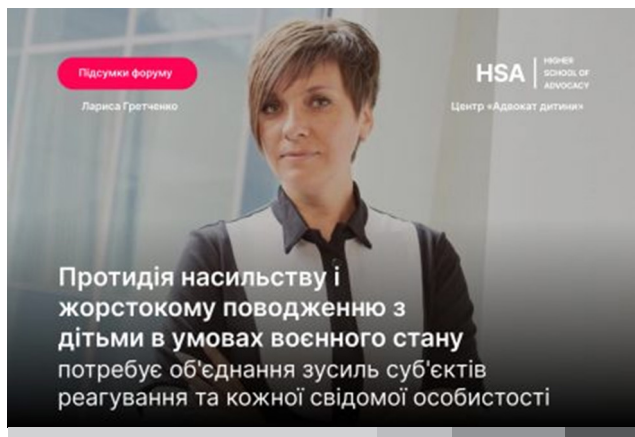
— Анна Осадча

Роль адвоката в процесі «Мирного розлучення». *Перегляд:* [URL:bit.ly/3PyVp6m](https://bit.ly/3PyVp6m).

— Лариса Гретченко

1. Онлайн-освіта як фактор впливу на життя дітей і молоді: про ризики і можливості. *Перегляд: URL:bit.ly/3FTfDDB.*

2. Судова практика у справах про спадкування за участю дитини: правові висновки і позиції Верховного Суду. *Перегляд: URL:bit.ly/3V272UC.*

3. Про алгоритми реагування в ситуації кібербулінгу, відповідальність за його вчинення і приховування. *Перегляд: URL:bit.ly/3jbgo3b.*

4. Протидія насильству і жорстокому поводженню з дітьми в умовах воєнного стану потребує об'єднання зусиль суб'єктів реагування та кожної свідомої особистості. *Перегляд: URL:bit.ly/3uU8ZHR.*

— Ольга Семенюк

Роль молекулярно-генетичної експертизи у встановленні та оспоруванні батьківства. *Перегляд: URL:bit.ly/3BDc03i.*

2) відповіді членів Ради Комітету на питання адвокатів:

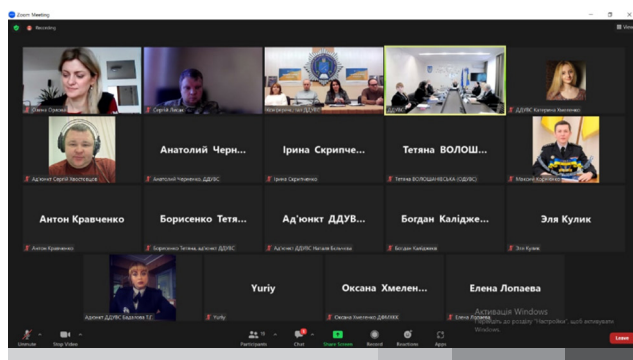
— відповідає Ганна Гаро та Марина Вітліна:

Чи можна просити суд встановити початок періоду стягнення аліментів з моменту прийняття рішення про розлучення, яке було прийнято 18.02.2022. Через 2 дні був направлений адвокатський запит на місце роботи чоловіка з метою отримання довідки про доходи. Проте, зважаючи на воєнний стан, відповідь була отримана лише в червні 2022 року. На що можна посперечатися і чи можна очікувати, щоб суд прийняв рішення з метою врахування інтересів дитини? *Відповідь: URL:bit.ly/3W5yx0A.*

— відповідає Юрій Бабенко: Чи можуть бути варіанти, коли зразки для експертизи відбираються в матері та дитини за кордоном відповідним медичним закладом, у випадку коли сторони проживають у різних країнах, та надсилатися в Україну до медичного закладу, який відбирав зразки у чоловіка, щоб цей заклад провів експертизу, чи навпаки зразки з України надсилатися за кордон? *Відповідь: URL:bit.ly/3Yu86TT.*

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

22 листопада Голова Секції захисту прав людини в кримінальному процесі Комітету **Сергій Лисак** взяв участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Юридична клінічна практика: становлення, сучасний стан та перспективи розвитку».

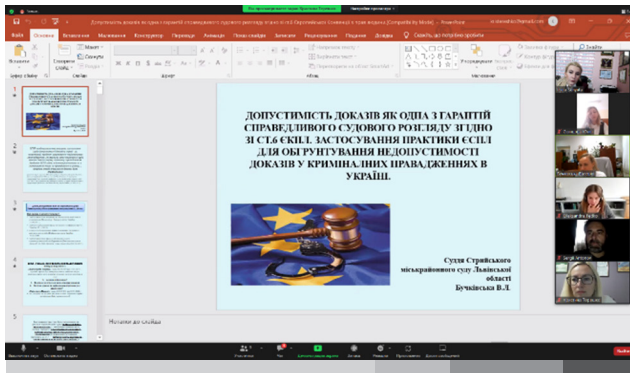
9 грудня членкиня Ради Комітету **Ірина Смірнова** взяла участь у науково-практичному круглому столі, присвяченому 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини «Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення».

КОМІТЕТ З МЕДИЧНОГО І ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАВА ТА БІОЕТИКИ

2 грудня відбулось чергове засідання Комітету.

Традиційно до участі в засіданні запрошено зовнішнього експерта. Цього разу **Вікторію Бучківську** — суддю Стрийського міськрайонного суду Львівської області, яка виступила з доповіддю на тему «Окремі проблемні питання КПК України, які виникають під час розгляду кримінальних проваджень та постановлення судових рішень. Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні».

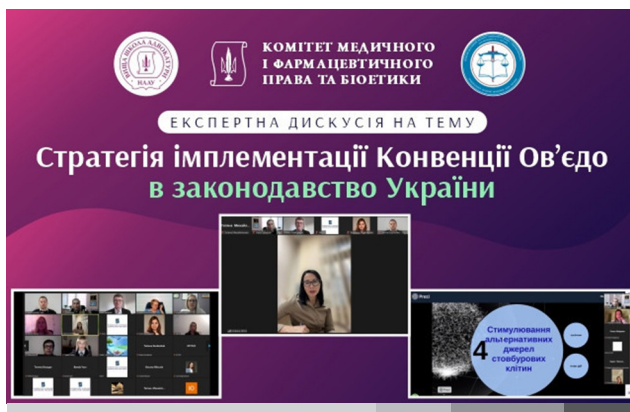
На порядку денному було чимало питань: від організаційних питань у роботі Комітету до підготовки відзначення Дня прав людини (10 грудня 2022 р.).

Також обговорили прийдешній захід «Стратегія імплементації Конвенції Ов'єдо в законодавство України» (09.12.2022), що організовується Комітетом, Вищою школою адвокатури та НДІ приватного права та підприємництва імені Ф. Г. Бурчака.

3-поміж новел у діяльності Комітету планується робота зі студентством у межах гуртка з медичного права, що створюється в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова.

9 грудня Комітет та Вища школа адвокатури НААУ спільно з Науково-дослідним інститутом приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України провели експертну дискусію на тему «**Стратегія імплементації Конвенції Ов'єдо в законодавство України**», приурочену до Дня прав людини (10 грудня).

Конвенція Ов'єдо — міжнародний документ, що має на меті охорону гідності та основних прав і свобод людини щодо застосування біології та медицини, спрямований на заборону зловживання інноваційними здобутками у сфері біології та медицини й використання прогресивних новел у цій сфері на благо сучасного й прийдешніх поколінь.

З вітальними словами на заході виступили голова Комітету **Ірина Сенюта**, представник Міністра охорони здоров'я України, заступниця генерального директора — керівниця Експертної групи зі спеціалізованої медичної допомоги та охорони материнства та дитинства **Тетяна Орабіна**, директор Вищої школи адвокатури НААУ **Савва Кузьменко**. Організаторами обраний незвичний формат наукового заходу у формі панельних дискусій на тему:

1. Гідність, приватність, інформованість, особиста недоторканність як основоположні цінності Конвенції Ов'єдо.
2. Правовий режим анатомічних матеріалів людини у сфері трансплантації.
3. Правова охорона ембріона та наукові дослідження.

Модераторами панелей були Ірина Сенюта, Роман Майданик та Наталія Квіт. *Деталі обговорення та запис заходу:* [URL:bit.ly/3hLabph](https://bit.ly/3hLabph).

Комітет підготував бюлетень за вересень — листопад 2022 року. До уваги читачів висвітлено: — новини Комітету; — актуальні зміни до законодавства; — огляд судової практики Верховного Суду у справах про відшкодування моральної шкоди, визнання протиправним і скасування рішення про відмову у призначенні пенсії у зв'язку з утратою годувальника, визнання незаконним і скасування наказу про накладення дисциплінарного стягнення, визнання права на позачергове безоплатне лікування і протезування зубів за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів у державних і комунальних медичних установах МОЗ України, виключення відомостей про батька дитини з актового запису про народження, а також практика ЄСПЛ; — перелік наукових публікацій; — анонси майбутніх заходів; — відповіді членів Ради Комітету на запитання адвокатів.

Детальніше з напрацюваннями Комітету можна ознайомитися за посиланням: [URL:bit.ly/3jjhk5j](https://bit.ly/3jjhk5j).

Активності членів Комітету

29 листопада Оксана Міськів провела вебінар для адвокатів Івано-Франківської області на тему «ВЛК: правове регулювання діяльності, практичні аспекти надання правової допомоги військовослужбовцям (судова практика)».

5 грудня Юлія Миколаєць на платформі Школи інноваційної медицини (SIM) провела вебінар на тему: «Юридичний захист лікаря в сучасних умовах».

20 грудня Юлія Миколаєць на платформі Цифрового видання «Експертус» провела вебінар на тему: «Перевірки під час воєнного стану» в рамках онлайн-конференції «Відділ кадрів — 2022. Підсумки року».

Ірина Сенюта та Оксана Міськів беруть активну участь у волонтерському русі «Адвокат ЗСУ». За звітний період адвокатами підготовлено низку консультацій.

Публікації членів Комітету

1. Ірина Сенюта. Право громадського здоров'я та війна в Україні: сьогодення та уроки на майбутнє. URL: bit.ly/3ven7vW.

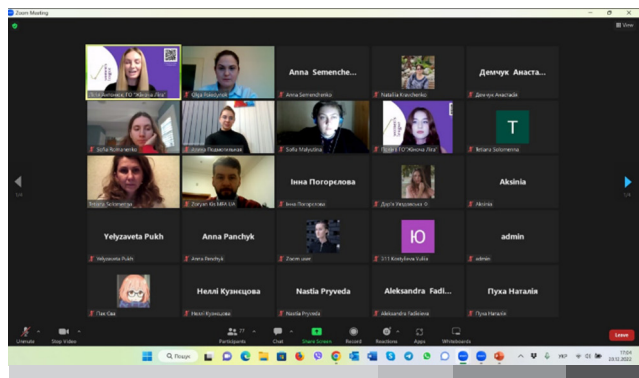
2. Консультації на Експертус Медзаклад (Експертно-правова система для керівників у галузі охорони здоров'я):

— Миколаєць Ю. Чи може КНП купити StarLink. URL: bit.ly/3HYS8LY.

— Як КНП організувати платну стоянку для транспорту на своїй території. URL: bit.ly/3I2hSqC.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

20 грудня Заступниця Голови Комітету **Ольга Поєдинок** виступила з лекцією про жінок у дипломатії та міжнародному праві у межах онлайн-заходу «Чоловічий клуб, або Чи є місце для жінок у дипломатії?». Подію було організовано ГО «Жіноча Ліга» з нагоди

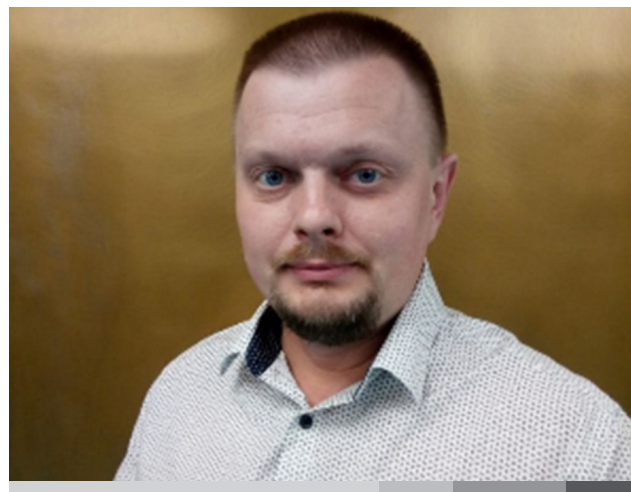

Дня працівників дипломатичної служби, який щороку відзначається 22 грудня.

КОМІТЕТ З ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ

На сайті ВША НААУ опублікована стаття члена Ради Комітету Олексія Мотилука:

— Правові нюанси спадкування з іноземним елементом. Перегляд: URL : bit.ly/3G0epHJ.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У **грудні** на ресурсах ВША НААУ опубліковано тематичні публікації члена Ради Комітету **Тетяни Рабко**:

— Перевірка наявності власноручного підпису скажника при зверненні через підсистему «Електронний суд». Огляд судової практики. Перегляд: <http://surl.li/edyuo>;

— Про практичне застосування елементів електронного судочинства адвокатом. Перегляд: <http://surl.li/eduzf>, <http://surl.li/eduzk>.

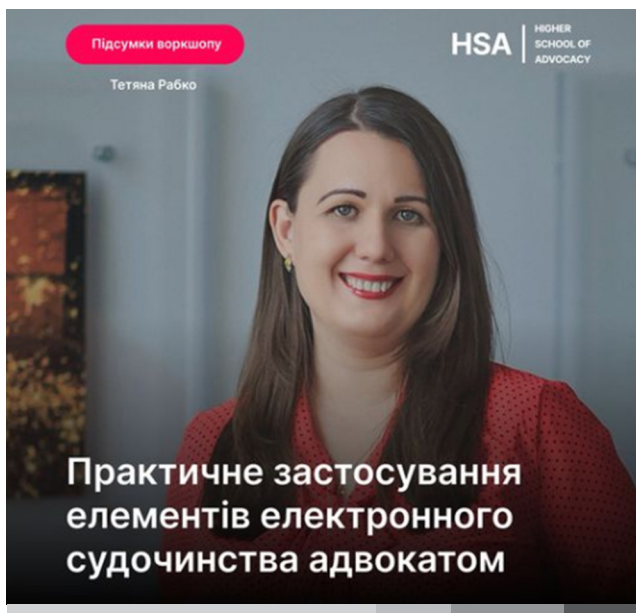
— Відповіді на питання щодо використання підсистеми «Електронний суд». Перегляд: <http://surl.li/edvam>.

У **грудні Тетяна Рабко** провела 2 вебінари та 2 майстер-класи:

— **2 грудня** вебінар «Про практичне застосування елементів електронного судочинства» (для адвокатів Запорізької області);

— **10 грудня** майстер-клас «Електронний суд. З чого почати?»;

— **12 грудня** вебінар «Електронне судочинство: навички роботи адвоката з електронними сервісами»;

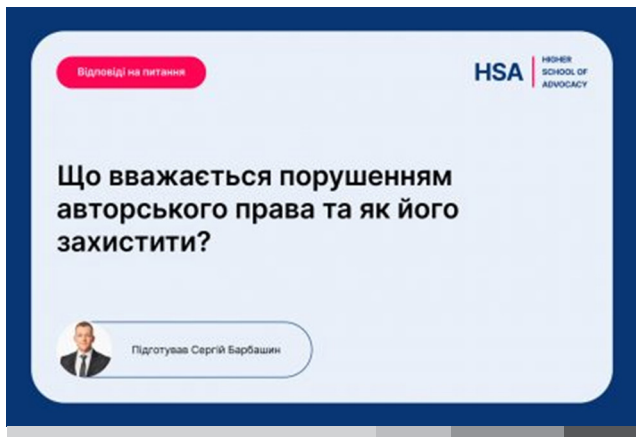
— **17 грудня** майстер-клас «Електронний суд. Ознайомлення із матеріалами справи та оскарження судових рішень».

КОМІТЕТ З ІТ-ПРАВА

15 грудня члени Комітету взяли участь у круглому столі «Виявлення та запобігання шахрайства в Україні». Захід був присвячений кібербезпеці у сфері криптовалюти та NFT.

КОМІТЕТ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

В межах рубрики Вищої школи адвокатури НААУ #ВідповідіЛекторівВША, заступник Голови Комітету **Сергій Барбашин** відповів на запитання адвокатів:-

що вважається порушенням авторського права та як його захистити? *Відповідь:* [URL:bit.ly/3BGAcI5](https://bit.ly/3BGAcI5).

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МИТНОГО ТА ПОДАТКОВОГО ПРАВА

1 грудня за ініціативою Комітету відбувся вебінар на тему «Підстави зупинення реєстрації податкових накладних. Таблиця даних платника податків та критерії визначення ризиковості платника».

Під час вебінару член Ради Комітету **Ірина Нараєвська** розповіла про основні причини зупинення реєстрації податкових накладних, процедуру та умови прийняття таблиці даних платників податку, а також про критерії ризиковості платника податків.

Крім того, лектор поділилася практичними нюансами та типовими помилками, пов'язаними з підготовкою скарг на розблокування податкових накладних.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

16 грудня на засіданні РАУ було презентовано Звіт з актуальних питань функціонування системи БПД в Україні. Звіт було підготовлено членами Ради

Комітету та є детальним аналізом численних проблем з реалізації безоплатної правової допомоги в Україні, серед яких: систематичні спроби втручання у сферу незалежності адвокатури, наявність значної кількості корупційних ризиків у системі БПД та невиправдане її розширення, усунення адвокатури від процесу прийняття рішень, що стосуються адвокатів, впровадження системи державницького управління адвокатами, втручання в адвокатську діяльність тощо.

Звіт з актуальних питань функціонування системи БПД в Україні можна переглянути за посиланням: URL: cutt.ly/Q0L8aLV.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ

У грудні НААУ, у рамках діяльності Комітету, надала інформаційну підтримку, організованому МКАС при Торгово-промисловій палаті України круглому столу на тему «Нові можливості ICAC та UMAC: впровадження медіації та комбінованих процедур». Захід присвячено запровадженню з 1 січня 2023 року послуг медіації, а також послуг із врегулювання спорів за допомогою комбінованих процедур «Арбітраж-Медіація-Арбітраж» та «Медіація-Арбітраж».

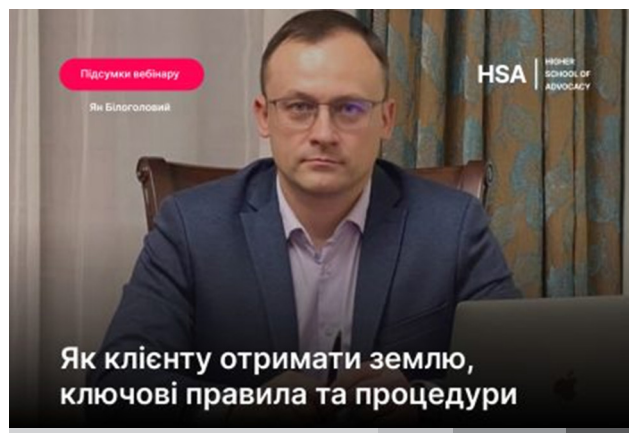

КОМІТЕТ З АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ДОВКІЛЕВОГО ПРАВА

На сайті Вищої школи адвокатури НААУ опублікована стаття члена Ради Комітету Яна Білоголового:

— Особливості оренди землі в умовах воєнного стану. *Перегляд: URL: bit.ly/3Wm27yD.*

— Як клієнту отримати землю, ключові правила та процедури. *Перегляд: URL: bit.ly/3Yr1CoV.*

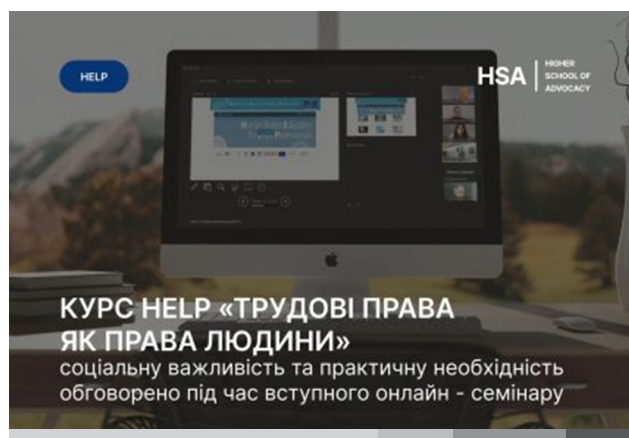

КОМІТЕТ З ТРУДОВОГО ПРАВА

28 листопада Голова Комітету **Вікторія Поліщук** взяла участь у HELP Training-of-Trainers (ToTs) session, що відбувся у Страсбурзі у змішаному форматі оффлайн та онлайн. URL: cutt.ly/v0L7jwv.

7 грудня відбувся вступний онлайн-семінар з практичного упровадження онлайн-курсу HELP «Трудові права як права людини». Серед учасників, які пройшли

відбір, Голова Комітету **Вікторія Поліщук** та члени Комітету: **Іван Яцкевич** і **Оксана Зайцева**. URL:cutt.ly/NOL7xeE.

12 грудня відбулася фахова дискусія на тему: «Онлайн-освіта в умовах воєнного стану: виклики, ризики та ефективні способи захисту прав учасників освітнього процесу». Голова Комітету **Вікторія Поліщук** розповіла про поважні причини, що перешкоджають роботі педагогів в онлайн-режимі, та їх вплив на освітній процес. Зокрема, адвокат виділила поважні причини відсутності на робочому місці та судову практику у справах про звільнення педагогів за прогул.

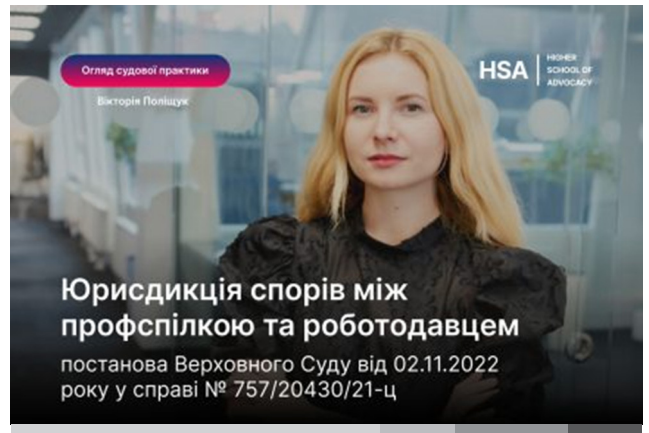

20 грудня відбулося підсумкове онлайн-засідання Комітету, де було підведено підсумки року, обговорено поточну діяльність та заплановано активності на 2023 рік.

Публікації:

Вікторія Поліщук:

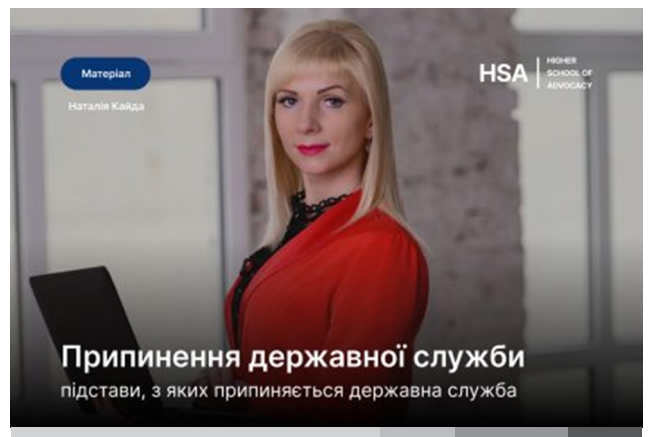
- «Тенденції судової практики у трудових спорах під час дії воєнного стану», URL:surl.li/edpqk;
- «Стягнення середнього заробітку для осіб, які призвані на строкову військову службу», URL:surl.li/edpqn;
- «Використання скріншотів із Viber як доказів у судовому засіданні», URL:surl.li/edpqr;
- «Юрисдикція спорів між профспілкою та роботодавцем», URL:surl.li/edpqs;

- «У чому полягають особливості надання відпусток в умовах воєнного стану?», URL:surl.li/edpqw;
- «Облік робочих місць для осіб з інвалідністю», URL:surl.li/edprb;
- «Зміни у частині застосування праці іноземців та осіб без громадянства в Україні», URL:surl.li/edpri.

Наталія Кайда:

- «Особливості поновлення на роботі незаконно звільненого працівника», URL:surl.li/edttc;

- «Відомості в трудовій книжці не є єдиним джерелом інформації про характер трудових відносин», URL:surl.li/edtti;
- «Строкове призначення на посаду. Заміщення посади державної служби на період відсутності державного службовця», URL:surl.li/edtto;
- «Простий у зв'язку з введенням воєнного стану», URL:surl.li/edtzg;
- «Припинення державної служби», URL:surl.li/edtzo;

— «Запровадження дистанційної роботи», URL: surl.li/edztz.

МОЛОДІЖНИЙ КОМІТЕТ НААУ — UNBA NEXTGEN

Молодіжний комітет привітав колег з Днем адвокатури України. 19 грудня презентовано відео, у якому члени Ради та регіональні представники NextGen висловили вітання та побажання для адвокатів. Перегляд: URL: youtu.be/zNGCnKIOZGA.

2 грудня у місті Чернівці проведено круглий стіл представниками UNBA NextGen у Чернівецькій області у співпраці з проектом ЄС PRAVO-JUSTICE на тему «Правові виклики воєнного стану: актуальні питання мобілізації, виїзду за кордон, примусового вилучення майна».

Захід відбувся за участю Голови Ради адвокатів Чернівецької області, представників Чернівецької регіональної ради з питань реформи правосуддя, суддів Чернівецького окружного адміністративного суду, Господарського суду Чернівецької області, Голови спілки приватних виконавців та інших запрошених гостей.

Під час зустрічі учасники у форматі виступів на задану тематику з наступними обговореннями проблематики визначили найбільш складні питання правового регулювання правовідносин під час війни, неоднаковість підходів і тлумачення військового законодавства територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, прикордонною службою, державними органами, громадянами, правозахисниками та судами.

Учасники висловили свої думки та пропозиції щодо можливих варіантів подолання проблемних питань, домовилися про співпрацю надалі у цьому напрямі.

16 грудня Голова Комітету **Сергій Барбашин** та регіональний представник Комітету у Дніпропетровській області **Алевтина Башкеєва** взяли участь у **засіданні РАУ**. Під час засідання члени РАУ обговорили питання проблем функціонування системи безоплатної правової допомоги в Україні.

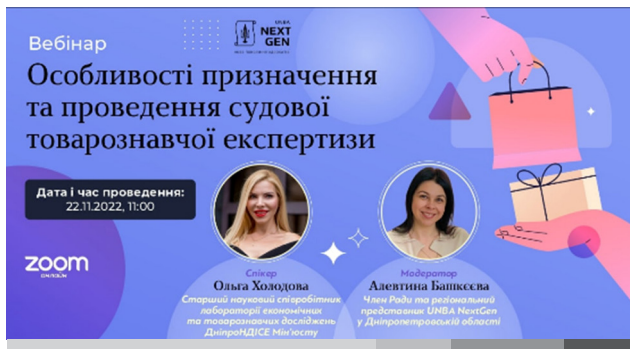
Комітет з питань БПД презентував звіт з актуальних питань щодо системи БПД в Україні. Звіт є детальним аналізом чисельних проблем з реалізації безоплатної правової допомоги в Україні, серед яких: систематичні спроби втручання у сферу незалежності адвокатури, наявність значної кількості корупційних ризиків в системі БПД та невинуватене її розширення, усунення адвокатури від процесу прийняття рішень, що стосуються адвокатів, впровадження системи державницького управління адвокатами, втручання в адвокатську діяльність тощо.

Також на засіданні Голова Ради адвокатів Херсонської області Інна Мокіна детально розповіла про діяльність адвокатури Херсонщини під час окупації.

Крім того, на зустрічі членами РАУ розглянуто цілу низку важливих питань щодо діяльності адвокатури в цілому. *Деталі обговорення та прийняті рішення можна переглянути на сайті НААУ: URL: unba.org.ua/activity.*

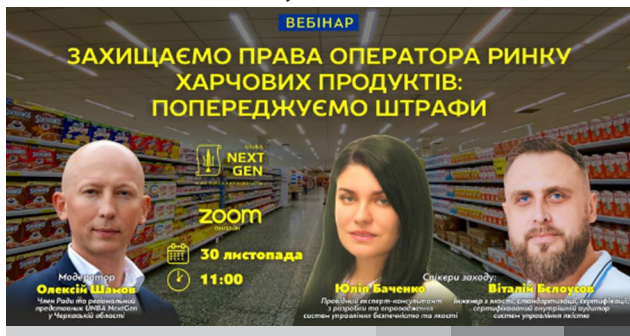
Молодіжний комітет продовжує проведення вебінарів на актуальні теми та проблеми у період воєнного стану. Представниками проведені заходи на такі теми:

— Особливості призначення та проведення судової товарознавчої експертизи (спікер — Ольга Холодова).

— Захищаємо права оператора ринку харчових продуктів: попереджуємо штрафи (спікери — Юлія Баченко та Віталій Белоусов).

— Боре́мось з недобросовісною конкуренцією в тендерних процедурах: сертифікація діяльності та продукції (спікер — Віталій Белоусов).

Крім того, UNBA NextGen спільно з Радою адвокатів Івано-Франківської області провів акредитовані вебінари:

— Персональні дані в адвокатській діяльності (спікер — Семен Яценко).

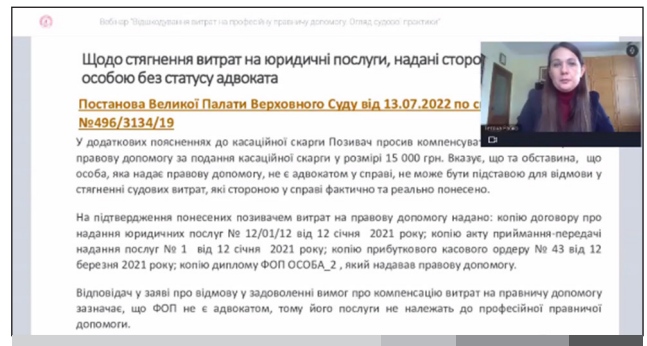
— Офшорні компанії: нові виклики для адвокатів (спікер — Руслан Мельниченко).

Відеозаписи усіх заходів можна переглянути на Youtube-каналі Комітету: [URL:cutt.ly/2HmToEs](https://cutt.ly/2HmToEs).

Крім того, **15 грудня** регіональний представник UNBA NextGen у Донецькій області **Тетяна Рабко** провела вебінар «Відшкодування витрат на професійну правничу допомогу. Огляд судової практики».

Спікер розповіла учасникам заходу про витрати на професійну правничу допомогу у складі судових

витрат, процесуальні вимоги та критерії для цілей розподілу судових витрат між сторонами. Крім того, адвокат висвітлює орієнтири співмірності розміру витрат на оплату професійної правничої допомоги та етичні аспекти визначення розміру гонорару між адвокатом і клієнтом.

Стаття про захід на сайті видання ADVOKAT POST: [URL: bit.ly/3VbOWzn](https://bit.ly/3VbOWzn).

23–26 березня 2023 року відбудеться **весняна конференція EYBA 2023** у Лісабоні (Португалія).

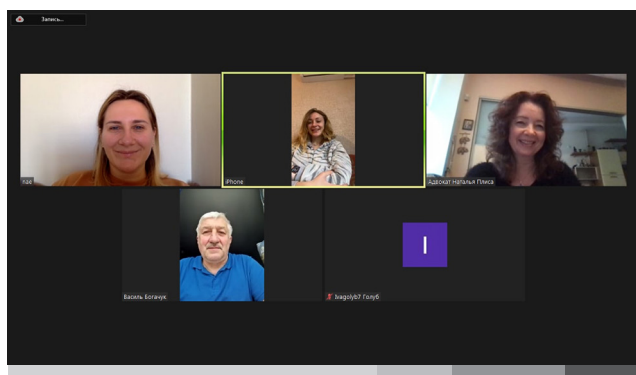
Більш детальна інформація про конференцію буде доступна згодом у соціальних мережах Європейської асоціації молодих адвокатів.

До робочої групи з організації заходу увійшов Голова UNBA NextGen **Сергій Барбашин**.

Нагадаємо, молодіжний комітет є членом European Young Bar Association з 2019 року. У 2022 році **Сергія Барбашина** обрано віце-президентом EYBA, його заступницею **Юлію Сергет** — членом Дослідницького комітету EYBA, а член Ради NextGen **Олег Клим'юк** обраний до складу Комітету EYBA східного регіонального партнерства.

КОМІТЕТ З ГУМАНІТАРНИХ ПИТАНЬ І ТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ

22 грудня відбулося засідання Комітету, під час якого члени Комітету підбили підсумки року та затвердили план роботи на 2023 рік. Члени Комітету підтримали ініціативу щодо проведення туру по радах адвокатів з проведенням відповідних заходів та залученням до заходів Комітету творчих адвокатів з інших регіонів. Також членами Комітету було виставлено на обговорення ініціативи щодо: проведення художнього конкурсу дітей адвокатів, проведення конкурсу прозової творчості серед дітей адвокатів у воєнний час, публікації календаря на 2024 рік зі збіркою творчості адвокатів за проведений рік.

Також членами Комітету продовжено на 2023 рік збір художніх творів, віршів, картин, створених адвокатами у воєнний час в рамках проекту «Творчість адвокатів в час війни» з Центром дослідження адвокатури і права. Поточні виставки та творчі вечори погоджено проводити в онлайн-форматі.

КОМІТЕТ ІЗ СПОРТИВНОГО ПРАВА ТА ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

22 грудня відбулось останнє засідання Комітету у 2022 році. Захід пройшов в офлайн-режимі без застосування систем відеоконференцзв'язку. Представники Комітету підсумували результати діяльності протягом року та провели їх аналіз. За результатами підведених висновків було обговорено план дій на першу половину 2023 року. Засідателі висунули ідеї щодо можливих спортивних заходів та призначили відповідальних осіб.

СПІВПРАЦЯ КОМІТЕТІВ

28 листопада НААУ за ініціативою Комітету з інтелектуальної власності, Молодіжного комітету — UNBA NextGen спільно з Європейською асоціацією молодих адвокатів (EYBA) провела **воркшоп на тему: «Судові процеси у сфері інтелектуальної власності в США»**.

Спікером заходу виступив **Тимур Слонім** — адвокат штату Нью-Йорк, патентний повірений США, радник з питань захисту патентів та торговельних марок, засновник компанії Slonim Legal у Нью-Йорку, США.

Модерував зустріч **Сергій Барбашин** — адвокат, заступник Голови Комітету з інтелектуальної власності НААУ, Голова Молодіжного комітету НААУ UNBA NextGen, Віце-президент Європейської асоціації молодих адвокатів (EYBA), власник Barbashyn Law Firm.

Спікер розповів учасникам про загальні принципи та правила судочинства в США. Крім того, експерт поділився особливостями розгляду судом IP-справ та висвітлив практичні кейси.

МИСТЕЦТВО Й АДВОКАТУРА: НЕСУМІСНЕ В СУМІСНОМУ

Підготовлено членами Ради Комітету
з гуманітарних питань та творчих ініціатив

«Бути художником — це значить бути людиною. Вона, людина, є для того, щоб залишити слід за собою. Якщо ти справді обдарований художник, то залишаєш дуже багато. Бо життя коротке, а мистецтво вічне, кажуть», — Іван Марчук

Суспільство часто створює ярлики, які згодом перетворюються на стандарти. Стандарти, яким має відповідати людина, щодо якої він застосовується. Один із таких стандартів про те, що адвокати мають бути серйозними. А творчість — це хіба серйозно? Які малюнки? Які пісні? Які вірші? П'єси? Спектаклі? Невже Ви адвокат?

Людська природа — це про шалену багатогранність особистості, а творчість допомагає її розкрити. Творчість для людини має більше переваг, ніж будь-хто з вас може подумати. Це про розвиток інтелекту, це про розвиток креативу, це про розвиток індивідуальної особистості та багатогранності. То чому ж суспільство настільки жорстоке з ярликами для адвокатів? Давайте заглянемо в історію та пересвідчимося, чи обмежений адвокат лише своєю професією.

Анрі Еміль Бенуа Матіс — один із найзнаменитіших художників XX століття, французький художник та скульптор, юрист.

Натан Савайя — американський художник, який виготовляє нестандартні тривимірні скульптури та великомасштабні мозаїки з популярних предметів побуту та відомий своїми роботами зі стандартною будівельною цеглою LEGO. Натан Савайя згадує, як заняття мистецтвом допомагало йому зняти напругу після важких судових процесів. Одного дня художник втомився дивитися на робочий стіл, завалений документами, і присвятив себе мистецтву.

Анрі Жюльєн Феліс Руссо на прізвисько Митник (1844–1910) — французький художник-самоук, засновник наївного мистецтва (примітивізму). Говорили, він прямо в кабінеті встановлював мольберт і самовіддано віддавався творчості.

Фердинанд Едуардович Руциц (1870–1936) — білорусько-польський живописець, графік, театральний художник, педагог, представник юридичної школи Білорусі.

Галін Теодот Мелетійович адвокат, доктор права, письменник, публіцист, редактор, державний, громадсько-політичний та культурно-освітній діяч, голова Української радикальної партії Буковини (1907 р.), депутат (посол) Буковинського крайового сейму (1911 р.), у період Західно-Української Народної Республіки — член Української Національної Ради (1918–1919 рр.), дипломат, керівник дипломатичної місії Української Народної Республіки в Римі (1920 р.).

Микола Іванович Міхновський — «БАТЬКО» теорії державної незалежності України, з м. Харкова, який вперше заговорив про об'єднання усіх українських земель і їх незалежність та ще у 1900 р. видав брошуру «Самостійна Україна».

Лонгин Цегельський — український громадсько-політичний діяч, дипломат, адвокат, журналіст, видавець. У Стамбулі Цегельський брав участь у декількох зустрічах з турецьким прем'єр-міністром Енвер-пашею. Одним з наслідків цих зустрічей було перевидання у Стамбулі його праці — «Русь-Україна і Московщина-Россія».

Чому ж з'явилося таке цікаве поєднання юридичної професії та художньої в одній особі?

Згідно зі статистичними даними рівень IQ середньостатистичного юриста дорівнює 114, що свідчить про високий розвиток представників юридичних професій. У той же час вчені визнали факт, що люди з рівнем IQ вище 110, здатні бачити світ по-іншому. Тобто мозок такої людини помічає деталі, які власники середнього рівня IQ навіть не беруть до уваги. Люди, які вміють творчо мислити, апріорі інтелектуали.

У процесі мислення юриста і художника формуються яскраві образи, завдяки яким саме вони приймають нестандартні рішення, при цьому більш активно працює права творча півкуля мозку. У результаті виходить, що юрист та художник використовують одне джерело у своїй роботі.

Розуміючи творчий потенціал українських адвокатів-митців та маючи на меті підтримку творчих і мистецьких ініціатив адвокатів та їх популяризації серед громадськості, при НААУ було створено Комітет з гуманітарних питань і творчих ініціатив.

До завдань Комітету віднесені: — співпраця з адвокатами-митцями щодо ініціювання культурних і мистецьких подій в адвокатській спільноті та в громадянському суспільстві; — співпраця з іноземними/міжнародними організаціями щодо спільних гуманітарних, культурно-освітніх та мистецьких проєктів; — підтримання ділових відносин з закладами культури, мистецькими, профільними міністерствами та відомствами, творчими колективами; — надання пропозицій НААУ щодо проведення творчих заходів із залученням адвокатів; — заохочення молодих режисерів й сценаристів для написання і зйомок документальних та художніх фільмів про життя і діяльність українських адвокатів; — популяризація мистецьких творів адвокатів у адвокатському середовищі та в суспільстві загалом; — організація виставок мистецьких робіт сучасних адвокатів.

3 листопада 2019 року Комітетом проведено виставки таких талановитих адвокатів-митців, серед яких *адвокати-художники*: **Куревін Олексій, Мацієвська Анна, Дядик Наталія (творчий псевдонім NAE), Микола Алексєнко.**

Шляхом проведення творчих вечорів та поетичних конкурсів Комітетом відкрито талановитих *адвокатів-поетів*, серед яких особливими відзнаками нагороджені: **Наталія Пліса, Возняк (Аббасова) Аля,**

Черних Олександра, Голуб Іванна, Черненко Марина, Ганна Колесник, Таміла Алексик, Юлія Газізова, Катерина Зух, Тетяна Єсиневиц, Ольга Михайлишин, Олександр Лавренчук, Олена Прібіткова, Вікторія Коновалова, Анатолій Мунтян, Андрій Осіпов, Анатолій Богачов, Олександра Тіпрова, Олена Куценко (творчий псевдонім Глафіра Оленева), Олег Маковій, Яків Варічев, Наталя Скалозуб, Сілко Владлен.

У 2021 році Комітетом, за спільної участі режисера-постановника Ольги Гаврилюк, помічника режисера Павла Баранцева та інсценізації Ольги Гаврилюк, організовано театральну виставу «Гран-Прі» за творами Олега Маковія «Гран-прі» та Анатолія Богачова «Зуб», завдяки якій відкрито таких талановитих *адвокатів-акторів*:

Павло Баранцев, Владислав Білоцький, Світлана Богайчук, Віктор Вовченко, Віктор Володимирський, Юлія Газізова, Яна Пазиняк, Ірина Плискань, Катерина Раєвська, Юрій Романюк, Катерина Шумейко, Костянтин Удовенко.

Українці — талановитий народ, українські адвокати — це новий тренд сучасності, який розкриває багатогранність людської природи, і це важка праця, яка мала за мету прославлення рідної української культури, традиційності, яку послідовно викреслювали зі сторінок історії розвитку української державності, так мало звучить інформації про культурні традиції українців, їх багатогранність та творчість в історії нації. Оскільки попередні століття винищували носіїв культури та мистецтва, селян, які саме були берегинями українства, оскільки творчість є невід'ємною частиною українського народу.

Так що ж таке творчість. Для когось це справжній акт любові. Хтось впевнений, що творчість — вроджена риса характеру, якої не можна навчитися. Творчість може створюватися різними способами, але в її основі неодмінно буде лежати щось особисте. Таємничі прагнення і бажання, протест проти буденності, слова, які ніколи не будуть висловленими. І не правий той, хто говорить, що творити просто. Насправді, як сказав Бауржан Тойшибеков: «Творчість складається з однієї порції чорнила і трьох порцій поту». Щоб створити щось видатне, потрібно щодня докладати максимум зусиль, постійно розвиватися і працювати над собою.

Завершимо цитатою Йосипа Бродського: «Будь-яка творчість є по суті своїй молитва. Будь-яка творчість спрямована у вухо Всевишнього».

ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ РАДИ АДВОКАТІВ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 2022 РОКУ

Андрій Зінченко, адвокат, доктор філософії в економіці, доцент, історик, магістр державного управління, лектор заходів з підвищення кваліфікації адвокатів, голова комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги Ради адвокатів Миколаївської області

У листопаді 2022 року адвокатському самоврядуванню в нових законодавчих умовах виповнилося 10 років. Ювілей припав на воєнний стан, який став головним випробуванням адвокатського самоврядування на інституційність — тобто на завершеність і відповідність закону не тільки організаційної форми, а і реального наповнення змістом.

Сучасне галузеве законодавство зазвичай починається із чіткого встановлення основних засад та завдань. Нормативне регулювання адвокатського самоврядування не є винятком і в профільному розділі Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» відповідні питання висвітлені у статтях 43 та 44. Навряд чи хтось із професійної спільноти не пам'ятає цих положень.

Водночас адвокатське самоврядування має неоднорівневу структуру. Саме цьому для відповіді на ключове питання щодо результату випробування на інституційність актуально подивитися на таймлайн подій через призму кризового менеджменту, тобто оцінити процеси, стратегії та методи, що були використані для пом'якшення впливу кризи та нормалізації стану суспільних відносин всередині та дотичних до адвокатури.

І якщо на національному рівні діяльності адвокатського самоврядування це питання всебічно висвітлене офіційним інтернет-ресурсом НААУ, то діяльність рад адвокатів регіонів на сучасному етапі ще тільки має бути вивчена та впорядкована дослідниками.

Сучасне суспільство і адвокатура як його конституційна частина є надскладною структурою, що зав-

дяки науково-технічному прогресу другої половини ХХ ст. розвивається найшвидшими темпами в історії людства. Це ускладнює публічні відносини і вимагає відповідних безперервних стратегічних комунікацій. Як вертикальних, так і горизонтальних. І такі станом на 24.02.2022 були налагоджені. Вертикальні — по лінії НААУ. Горизонтальні — засобами рад адвокатів регіону.

В Миколаївській області комунікації в адвокатській спільноті налагоджені декількома каналами: діє інтернет-сайт Ради адвокатів Миколаївської області (далі — Рада адвокатів, Рада), професійна закрита група у Facebook, низка каналів у месенжерах для оперативного зв'язку і унікальний youtube-канал з відео та навчальними матеріалами у загальному доступі. Ці канали і забезпечили надійний зв'язок зі спільнотою в першу чергу щодо поширення актуальної релевантної інформації, а головними інформаційними акторами стало, звісно, керівництво Ради.

Так, 24 лютого голова Ради адвокатів області через професійну закриту групу у Facebook повідомив, що у зв'язку з надзвичайними обставинами в Раді буде постійно знаходитись черговий та що у разі невідкладних питань керівництво Ради приймає дзвінки цілодобово.

Важливо, що ця інформація була не просто опублікована, а мала реакцію сотень адвокатів, що вже першого дня підкреслило якість зав'язків Ради з професійною спільнотою. У подальшому це матиме вирішальне значення для сталої комунікації.

Вже наступного дня в групі з'являється інформація про безкоштовну психологічну допомогу ізраїльськими психотерапевтами, що не мають мовного бар'єру. А 26 лютого голова Ради оприлюднює відомості про перших адвокатів, що зазнали лиха в державі, про відповідні збори, відомості про транспорт та актуальні військові новини. Того ж дня з'ясувалося, що професійна група у Facebook зазнала атаки невідомими, які бажали приєднатися до спільноти потенційних носіїв важливої інформації. Атакуючі хоча і виглядали дійсними користувачами Facebook, але до адвокатської спільноти не мали ані прямого, ані опосередкованого відношення. Інформаційна атака була відбита. Про перебіг подій спільнота інформувалася онлайн фактично в прямому ефірі.

27 лютого Рада адвокатів регіону інформує про активності НААУ щодо допомоги адвокатам, які зазнали матеріальних втрат. Того ж дня Рада зробила першу спробу перерахування значної частини доступних фінансових ресурсів на допомогу армії, втім через невизначеність у роботі банківської системи ця ініціатива була реалізована лише через декілька днів. Цього ж дня висвітлено діяльність представництв НААУ у інших країнах щодо допомоги новоприбулим українцям, а також роботу щодо управління ЄРАУ та з документацією.

28 лютого за ініціативи голови Ради налагоджена допомога адвокатів Польщі українським адвокатам та їх родинам, які потребували такої в цій країні. Цього ж дня голова повідомляє, що аналогічні можливості налагоджені НААУ для адвокатів та їх родин у Словаччині юридичною фірмою TAXLAW. Практично одночасно радою повідомляється про відповідні активності чеських та італійських колег.

1 березня керівництво Ради повідомило, що налагоджена робота щодо матеріальної підтримки адвокатів регіону, які потребують такої. 2 березня адвокатам повідомлено про особливості роботи судів в умовах воєнного стану та відповідну позицію Ради суддів України. Цього ж дня повідомлено про активності французьких колег. Додатково 2 березня адвокатам повідомлено про актуальні особливості роботи з ЄРАУ,

а вже 3 березня зазначено про безперервність роботи РАУ і лист Верховного Суду «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». У цей період органи прокуратури вже почали повідомляти про перші під час дії воєнного стану підозри, що, звісно, не могло залишитися поза увагою професійної спільноти. І це лише публічна частина активностей керівництва Ради адвокатів області, яке фактично цілодобово знаходилося в ці дні у постійному контакті та виробляло заходи реагування на ситуацію.

Таким чином лише за тиждень дії безпрецедентних та надзвичайних кризових умов Рада виявилася спроможною ефективно комунікувати, стійко взаємодіяти з адвокатами всієї області наявними каналами, надавати відповідну допомогу та стабілізувати ситуацію у спільноті для визначення та координації подальших дій.

Наступна робота Ради була зконцентрована на вирішенні найнагальніших питань забезпечення першочергових потреб тих адвокатів, хто втратив доступ до звичайних джерел доходів. Вже 7 березня голова Ради адвокатів повідомив про організацію роботи з доставки гуманітарного вантажу з Польщі.

Це вражаючи оперативність в тогочасних умовах, у т. ч. з огляду на митні особливості. Трохи пізніше автор супроводжував доставку гуманітарного вантажу із консервованими продуктами харчування тривалого зберігання із Франції та має уяву про складність документообігу обласної адміністрації із митницями задля забезпечення якомога більш швидкого перетинання такими вантажами кордону до суттєвого спрощення адміністрування цієї процедури наприкінці березня.

Того ж дня Рада повідомила про створення НААУ та головами Рад адвокатів регіонів ланцюга допомоги західного регіону. Одночасно НААУ звернулася до світової адвокатської спільноти з закликом долучитися до фінансової допомоги українським адвокатам.

У подальшому були інструкції щодо отримання державної є-допомоги, питання національного роумінгу та інші актуальні відомості, які були оперативно корисні не тільки самим адвокатам, а й їх родинам та клієнтам в складних умовах. На фоні цього не були забуті і культурні аспекти життя, яке тривало, — вітання з 8 Березня, день народження Т. Г. Шевченка тощо. Фактично під звук бойових дій, але все це відбувалося.

10 березня адвокатська спільнота регіону була проінформована про можливість отримати допомогу

благодійного фонду НААУ постраждалими внаслідок воєнних дій адвокатами та їхніми родинами. Постійно відслідковувалися та транслювалися останні зміни у законодавстві. Тими ж днями березня голова Ради повідомив про розпорядження НААУ № 46 про створення радами адвокатів регіонів робочих кабінетів для адвокатів.

А вже 14 березня з використанням онлайн-технологій пройшло перше засідання Ради адвокатів Миколаївської області під час воєнного стану з таким порядком денним: 1. *Прийняття Присяги адвоката та отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.* 2. *Про відрахування коштів на підтримку Української армії.* 3. *Про надання благодійної допомоги адвокатам Миколаївської області, які постраждали внаслідок воєнного стану.*

Тобто навіть в умовах воєнного стану Рада адвокатів швидко перейшла на дієвий формат роботи, що свідчить про високий ступінь організаційної професійності керівництва.

У подальшому були коментарі про фейки щодо нібито складання повноважень Головою НААУ, відомості про результати розгляду Опікунською радою НААУ запитів постраждалих адвокатів, дані про результати фандрайзингової роботи НААУ для фінансового забезпечення таких запитів в повному обсязі, актуальні відомості про позицію НААУ щодо підвищення кваліфікації адвокатів, повідомлення про особисту телефонну розмову Голови НААУ та голови Ради адвокатів Миколаївської області з приводу ініціативи щодо допомоги адвокатам старшого віку.

Окрему увагу керівництво Ради адвокатів області приділяло питанням роботи системи БПД. Адвокатам доступними засобами зв'язку був додатково роз'яснений відповідний лист директорки Регіонального центру з надання БВПД у Кіровоградській та Миколаївській областях Н. Гнатуші про можливість користування всіма адвокатами кімнатами для конфіденційного побачення системи БПД незалежно від співпраці із системою. Також було доведено до відома адвокатів позицію РАУ щодо діяльності ВКДКА та КДКА регіону в режимі онлайн та вимог до стажування для мобілізованих осіб.

Постійно агрегувалися та стисло повідомлялися адвокатам ключові новини судів області.

21 березня 2022 року стало відомо, що звернення голови Ради адвокатів Миколаївської області

до Опікунської ради НААУ про надання благодійної допомоги адвокатам області, які є особами похилого віку та/або мають інвалідність і внаслідок воєнних дій на території України і не мають змоги евакуюватись або евакуйовані, але не мають засобів до існування, розглянуто та рішенням Опікунської ради НААУ № 80 надана благодійна грошова допомога дев'яти адвокатам області на загальну суму 44 658,00 грн.

Окрема та особлива увага була приділена новелам законодавства щодо публікації військової інформації і юридичної відповідальності за порушення нових вимог.

Постійно моніторилася та доповідалася ситуація щодо стану адвокатів, які брали участь у бойових діях. Так, 28 березня повідомлено про поранення та шпиталізацію адвоката О. Прутян.

Наприкінці березня керівництво Ради адвокатів області почало обробляти відповідні часу потреби населення у адвокатській допомозі та запити на методичну допомогу від самих адвокатів. Були залучені перші адвокати для допомоги військовим та їх родинам. Автор цієї хроніки залучався до формування методичних рекомендацій для адвокатів щодо процесуально відповідних формулювань у листуванні з судами з огляду на найактуальніші новели законодавства, що з'являлися чи не щогодинно.

Важливим ту є те, що запити з різних рівнів надходили саме до керівництва Ради та були оперативно задоволені. Забігаючи наперед хочу зазначити, що аж до часу публікації цієї статті керівництво Ради постійно отримувало та отримує запити на рекомендації надавачів правничої допомоги чи юридичних послуг і в абсолютній більшості випадків публічно сповіщає доступними каналами спільноту про такі запити та відповідні можливості професійної реалізації (окрім випадків потреб у дуже вузьконішовому досвіді чи допусках, що з огляду на умови часу вирішувалися у вузькому колі керівництва Ради — для цього Рада мала знати профіль чи не кожного адвоката регіону). Можна сказати, що в якомусь сенсі Рада тимчасово умовно виконує функції служби зайнятості чи маркетингу для адвокатів. Це стосується і залучення адвокатів, що тимчасово втратили звичні обсяги активностей, до співпраці з іншими адвокатами, які в силу обставин мали навантаження, з яким фізично не справлялися, та для забезпечення високої якості задоволення потреб клієнтів і підтримки

колег залучали таких до роботи. Звісно, з дотримання етичних норм та стандартів.

Так під час воєнного стану минув березень 2022 року.

У квітні керівництвом Ради адвокатів Миколаївської області до адвокатів доведена позиція НААУ щодо того, що військова служба адвоката не вважатиметься порушенням вимог несумісності. За зверненням Голови Ради адвокатів Миколаївської області РАУ приймає рішення про звернення до Кабінету Міністрів України щодо включення адвокатів до переліку осіб для отримання державної допомоги під час воєнного стану.

8 квітня відбулось чергове засідання Ради адвокатів Миколаївської області, на якому розглянуто питання про зупинення стажування відносно 30 стажерів до закінчення воєнного стану і заяви адвокатів про надання матеріальної допомоги. Матеріальна допомога надана 37 адвокатам на загальну суму 156 000 грн. З урахуванням матеріальної допомоги, наданої 9 адвокатам від РАУ, загальна сума допомоги, що була на той час отримана адвокатами області, склала вже більше 200 000 грн.

Важливим питанням квітня також було надання правничої допомоги у трудових спорах, які набули особливої актуальності під час воєнного стану та мобілізації через практичну новизну окремих аспектів.

У співпраці із Регіональним центром з надання БВПД у Кіровоградській та Миколаївській областях Головою Ради адвокатів роз'яснено, що у зв'язку із здійсненням активних бойових дій на півночі, сході та півдні України адвокати, що перемістилися до інших регіонів та готові надавати безоплатну вторинну правову допомогу, мають змогу співпрацювати з системою БПД Миколаївщини.

15 квітня 2022 року стало відомо, що звернення голови Ради адвокатів Миколаївської області до Опікунської ради НААУ про надання благодійної допомоги адвокатам області похилого віку, які внаслідок воєнних дій на території України втратили можливість утримувати себе самостійно, розглянуто та 14 квітня 2022 року рішенням Опікунської ради НААУ № 267 таку допомогу надано двом адвокатам області.

17 квітня адвокатам Миколаївської області повідомлено, що за сприяння адвоката Анжеліки Головченко та адвокатів з Адвокатського волонтерського центру м. Одеси Рада адвокатів області отримала гуманітарну допомогу для адвокатів, їх дітей, осіб похилого віку.

Іншим показовим прикладом організаційної досконалості адвокатського самоврядування стала закупівля автівки швидкої допомоги адвокатами Польщі за підтримки адвокатів Франції, яку Рада адвокатів передала на потреби медичних закладів.

Наприкінці квітня Рада знов звітує спільноті про формування адвокатом С. Беліком гуманітарної допомоги та про відповідну можливість таку отримати.

Окремо відслідковується та додатково звертається увага адвокатів на організаційну роботу НААУ, можливості позначення в ЄРАУ про надання послуг ProBono для військових та щодо спрощення оформлення ордерів під час воєнного стану.

Так минув воєнний квітень. А вже у травні Рада адвокатів області пояснює нюанси оподаткування адвокатської діяльності під час воєнного стану, нагадує про пам'ятки НААУ з надання правничої допомоги військовим, звітує про розгляд звернення до Опікунської ради НААУ про надання благодійної допомоги низці адвокатів області та про те, що рішеннями Опікунської ради НААУ така благодійна грошова допомога надана.

А вже 8 травня відбулось чергове засідання Ради адвокатів Миколаївської області. Надано матеріальну допомогу 17 адвокатам на загальну суму 85 000 грн. Затверджено звіт про проходження стажування та видачу свідоцтва відносно сімнадцятьох стажерів. Окремо прийнято рішення про видачу адвокатам на їх вимогу особистих справ для подальшого самостійного зберігання.

Також у травні Рада адвокатів області повідомляє про поновлення діяльності з організації семінарів з підвищення кваліфікації адвокатів (останній такий відбувся 22.02.2022, його провів автор цієї статті, що є постійним лектором таких заходів), а також про акумуляцію та розповсюдження гуманітарної допомоги медичного характеру від Олега Веремієнка. Весняні заходи Ради завершилися доведенням адвокатам регіону звіту НААУ про міжнародну благодійну підтримку в період воєнного стану.

Літо у Раді адвокатів області почалося з довгоочікуваного семінару з питань адвокатської етики, відомостями про 10-ту річницю проекту НААУ «Історія адвокатури України», можливостями проходження стажування у Лондоні, оголошенням нових семінарів з підвищення кваліфікації адвокатів.

Окремо слід пригадати, що від київських адвокатів Рада адвокатів Миколаївської області отримала

безкоштовно систему очищення води, яку було вирішено передати Миколаївському зоопарку.

Набули системного характеру повідомлення про отримання та розподіл благодійної допомоги. У т. ч. що показово у контексті теми, яка розглядається, від адвокатів. Цього разу від адвокатів М. Величко, О. Щасливої, Ю. Верби, О. Стамат, К. Коваль, О. Шевчука, А. Толпекіна. Також благодійна допомога надходила від партнерів з Франції і, звісно, від НААУ через керівника секретаріату НААУ адвоката Красніка В. В. Допомога НААУ лише у серпні в натуральному вимірі склала понад 2 тонни цінного вантажу.

Доведено до користування адвокатами пам'ятки Комітету з трудового права НААУ щодо організації трудових відносин під час воєнного стану та проведений відповідний тематичний семінар Радою у співпраці з адвокатом Д. Слободянюком.

Рада адвокатів Миколаївської області постійно відслідковує практику Верховного Суду та доводить релевантні позиції до адвокатської спільноти. Так, зокрема, адвокатам повідомлено про постанову Верховного Суду у справі № 420/3082/20 щодо того, що адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності за недоброчесну поведінку, навіть якщо вона не пов'язана безпосередньо зі здійсненням адвокатської діяльності.

Воєнне літо завершилося роз'ясненнями змін до порядків щодо кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю, що було вкрай важливим для нового покоління професійних правників, бажання яких входити до професії припало на надскладні історичні умови.

Осінь почалася повідомленням про те, що РАУ прийняла рішення про скликання Звітно-виборчого Шостого з'їзду адвокатів України.

В контексті ст. 43 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вкрай важливим, можна сказати історично-безпрецедентним, стало формування позиції щодо того, що керівники органів адвокатського самоврядування, повноваження яких спливають, до обрання нових керівників та першого засідання РАУ у новому складі виконують повноваження на підставі застосованого принципу континуїтету. Мотивувальна частина стосовно конкретно Миколаївської області викладена у рішенні РАУ № 78 «Про затвердження Порядку висування та обрання делегатів Звітно-виборної конференції адвокатів Миколаївської

області, Регламенту Звітно-виборної конференції адвокатів Миколаївської області, встановлення квоти представництва та повноважень членів органів адвокатського самоврядування». У ньому, зокрема, зазначалося, що п'ятирічні повноваження членів органів адвокатського самоврядування Миколаївської області, обраних на Звітно-виборній конференції адвокатів Миколаївської області 02 вересня 2017 року, завершуються 29 вересня 2022 року під час дії воєнного стану.

Водночас відповідно до ст. 3 Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022, із змінами, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. 30 — 34, 38, 39, 41 — 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Мова йде, зокрема, про можливість обмеження таких конституційних прав громадян, як право на свободу пересування; виборчі права; право на збори, мітинги, походи і демонстрації.

Міністерство юстиції України листом № 24500/12.3/22-22 від 07.03.2022 інформувало НААУ про відступ України від деяких зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (далі — Пакт), Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та протоколами до неї (далі — Конвенція). Зазначено, що відступ від окремих зобов'язань України, визначених Конвенцією та Пактом, діє з моменту введення надзвичайного та воєнного стану Указами Президента України. Встановлення вищевказаних заборон та запровадження обмежень спрямовано, насамперед, на уникнення масових заходів задля забезпечення життя, здоров'я та безпеки людей, а територія Миколаївської області знаходиться в зоні активних бойових дій.

У свою чергу делегати кожної конференції адвокатів регіону обираються за квотним принципом (ч. 1 ст. 47 Закону) на зборах адвокатів регіону. Кількість учасників на зборах адвокатів фактично не обмежена.

Таким чином, необхідність виконання вимог Закону щодо організації конференції адвокатів регіону

потребує проведення достатньо великої кількості масових заходів адвокатів, які до того ж мають добиратися до місця проведення відповідного заходу з різних регіонів області, що в цілому в умовах воєнного стану є небезпечним та загрожує їх життю та здоров'ю.

Станом на час рішення діє Закон України про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку проведення загальної мобілізації», що обмежує доступ тих категорій адвокатів, які здійснюють військову або альтернативну (невійськову) службу (що є несумісною з адвокатською діяльністю) до виборчого процесу в органи адвокатського самоврядування, а частина адвокатів виїхали.

За таких обставин встановлення квоти представництва, визначення дати та місця проведення загальних зборів, звітно-виборної конференції адвокатів Миколаївської області до припинення або скасування воєнного стану буде прямим порушенням прав значної кількості адвокатів Миколаївської області (які проходять службу у ЗСУ або виїхали за межі країни) на участь у конференції адвокатів регіону, у тому числі порушенням їх права обирати та бути обраними до органів адвокатського самоврядування.

Крім цього, проведення зборів та конференції адвокатів регіону є публічними у зв'язку з вимогою законодавства заздалегідь (не пізніше як за 15 днів до дня початку роботи конференції) повідомити інформацію про дату, час, місце (адресу) проведення зборів адвокатів та конференції, а також розмістити списки адвокатів на збори та делегатів конференції регіону з прізвищем, ім'ям, по батькові та контактними даними адвокатів (відповідно до даних бази ЄРАУ у контексті робочих місць адвокатів) на вебсайті НААУ, що може поставити під загрозу життя та безпеку адвокатів через можливі диверсії чи ракетні удари по визначеному радою адвокатів регіону місцю проведення конференції або зборів адвокатів.

Відповідно до ч. 1 ст. 48 Закону у період між конференціями адвокатів регіону функції адвокатського самоврядування у регіоні виконує рада адвокатів регіону.

Таким чином, виходячи з вищенаведеного, у ради адвокатів регіону є всі законодавчі підстави та визначені Законом повноваження для прийняття рішення про призначення дати та місця проведення конференції адвокатів регіону після закінчення дії воєнного стану.

Рішенням РАУ № 69 від 21.09.2020 «Про затвердження роз'яснення щодо інституційного континуїтету Національної асоціації адвокатів України та організаційних форм адвокатського самоврядування» роз'яснено, що задля недопущення інституційного дисконтинуїтету в адвокатурі, доцільним та обґрунтованим є застосування принципу інституційного континуїтету НААУ та відповідних організаційних форм адвокатського самоврядування.

Принцип інституційного континуїтету визначає, що органи, які мають конституційний статус і встановлені Конституцією України та законами України, продовжують функціонувати незалежно від політичних, організаційних чи будь-яких інших обставин, якщо самою Конституцією України та відповідними законами України не передбачено інше.

Відповідно до ст. 46 Закону адвокатське самоврядування здійснюється через діяльність конференцій адвокатів регіону, рад адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійних комісій адвокатів регіонів, Вищої ревізійної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України.

Адвокатське самоврядування побудоване на делегуванні адвокатами повноважень обраним представникам в органи адвокатського самоврядування задля забезпечення виконання завдань органів адвокатського самоврядування, визначених ст. 44 Закону, насамперед забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності.

Системний аналіз положень розділу VII (Адвокатське самоврядування) Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в аспекті законодавчого впровадження принципу виборності дає підстави робити висновок про періодичність проведення виборів в системі адвокатського самоврядування. Періодичність проведення виборів до органів адвокатського самоврядування повинна бути розумною, тобто проводитися через розумні проміжки часу, маючи на меті забезпечення оптимальності, наступності та стабільності у формуванні цих органів.

Ураховуючи принцип верховенства права та зважаючи на конституційний статус адвокатури, що утворюється на підставі Конституції України, та законодавчо визначені статус і мету органів адвокатського самоврядування, на державу покладено позитивні

зобов'язання щодо інституціонального континуїтету в аспекті забезпечення сталості (безперервності) діяльності НААУ та відповідних організаційних форм адвокатського самоврядування.

За відсутності відповідних спеціальних законодавчих положень, не можна дійти іншого висновку, аніж той, що застосування континуїтету потрібне для того, щоб забезпечити безперервну роботу кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури регіонів, рад адвокатів регіонів, ВКДКА та інших вищих органів адвокатського самоврядування задля вирішення питань безперервного допуску до професії та дисциплінарної відповідальності адвокатів, функціонування ЄРАУ, видачі витягів з ЄРАУ, ордерів, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів, належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності тощо.

Протилежний підхід призведе до конституційного (інституційного) дисконтинуїтету, що не відповідає європейським стандартам та принципу верховенства права. З огляду на те, що адвокатура є складовою системи правосуддя, цей висновок відповідає й підходам Венеціанської Комісії, яка наголосила, що при прийнятті нової конституції, встановлення перехідних положень «не повинно використовуватись як спосіб припинення повноважень осіб, обраних чи призначених за попередньою Конституцією» (CDL-AD (2011)016).

Звідси випливає, що продовження строків повноважень органів адвокатського самоврядування є винятком і допускається лише за наявності об'єктивних підстав, які виключають можливість проведення безперешкодно та безпечно для життя та здоров'я осіб відповідних виборів, як-от неможливість вчасного проведення таких виборів в умовах пандемії або під час дії воєнного стану.

Розділом X Перехідних положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлена можливість обласних кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури діяти після припинення дії 05 липня 2012 року Закону України «Про адвокатуру» № 2887-XII (на підставі якого їх було створено) і до першого засідання кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону (сформованої за Законом № 5076-VI). Застосовуючи аналогію закону, а саме вказаної норми, повноваження чинних членів органів адвокатського самоврядування діють до першого засідання новообраних членів.

Також РАУ взяла до уваги, що ВРУ прийняла рішення працювати під час проведення восьмої сесії у режимі одного пленарного засідання, що триває до дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні, але не пізніше ніж до початку наступної чергової сесії ВРУ дев'ятого скликання (Постанова ВРУ «Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану» від 06.09.2022 № 2558-IX).

На продовження виконання обов'язків посадових осіб у зв'язку з прийняттям рішень про відтермінування виборів під час воєнного стану також вказує і прийнятий 06.09.2022 ВРУ проєкт Закону України № 7686 «Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо проведення виборів до складу Президії Національної академії наук України, президій національних галузевих академій наук та керівників державних наукових установ у період дії воєнного стану».

Таким чином, РАУ, як вищий орган адвокатського самоврядування у період між з'їздами, виходячи з системного аналізу зазначених норм, з урахуванням аналогії Закону України «Про правовий режим воєнного стану» з питань неприпустимості припинення повноважень органів державної влади, інших державних органів в умовах воєнного стану, а також продовження строку повноважень під час дії воєнного стану до вступу на посаду іншої особи, обраної після припинення або скасування воєнного стану, з метою забезпечення безперервності діяльності органів адвокатського самоврядування, вважає, що задля недопущення інституційного дисконтинуїтету в адвокатурі, доцільним та обґрунтованим є застосування принципу інституційного континуїтету НААУ та відповідних організаційних форм адвокатського самоврядування (члени органів адвокатського самоврядування, у разі закінчення строку обрання, продовжують виконувати свої повноваження до першого засідання новообраних членів органів адвокатського самоврядування після скасування чи припинення воєнного стану).

Законодавча вимога наступності (послідовності, тяглості, неперервності) повноважень органів адвокатського самоврядування обумовлює, що органи адвокатського самоврядування та їх члени продовжують виконувати свої повноваження до початку вступу на посади новообраних членів органів адвокатського

самоврядування (до першого засідання таких органів після скасування чи припинення воєнного стану).

З огляду на викладене, а також рішення РАУ № 69 від 21.09.2020, члени органів адвокатського самоврядування Миколаївської області здійснюють свої обов'язки (функції), визначені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», до початку вступу на посади (до першого засідання) новообраних членів органів адвокатського самоврядування Миколаївської області у новому складі після скасування чи припинення дії воєнного стану.

РАУ, взявши до уваги, що скликана 31 серпня 2022 року Радою адвокатів Миколаївської області конференція адвокатів Миколаївської області є звітно-виборною, виходячи зі змісту включених до її порядку денного питань про звіт та обрання членів органів адвокатського самоврядування регіону, а також підстав скликання конференції (п'ятирічні повноваження членів органів адвокатського самоврядування Миколаївської області, обраних на Звітно-виборній конференції адвокатів Миколаївської області від 02 вересня 2017 року, закінчуються у 2022 році під час дії воєнного стану), керуючись статтею 47, частиною четвертою статті 55, статтею 57 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Положенням про Раду адвокатів України, Регламентом Ради адвокатів України, врахувавши редакційні правки, вирішила: «<...> 4. *Органи адвокатського самоврядування Миколаївської області та їх члени, а також представники регіону у вищих органах адвокатського самоврядування продовжують виконувати свої повноваження, виходячи із принципу інституційного континуїтету, до початку вступу на посади новообраних членів органів адвокатського самоврядування після скасування чи припинення воєнного стану (до першого засідання у такому органі після скасування чи припинення воєнного стану) <...>».*

Прийняття такого рішення станом на сьогодні можна сміливо назвати найвищою формою реального втілення суб'єктності адвокатського самоврядування на загальнодержавному рівні, оскільки в виключних умовах це було життєво важливим для практичного підтвердження інституційної сталості такого. Жодний інший орган не міг і не мав вирішувати цю ситуацію.

На цьому тлі продовжувалася робота з дисциплінарних проваджень щодо адвокатів. Так, Рада адвокатів Миколаївської області через доступні канали

зв'язку оприлюднювала в т. ч. запрошення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатів Кіровоградської області чотирьох адвокатів Миколаївської області на засідання.

Також продовжувалася робота з виготовлення, доставлення та вручення посвідчень адвоката України, інформування про поточні тенденції та статистичні показники діяльності органів адвокатського самоврядування України, робота з Опікунською радою НААУ, робота з організації семінарів з підвищення кваліфікації адвокатів регіону. Завершальний у 2022 році семінар мав відбутися 29.11.2022, але через перебої з електрикою був переснений на період грудня, в якому графіки живлення будуть більш сталими.

А наприкінці листопада в умовах жорсткого енергодефіциту за допомоги керівника Секретаріату РАУ, НААУ адвоката В. Красника Рада адвокатів Миколаївської області була забезпечена електрогенератором для безперервності роботи та здійснення завдань і повноважень.

Воєнна осінь завершилася підбиттям підсумків 10 років роботи НААУ та відповідним матеріалом, який доповіла спільноті Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова.

Повертаючись до ст. 44 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», де зазначено, що завдання адвокатського самоврядування складаються з у т. ч.: 1) забезпечення незалежності адвокатів, захисту від втручання у здійснення адвокатської діяльності; 2) підтримання високого професійного рівня адвокатів; 3) утворення та забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; 4) створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності; 5) забезпечення відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність; 6) забезпечення ведення ЄРАУ; 7) участі у формуванні Вищої ради правосуддя у порядку, визначеному законом.

Можна констатувати, що головне випробування адвокатського самоврядування на інституційність Рада адвокатів Миколаївської витримала успішно: здійснення головних завдань конституційного інституту адвокатури в кризових умовах забезпечено, антикризове управління в найважчому початковому періоді здійснено та станом на теперішній час триває результативно, стратегічні комунікації з професійною спільнотою не тільки регіону, держави, а й світу, не переривалися та розширюються.

Рада адвокатів області забезпечує онлайн-аналітику та швидкі рішення, миттєвий зворотній зв'язок, демонструє лідерські якості антикризових менеджерів найвищого ґатунку, у взаємодії з органами адвокатського самоврядування, у т. ч. національного рівня, формує та розподіляє гуманітарну допомогу не тільки для адвокатської спільноти, а і для громади області, забезпечує сотні тисяч гривень грошової допомоги нужденним адвокатам та членам їх родин.

Тут є сенс окремо зупинитися на фінансовому питанні, як окремому факторі в системі інституціалізації адвокатського самоврядування. Як зазначалося вище — робота адвоката має комплексний характер. Поруч з безпосередньо правничими активностями адвокат, залежно від організаційної форми здійснення діяльності, може провадити одночасно ще й маркетинг і менеджмент такої діяльності. Простіше кажучи, в бюро чи об'єднанні пошук клієнтів, внутрішній документообіг, тощо може, але не обов'язково, закріплюватися за окремими особами. У випадку індивідуальної діяльності — пошук клієнта, підтримка ділових зв'язків як у рамках поточних справ, так і поза такими, маркетинг, облік, звітність та інше замкнене здебільшою особисто на адвокати. Воєнний стан став фактично кризовим явищем, яке фундаментально змінило характер ведення такими адвокатами діяльності. Звісно, вплив відчули без винятку всі члени адвокатської спільноти, але саме ті адвокати, які здійснювали діяльність індивідуально, відчули дію цього фактора на собі максимально гостро. І це не кажучи про колег із зон активних бойових дій, яким зараз найважче.

Кожний адвокат природно є в певному сенсі антикризовим менеджером. Хтось управляє ризиком, орієнтуючись на систему БПД, яка, по суті, знімає з адвоката частину зазначених вище обов'язків, стаючи аутсорсером організаційної роботи. Хтось вдається до релокації з усіма побутовими складнощами часу та нюансами інтеграції в нові ринки та спільноти. У будь-якому випадку воєнний стан став ризиком із максимальним негативним впливом на сталість суспільних відносин в царині адвокатури. Хтось був вимушений виїжджати з основного регіону перебування, рятуючи життя родини та близьких без огляду на безпосередню адвокатську діяльність як таку та на новому місці потребував не маркетингу послуг, а в першу чергу хліба та даху над головою.

І у випадку найскладніших життєвих обставин, як показала практика Миколаївської області, адвокати телефонували в першу чергу до Ради. Це само по собі є видатним проявом фактичної інституційності самоврядування, але ключовим є те, що Рада мала законні інструменти дієвої допомоги. Допомоги в першу чергу фінансової. Така має джерелом саме фонди, що сформовані щорічними внесками відповідно до ст. 58 профільного закону. Відомо, що в професійному середовищі існує певний дискурс щодо таких. Наявність дискурсу сама по собі є природним та демократичним явищем. Втім саме воєнний стан став фактором, який дозволив проявити суб'єктність самоврядування на інституційному рівні — фонди почали витрачатися на допомогу нужденним як на рівні регіону, так і на рівні держави. В Миколаївській області з накопичених раніше ресурсів станом на тепер адвокатам регіону надано не менш ніж 250 000 грн фінансової допомоги з рівня Ради адвокатів області та не менш ніж 200 000 грн з рівня Ради адвокатів України. Вказане свідчить не тільки про ефективний фінансовий менеджмент, який дозволив увійти в кризу з накопиченими ресурсами, а й про спроможність адвокатського самоврядування наповнювати практичним змістом положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». А отже, критичні боки професійного дискурсу отримують потужні контраргументи.

Нагадаю, що юридична наука бачить три основні мотиви для додержання встановлених норм регулювання учасниками суспільних відносин: страх покарання, глибоке розуміння сутності регульованих відносин на тлі бажання досягнення суспільних цілей регулюванням та звичай слідувати правилам без глибокого аналізу їх сутності. Особисто я слідую другому варіанту в площині зазначеного дискурсу з урахуванням того, що законодавство пропонує вичерпний інструментарій контролю професійною спільнотою.

Фінансові і нефінансові заходи управління кризою, що викладені вище, як на рівні держави, так і на рівні області, свідчать про те, що адвокатське самоврядування в стислий історичний проміжок часу інституційоване не тільки де-юре, а й де-факто. Завдана законом форма наповнена реальним змістом суспільних відносин, що витримали перевірку наймасштабнішою загрозою — воєнним станом.

Викладене є лише частиною величезного обсягу роботи, яку здійснює Рада. Щось можна зафіксувати

документально, але окремі форми активностей не мають формалізованих key performance indicators. Чи можна застосовувати такі до простого людського прохання про пересилку документа в інший регіон від адвоката, якому в силу обставин звернутися з цим питанням стало нема до кого, окрім Ради, чи який при релокації через зовнішні фактори фізично втратив, наприклад, свідоцтво про право ведення адвокатської діяльності? Простіше класифікувати потребу в оперативній роботі з реєстром чи іншими професійними відомостями, але чи потрібно це фіксувати якось окремо? Гадаю, що ні — адже адвокатське самоврядування це, в першу чергу, не сухі цифри обліку, а людські відносини. Є багато нібито дрібних проблем, які в цю годину допомагає вирішити саме Рада адвокатів Ми-

колаївської області, як лідер професійної спільноти, якому довіряють, на якого покладаються, радяться, співпрацюють.

У цілому поточний стан справ свідчить, що актуальний склад Ради спроможний відповідати на весь спектр викликів сьогодення, а отже, з огляду на викладене, переконаний, що історія антикризового управління та стратегічних комунікацій Ради адвокатів Миколаївської області у виключних умовах воєнного стану посяде місце взірця інституціалізації адвокатського самоврядування на рівні регіону у підручниках з історії української адвокатури та в проєкті НААУ «Історія адвокатури України», а досвідчені адвокати зможуть передати унікальний управлінський досвід новим поколінням.

ПОРУШУЮТЬ ТВОЇ ПРАВА?

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ
ПРАВ АДВОКАТІВ НААУ

телефонуй

(067) 692-44-43*

*гаряча лінія працює цілодобово

ЗВЕРНЕННЯ СТЫГНЕННЯ НА ПРЕДМЕТ ІПОТЕКИ (НА ПРИКЛАДІ СПАДКОВОГО МАЙНА) ВНАСЛІДОК НЕВИКОНАННЯ ІПОТЕЧНОГО ДОГОВОРУ

Ольга Розгон, доц., К. Ю. Н.

Статтю присвячено аналізу основних проблем прийняття спадщини, якщо до її складу входять борги. Ця проблема є дійсно актуальною, оскільки значна кількість судових спорів пов'язана з цим. Незважаючи на те, що цивільне законодавство містить окремі норми, які чітко регламентують момент прийняття спадщини за рішенням суду, залишаються відкритими питання стягнення на предмет іпотеки — житловий будинок, придбаний частково за кредитні кошти (але вони не були повернуті за іпотечним договором) і частково за власні кошти власника будинку.

Відповідно до положень ч. 4 ст. 334 Цивільного кодексу України¹ *права на нерухоме майно*, які підлягають державній реєстрації, виникають із дня такої реєстрації відповідно до закону.

За ч. 3 ст. 109 Житлового кодексу², ст. 39, 40 Закону України «Про іпотеку»³ підставою для виселення мешканців із переданих в *іпотеку* житлових будинків або житлових приміщень є наявність рішення суду про звернення стягнення на предмет іпотеки або норм договору, згідно з якими мешканці зобов'язані на письмову вимогу іпотекодержателя чи нового власника добровільно звільнити житловий будинок або житлове приміщення протягом одного місяця з дня отримання цієї вимоги.

Виконання зобов'язання може забезпечуватися заставою (ч. 1 ст. 546 ЦК).

Іпотекою є застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи (ст. 575 ЦК).

Згідно зі ст. 1 Закону № 898 *іпотека* — це вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні та користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання отримати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому цим Законом.

Іпотека має *похідний характер* від основного зобов'язання та є дійсною до припинення основного зобов'язання або закінчення строку дії іпотечного договору (ч. 5 ст. 3 Закону № 898).

¹ Далі за текстом — ЦК.

² Далі за текстом — ЖК.

³ Далі за текстом — Закон № 898.

За ст. 1054 ЦК за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, установлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит і сплатити проценти.

Відповідно до ст. 18 Закону № 898 *іпотечний договір* укладається між одним або декількома іпотекодавцями та іпотекодержателем у письмовій формі й підлягає нотаріальному посвідченню. Іпотечний договір повинен містити такі істотні умови:

1) для іпотекодавця та іпотекодержателя — юридичних осіб відомості про:

— для резидентів — найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код у Єдиному державному реєстрі юридичних і фізичних осіб — підприємців;

— для нерезидентів — найменування, місцезнаходження та державу, де зареєстровано особу;

2) для іпотекодавця та іпотекодержателя — фізичних осіб відомості про:

для громадян України — прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання із зазначенням адреси та індивідуальний ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів;

для іноземців, осіб без громадянства — прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), адресу постійного місця проживання за межами України;

3) зміст і розмір основного зобов'язання, строк і порядок його виконання та/або посилання на правочин, у якому встановлено основне зобов'язання;

4) опис предмета іпотеки, достатній для його ідентифікації, та/або його реєстраційні дані, у тому числі ідентифікатор об'єкта будівництва в Єдиній державній електронній системі у сфері будівництва (для об'єктів, яким присвоєно ідентифікатор до укладення іпотечного договору), кадастровий номер. У разі іпотеки земельної ділянки має зазначатися її цільове призначення;

5) посилання на видачу заставної або її відсутність.

У разі відсутності в іпотечному договорі однієї із зазначених вище істотних умов він може бути визнаний недійсним на підставі рішення суду.

Іпотечний договір може містити інші положення, зокрема визначення суми, на яку має бути застрахований предмет іпотеки, посилання на документ, що підтверджує право власності (спеціальне майнове право)

іпотекодавця на предмет іпотеки, відомості про обмеження та обтяження прав іпотекодавця на предмет іпотеки, визначення способу звернення стягнення на предмет іпотеки.

Іпотечний договір і договір, що обумовлює основне зобов'язання, можуть бути оформлені у вигляді одного документа. Цей документ за формою і змістом повинен відповідати вимогам, установленим у цій статті, та вимогам, установленим законом, для договору, який визначає основне зобов'язання.

У разі якщо іпотекою забезпечується повернення позики, кредиту для придбання нерухомого майна, яке передається в іпотеку, договір купівлі-продажу цього нерухомого майна та іпотечний договір можуть укладатися одночасно.

А якщо на момент укладання іпотечного договору в будинку, який підпадає під заставу за цим договором, були зареєстровані та фактично проживали, окрім батьків, малолітні та/або неповнолітні діти?

Згідно зі ст. 32 ЦК, ст. 177 СК, ст. 17 Закону України «Про охорону дитинства», ч. 4 ст. 12 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» *батьки не мають права без дозволу органу опіки та піклування укладати договір, який підлягає нотаріальному посвідченню або спеціальній реєстрації, відмовлятися від належних дитині прав, здійснювати розподіл, обмін, відчуження житла, зобов'язуватися від імені дитини порукою, видавати письмові зобов'язання.*

На підставі ч. 2, 3 ст. 18 Закону України «Про охорону дитинства» діти — члени сім'ї наймача або власника жилого приміщення мають *право користуватися* займаним приміщенням нарівні з власником або наймачем. Органи опіки та піклування зобов'язані здійснювати контроль за дотриманням батьками або особами, які їх замінюють, майнових і житлових прав дітей при відчуженні жилих приміщень та купівлі нового житла.

Частиною 6 ст. 203 ЦК передбачено, що правочин, що *вчиняється батьками* (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх або непрацездатних дітей.

Відповідно до ст. 215 ч. 1 ЦК *підставою недійсності правочину є недотриманням у момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені ч. 1 — 3, 5 — 6 ст. 203 ЦК.*

За ст. 215 ч. 2 ЦК недійсним є правочин, якщо його недійсність установлена законом (нікчемний). У цьому

разі визнання такого правочину недійсним не вимагається.

Згідно з положеннями ст. 71, ч. 1 ст. 224 ЦК правочин, вчинений без дозволу *органу опіки та піклування*, є нікчемним.

За приписами ст. 236 ЦК нікчемний правочин є недійсним із моменту його вчинення.

Згідно з п. 1 ст. 3 Конвенції «Про права дитини» в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Статтею 23 Закону № 898 передбачено, що в разі *переходу права власності* (права господарського відання) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку *спадкування* чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою.

Особа, до якої *перейшло право власності на предмет іпотеки*, набуває статусу іпотекодавця і має всі його права та несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі й на тих умовах, що існували до набуття нею права власності на предмет іпотеки.

Згідно зі ст. 1216 ЦК *спадкуванням* є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (ст. 1218 ЦК).

Відповідно до ст. 1221 ЦК *місцем відкриття спадщини* є останнє місце проживання спадкодавця. Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна — місцезнаходження основної частини рухомого майна.

Частиною 3 ст. 1223 ЦК передбачено, що право на спадкування виникає у день відкриття спадщини.

За змістом ч. 3 ст. 1268 ЦК спадкоємець, який постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що *приймав спадщину*,

якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї.

Згідно з ч. 4 ст. 1268 ЦК малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, крім випадків, установлених частинами 2-4 ст. 1273 цього Кодексу.

Для прийняття спадщини встановлюється строк у 6 місяців, який починається з часу *відкриття спадщини* (ч. 1 ст. 1270 ЦК).

Відповідно до ч. 1 ст. 1269 ЦК спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно зі спадкодавцем, *має подати нотаріусу* або в сільських населених пунктах — уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини. Цією статтею унормовано, що у випадку, коли особа постійно не проживає зі спадкодавцем, єдиним виявом бажання прийняти спадщину є подана нотаріусу заява.

За ч. 1 ст. 1272 ЦК, якщо спадкоємець протягом строку, встановленого ст. 1270 ЦК, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її.

Згідно зі ст. 1282 ЦК спадкоємці зобов'язані *задовольнити вимоги кредитора повністю*, але в межах вартості майна, отриманого у спадщину. Кожен зі спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто в розмірі, який відповідає його частці у спадщині.

Вимоги кредитора вони зобов'язані задовольнити шляхом одноразового платежу, якщо домовленістю між спадкоємцями і кредитором не встановлено інше.

У разі відмови від одноразового платежу суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, яке було передано спадкоємцям у натурі.

Виникнення у спадкоємців у разі прийняття спадщини *обов'язку погасити заборгованість боржника* повністю узгоджується зі змістом ст. 1218 ЦК, яка визначає, що до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Зазначені положення законодавства забезпечують *дотримання балансу прав* та інтересів усіх учасників цих правовідносин. Зокрема, спадкоємець, приймаючи спадщину, реалізує свій майновий інтерес щодо

набуття у власність спадкового майна, при цьому в нього виникає обов'язок погасити заборгованість спадкодавця, проте виключно у межах вартості отриманого у спадщину майна. У свою чергу кредитор, укладаючи договори кредитування, може бути упевненим у погашенні заборгованості в разі смерті позичальника за рахунок спадкового майна, яке прийматиме у спадщину спадкоємці боржника.

Такий принцип регулювання спірних правовідносин ґрунтується на засадах розумності, пропорційності та справедливості й виключає можливість необґрунтованого покладення на спадкоємців боржника обов'язку погасити борг у розмірі більшому, ніж вартість набутого ними майна, що призведе до безпідставного погіршення їх майнового стану у зв'язку з виконанням зобов'язання, стороною якого вони не є і згоди на укладення якого не надавали.

Тобто у будь-якому разі виконання вимоги кредитора щодо погашення заборгованості, яку мав спадкодавець, *не повинне зумовити погіршення майнового стану спадкоємця* без одночасного отримання ним майнової вигоди у вигляді спадкового майна.

За ст. 526 ЦК зобов'язання (зокрема, кредитний договір) *має виконуватися належним чином* відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов і вимог — відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що зазвичай висуваються.

Відповідно до ст. 1050 ч. 2 ЦК, якщо договором установленний обов'язок *позичальника повернути позику* частинами (з розстроченням), то в разі прострочення повернення чергової частини позичодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилась, і сплати процентів, належних йому відповідно до ст. 1048 цього Кодексу.

Згідно з ч. 1 ст. 7 Закону № 898 за рахунок предмета іпотеки іпотекодержатель *має право задовольнити свою вимогу за основним зобов'язанням у повному обсязі* або в частині, встановленій іпотечним договором, що визначена на час виконання цієї вимоги, включаючи сплату процентів, неустойки, основної суми боргу та будь-якого збільшення цієї суми, яке було прямо передбачене умовами договору, що обумовлює основне зобов'язання.

У ст. 33 Закону № 898 передбачені *підстави для звернення стягнення на предмет іпотеки*.

Зокрема, ч. 1 цієї статті передбачено, що в разі *невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання* іпотекодержатель має право задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом *звернення стягнення на предмет іпотеки*. Право іпотекодержателя на звернення стягнення на предмет іпотеки також виникає з підстав, установлених ст. 12 цього Закону № 898.

Отже, чинним законодавством передбачено право іпотекодержателя задовольнити забезпечені іпотекою вимоги за рахунок предмета іпотеки у *випадку невиконання або неналежного виконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання*.

Закон визначає такі *способи звернення стягнення на предмет іпотеки* (ч. 4 ст. 33 Закону): судовий (звернення стягнення на предмет іпотеки на підставі рішення суду), *позасудовий захист прав нотаріусом* (звернення стягнення на предмет іпотеки на підставі виконавчого напису нотаріуса) або *самозахист* (згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя).

Способами задоволення вимог іпотекодержателя під час звернення стягнення на предмет іпотеки на підставі рішення суду є:

1) реалізація предмета іпотеки шляхом проведення прилюдних торгів (ст. 39 Закону);

2) продаж предмета іпотеки іпотекодержателем будь-якій особі-покупцеві (ст. 38 Закону).

За змістом припису ч. 2 ст. 35 Закону № 898 визначена у ч. 1 цієї статті процедура подання іпотекодержателем вимоги про усунення порушення основного зобов'язання та/або умов іпотечного договору (яка передуює прийняттю іпотекодержателем рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки у позасудовий спосіб на підставі договору) не є перешкодою для реалізації іпотекодержателем права звернутись у будь-який час за захистом його порушених прав до суду з вимогами про звернення стягнення на предмет іпотеки у спосіб: 1) його реалізації шляхом проведення прилюдних торгів (ст. 41 — 47 Закону) — незалежно від того, які способи задоволення вимог іпотекодержателя сторони передбачили у відповідному договорі (в іпотечному застереженні); 2) продажу предмета іпотеки іпотекодержателем будь-якій особі-покупцеві (ст. 38 Закону) — якщо у відповідному договорі (в іпотечному застереженні) сторони цей спосіб задоволення вимог іпотекодержателя, встановлений ст. 38 Закону, не передбачили.

Звернення стягнення на предмет іпотеки на підставі рішення суду здійснюється відповідно до ст. 39 Закону № 898, згідно з ч. 3 якої одночасно з рішенням про звернення стягнення на предмет іпотеки суд за заявою іпотекодержателя ухвалює рішення про виселення мешканців за наявності підстав, передбачених законом, якщо предметом іпотеки є житловий будинок або житлове приміщення.

Частиною 1 ст. 40 Закону № 898 передбачено, що звернення стягнення на передані в іпотеку житловий будинок або житлове приміщення є підставою для виселення всіх мешканців, за винятком наймачів і членів їх сімей. Виселення проводиться у порядку, встановленому законом.

Нормою права, яка встановлює *порядок виселення з займаного житлового приміщення*, є ст. 109 ЖК.

Відповідно до ч. 2 ст. 109 ЖК громадянам, яких виселяють із жилих приміщень, одночасно надається інше постійне жите приміщення, за винятком виселення громадян при зверненні стягнення на жилі приміщення, що були придбані ними за рахунок кредиту (позики) банку чи іншої особи, повернення якого забезпечене іпотекою відповідного жилого приміщення. Постійне жите приміщення, що надається особі, яку виселяють, повинне бути зазначене в рішенні суду.

Виселення громадян при зверненні стягнення на жилі приміщення, що були придбані ними за рахунок кредиту (позики) банку чи іншої особи, повернення якого забезпечене іпотекою відповідного жилого приміщення, є підставою для надання цим громадянам жилих приміщень з фондів житла для тимчасового проживання відповідно до ст. 132-2 цього Кодексу. Відсутність жилих приміщень з фондів житла для тимчасового проживання або відмова у їх наданні з підстав, встановлених ст. 132-2 цього Кодексу, не тягне припинення виселення громадянина з жилого приміщення, яке є предметом іпотеки, у порядку, встановленому частиною третьою цієї статті.

При цьому за ч. 4 — 5 ст. 132-2 ЖК жилі приміщення з фондів житла для тимчасового проживання надаються на строк до одного року з можливістю продовження цього строку у разі неспроможності мешканця цього приміщення набути альтернативне місце проживання. Підставами для дострокового припинення права громадянина на користування жилими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання є: надання громадянину або придбання ним іншого жилого

приміщення; підвищення доходів громадянина до рівня, який дозволяє йому укласти договір найму іншого жилого приміщення; порушення громадянином правил користування жилим приміщенням з фондів житла для тимчасового проживання; приведення мешканцем жилого приміщення з фондів житла для тимчасового проживання у непридатність для його використання; інші підстави, встановлені законом. Як бачимо, ця норма не встановлює виселення громадян при зверненні стягнення на жилі приміщення.

Зауважимо, що норми ст. 109 ЖК не поширюються на жилі приміщення, що належать громадянам на праві приватної власності.

Порядок надання та користування жилою площею в жилих приміщеннях з фондів житла для тимчасового проживання встановлюється Кабінетом Міністрів України.

За ст. 41 Закону № 898 реалізація предмета іпотеки, на який звертається стягнення за рішенням суду або *виконавчим написом нотаріуса*, проводиться, якщо інше не передбачено рішенням суду, шляхом продажу на прилюдних торгах у межах процедури виконавчого провадження, передбаченої Законом України «Про виконавче провадження», з дотриманням вимог цього Закону.

Конституцією України передбачено як захист права власності, так і захист права на житло.

У ст. 41 Конституції України зазначено, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Згідно з положеннями ст. 47 Конституції України кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно чи за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

За ст. 4 ЖК житловий фонд включає у тому числі жилі будинки (частини будинків), квартири, що належать громадянам на праві приватної власності (приватний житловий фонд).

Відповідно до ст. 7 ЖК *ніхто не може бути виселений* із займаного жилого приміщення або обмежений у праві користування жилим приміщенням інакше як з підстав і в порядку, передбачених законом. Житлові права охороняються законом, за винятком випадків, коли вони здійснюються в суперечності з призначенням цих прав або з порушенням прав інших громадян чи прав державних і громадських організацій.

Розглянемо приклад судової практики щодо стягнення на предмет іпотеки — житловий будинок, придбаний частково за кредитні кошти (але вони не були повернуті за іпотечним договором) і частково за власні кошти власника будинку.

Позивач звернувся до суду з позовною заявою до ОСОБА_1 про стягнення заборгованості за іпотечним договором, посилаючись на те, що згідно з іпотечним кредитним договором № 100 від 05.05.2006 р. Відкрите акціонерне товариство Державний ощадний банк України в особі філії Херсонське обласне управління ВАТ Державний ощадний банк України (далі — Банк) надало ОСОБА_1 кредит у розмірі 37780,00 доларів США, під іпотеку нерухомого майна з кінцевим терміном погашення до 04.05.2025 р. зі сплатою відсотків за користування кредитом у розмірі 10.8 % на рік.

Для забезпечення виконання зобов'язання за іпотечним кредитним договором було укладено договір іпотеки між Банком та ОСОБА_1, *посвідчений приватним нотаріусом* Херсонського міського нотаріального округу ОСОБА_2, згідно з яким позивач надав в іпотеку нерухоме майно, а саме будинок.

Відповідач *не виконує зобов'язання*, передбачені кредитним договором, належним чином, внаслідок чого станом на 18.01.2011 р. утворилася заборгованість у сумі 51255,38 доларів США, що в еквіваленті за офіційним курсом НБУ становить 416193,68 гривні. У зв'язку з чим позивач змушений був звернутися з вищезазначеним позовом до суду та просив стягнути з відповідача заборгованість за кредитом і сплачені ним судові витрати.

У судовому засіданні представник позивача надав заяву про збільшення позовних вимог, просив стягнути з відповідача на свою користь заборгованість за кредитом у розмірі 65354,20 доларів США, що еквівалентно 521441,56 грн.

Заслухавши пояснення сторін, розглянувши матеріали справи, суд установив таке.

Рішенням Білозерського районного суду Херсонської області від 22.11.2011 р.⁴ з ОСОБА_7 стягнуто на користь ПАТ «Державний ощадний банк України» заборгованість у розмірі 65354,00 дол. США, що еквівалентно 521444,56 грн.

Ураховуючи те, що ОСОБА_7 *заборгованість за кредитним договором не сплатив*, рішення суду залишається невиконаним, ПАТ «Державний ощадний банк України», враховуючи останні уточнені позовні вимоги (т. 5 а. с. 199, 200), просив суд:

— звернути стягнення на предмет іпотеки, зазначений в іпотечному договорі від 05.05.2006 р., а саме спірний житловий будинок, який належить померлому ОСОБА_7, спадкоємцями якого є ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, в рахунок погашення боргу ОСОБА_7 перед банком за договором про іпотечний кредит від 05.05.2006 р. № 100 у розмірі 65354,20 дол. США шляхом реалізації предмета іпотеки на прилюдних торгах за початковою вартістю, визначеною на підставі оцінки майна суб'єктом оціночної діяльності, на рівні, не нижчому за звичайні ціни на цей вид майна, на підставі оцінки, проведеної суб'єктом оціночної діяльності/незалежним експертом на стадії оцінки майна під час проведення виконавчих дій;

— виселити ОСОБА_1, ОСОБА_3 2001 року народження, ОСОБА_4 2006 року народження, ОСОБА_2 1990 року народження зі спірного будинку зі зняттям з реєстраційного обліку в Білозерському районному секторі Управління Державної міграційної служби у Херсонській області;

— відстрочити виконання рішення до дня втрати чинності Законом України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» від 03.06.2014 № 1304-VII^{5,6};

— судові витрати покласти на відповідачів.

⁴ Рішення Білозерського районного суду Херсонської області від 22.11.2011 р. Справа № 2-11/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/44970326>.

⁵ Далі за текстом — Закон № 1304-VII.

⁶ Закон втратив чинність на підставі Кодексу № 2597-VIII від 18.10.2018 р., BBP, 2019, № 19, ст. 74. Але був чинним на момент існування спірних правовідносин.

Рішенням Білозерського районного суду Херсонської області від 22.11.2011 р. з ОСОБА_9 на користь ВАТ Державний ощадний банк України у зв'язку з невиконанням ним договірних зобов'язань стягнуто заборгованість за договором про іпотечний кредит за № 100 від 05.05.2006 р. у сумі 521441,56 грн.

У липні 2013 року ПАТ «Державний ощадний банк України» звернулося до суду з позовом до ОСОБА_9, ОСОБА_6, ОСОБА_10, ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_8 Л. І., третя особа (Білозерський районний сектор Управління державної міграційної служби у Херсонській області) про звернення стягнення на предмет іпотеки, виселення і зняття з реєстраційного обліку, посиляючись на те, що 05.05.2006 р. між банком та ОСОБА_9 укладений іпотечний кредитний договір на суму 37780 доларів США зі сплатою 10,8 % річних із кінцевим терміном повернення кредиту 04.05.2025 р.

Суд дійшов висновку про те, що на момент укладання іпотечного договору 05.05.2006 р. ОСОБА_9 в розумінні ч. 4 ст. 334 ЦК не набув права власності на нерухоме майно, що стало предметом іпотеки, — житловий будинок № 3, розташований у с. Чорнобаївка Білозерського району Херсонської області.

При зверненні позивачем виконавчого документа до виконання через відділ ДВС Білозерського РЮУ Херсонської області відповідною постановою державного виконавця виконавче провадження щодо примусового виконання рішення суду було відкрито, однак на підставі Акта опису й арешту майна від 22.03.2012 р. виконавчий лист відповідною постановою був повернений стягувачу (банку) на підставі п. 3 ч. 1 ст. 47 Закону України «Про виконавче провадження».

У цьому випадку рішення суду про звернення стягнення на предмет іпотеки не ухвалювалося. Пунктом 3.3.11 іпотечного договору від 05.05.2006 р. передбачено, що після ухвалення рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки на письмову вимогу іпотекодержателя або нового власника іпотекодавця зобов'язаний добровільно звільнити предмет іпотеки протягом одного місяця з дати отримання такої вимоги, а також сприяти виселенню всіх мешканців, що зареєстровані та/або фактично проживають за адресою знаходження предмета іпотеки. Ураховуючи це, суд вважає, що письмова вимога позивача від 25.02.2013 р., надіслана на адресу ОСОБА_9, про звільнення житлового будинку в добровільному порядку, безпідставна, оскільки суперечить положенню

ст. 40 Закону № 898-IV та умовам іпотечного договору, укладеного між банком та ОСОБА_9 05.05.2006 р.

Судом встановлено, що на момент укладання іпотечного договору 05.05.2006 р. у зазначеному будинку були зареєстровані та фактично проживали, окрім матері ОСОБА_6, її малолітня і неповнолітня доньки ОСОБА_8.

При цьому, зважаючи на те, що в судовому засіданні не встановлене інше місце проживання ОСОБА_6, суд з огляду на положення ст. 29 ч. 4 ЦК вважає встановленим факт того, що фактичним місцем проживання ОСОБА_7 є місце проживання її матері — будинок № 3 у с. Чорнобаївка Білозерського району Херсонської області, саме з дня народження 25.03.2006 р., тобто до укладання іпотечного договору. І на момент укладання іпотечного договору 05.05.2006 р. всі троє дітей ОСОБА_8, Дар'я та ОСОБА_7 володіли правом користування житловим будинком за зазначеною адресою як члени сім'ї, діти попереднього та наступного власників ОСОБА_6 та ОСОБА_9.

За наявності будь-якої правової колізії, неповноти, нечіткості або суперечності законодавства, що регулює спірні правовідносини, суд відповідно до вимог ст. 8 Цивільного процесуального кодексу України і ст. 3, 27 Конвенції «Про права дитини» повинен віддавати перевагу якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Оцінивши та дослідивши усі докази по справі в їх сукупності, суд дійшов висновку, що іпотечний договір, укладений 05.05.2006 р. між ВАТ Державний ощадний банк України та ОСОБА_9, є нікчемним, оскільки він вчинений без дозволу органу опіки і піклування, суперечить правам та інтересам малолітніх дітей, укладений особою, яка на момент його укладання не мала статусу власника майна, що тягне за собою його недійсність, при цьому визнання цього правочину недійсним не вимагається, тому позовні вимоги про звернення стягнення на предмет іпотеки і визначення способу реалізації майна не підлягають задоволенню. Як наслідок, не підлягають задоволенню вимоги про зняття відповідачів із реєстраційного обліку і вимоги про виселення відповідачів, які, крім того, суперечать вимогам Закону № 898-IV та положенням іпотечного договору.

Окрім зазначеного, на думку суду, цей позов не підлягає задоволенню і з огляду на Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, на-

даного як забезпечення кредитів в іноземній валюті», а позовні вимоги про відстрочення виконання рішення до дня втрати чинності цим законом не можуть бути розглянуті на стадії позовного провадження, оскільки за положеннями ст. 373 ЦПК України питання про відстрочення виконання рішення суду може бути розглянуте судом лише на стадії його виконання за умови наявності обставин, що ускладнюють його виконання, тому ці вимоги не підлягають задоволенню.

У задоволенні позову Публічного акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» до ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_5 Дар'ї Федорівни, ОСОБА_7, ОСОБА_8 було відмовлено.

Не погодившись із таким рішенням суду, ПАТ «Державний ощадний банк України» подало апеляційну скаргу.

Рішенням Білозерського районного суду Херсонської області від 03.05.2015 р.,⁷ залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Херсонської області від 22.07.2015 р.,⁸ у задоволенні позову ПАТ «Державний ощадний банк України» відмовлено.

Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.12.2015 р. касаційну скаргу ПАТ «Державний ощадний банк України» задоволено частково, рішення Білозерського районного суду Херсонської області від 03.05.2015 р.⁹ та ухвалу Апеляційного суду Херсонської області від 22.07.2015 р.¹⁰ скасовано, справу направлено на новий розгляд до суду першої інстанції.

Скасовуючи рішення суду першої та апеляційної інстанцій, касаційний суд виходив із того, що, вирішуючи спір, суди не виконали вимог ч. 4 ст. 10, статей 213, 214 ЦПК України щодо повного та всебічного з'ясування обставин справи, не врахували, що позивач звернувся до суду з позовом про звернення стягнення на предмет іпотеки у зв'язку з невиконанням боржником зобов'язань за кредитним договором, а отже, не встановили відповідних обставин справи, зокрема наявності боргу, його розміру і складових, не перевірили наявності у позивача права на погашення боргу шляхом

звернення стягнення на предмет іпотеки, не надали їм відповідної оцінки.

Зробивши висновок про нікчемність договору іпотеки, оскільки порушені права малолітніх дітей на час його укладення, та відсутність реєстрації права власності на будинок за іпотекодавцем на момент укладення договору іпотеки, суди не врахували презумпцію правомірності правочину (ст. 204 ЦК) й ті обставини, що це не є предметом спору, не надали їм належної оцінки, зробили передчасний висновок про відмову в задоволенні позову з цих підстав. Крім того, суди не правильно застосували Закон України від 03.06.2014 р. № 1304 «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» та послалися на його приписи як на одну з підстав для відмови в позові. При цьому не врахували, що цей закон не змінює регулювання спірних відносин, а лише тимчасово забороняє (зупиняє) примусове відчуження майна без згоди власника.

Під час нового розгляду в березні 2016 р. ОСОБА_1 в інтересах малолітніх дітей ОСОБА_3 та ОСОБА_4 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_7 і ПАТ «Державний ощадний банк України», треті особи — орган опіки та піклування Білозерської районної державної адміністрації Херсонської області, ОСОБА_2 (приватний нотаріус Білозерського районного нотаріального округу Гребенюк Т. М.), про визнання недійсним іпотечного договору від 05.05.2006 р., скасування заборони відчуження житлового будинку, скасування запису в Державному реєстрі іпотек про обтяження житлового будинку.

Ухвалою Білозерського районного суду Херсонської області від 06.06.2016 р. цивільну справу № 648/2849/14¹¹ за позовом ПАТ «Державний ощадний банк України» про звернення стягнення на предмет іпотеки та виселення і цивільну справу № 648/1713/16 за позовом ОСОБА_1 в інтересах малолітніх ОСОБА_3, ОСОБА_4 про визнання недійсним іпотечного договору від 05.05.2006 р., скасування заборони відчуження житлового будинку, скасування запису в Державному

⁷ Рішення Білозерського районного суду Херсонської області від 03.05.2015 р. Справа № 648/2849/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/44964704>.

⁸ Ухвала Апеляційного суду Херсонської області від 22.07.2015 р. Справа № 648/2849/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/47514701>.

⁹ Рішення Білозерського районного суду Херсонської області від 22.11.2011 р. Справа № 2-11/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/44970326>.

¹⁰ Ухвала Апеляційного суду Херсонської області від 22.07.2015 р. Справа № 648/2849/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/47514701>.

¹¹ Ухвала Білозерського районного суду Херсонської області від 06.06.2016 р. Справа № 648/2849/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58574035>.

реєстрі іпотек про обтяження житлового будинку об'єднано в одне провадження.

Ухвалою Білозерського районного суду Херсонської області від 21.03.2019 р.¹² зустрічний позов ОСОБА_1, поданий в інтересах неповнолітніх ОСОБА_3 та ОСОБА_4, про визнання недійсним договору іпотеки, скасування заборони відчуження та запису в Державному реєстрі іпотек про обтяження житлового будинку залишено без розгляду. Крім того, залучено до участі у справі ОСОБА_3, та ОСОБА_4 як правонаступників після смерті відповідача — ОСОБА_7, який помер, а також залучено в якості третьої особи, яка *не заявляє* самостійні вимоги щодо предмета спору, на стороні відповідачів орган опіки та піклування — службу у справах дітей Білозерської районної державної адміністрації Херсонської області.

Рішенням Херсонського міського суду Херсонської області від 30.09.2021 р.¹³ у задоволенні позову АТ «Державний ощадний банк України» про звернення *стягнення на предмет іпотеки, визначення способу реалізації предмета іпотеки та виселення з житлового будинку відмовлено.*

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суд першої інстанції виходив із того, що спадкоємцями за законом після смерті ОСОБА_7 є ОСОБА_3 та ОСОБА_4, які постійно та на день смерті проживали разом зі спадкодавцем і є такими, що прийняли спадщину в силу ч. 4 ст. 1268 ЦК за позовною вимогою *про звернення стягнення на предмет іпотеки.*

Однак відомостей про те, що *відповідачі, які є спадкоємцями*, не виконали свій обов'язок щодо задоволення вимог кредитора в межах вартості майна, отриманого у спадщину, особисто в розмірі, який відповідає частці у спадщині, що передбачено ч. 1 ст. 1282 ЦК, суду не надано.

За таких обставин, урахувавши, що позивачем *не надані* докази наявності та розміру спадкового майна, за рахунок якого спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора, що в сукупності позбавляє позивача права вимоги до ОСОБА_3 та ОСОБА_4, оскільки відповідальність спадкоємців за боргами

спадкодавця настає лише за умови дотримання кредитором вимог статей 1281, 1282 ЦК.

Постановою Херсонського апеляційного суду від 01.06.2021 р.¹⁴ апеляційну скаргу АТ «Державний ощадний банк України» задоволено.

Рішення Білозерського районного суду Херсонської області від 30.09.2021 р.¹⁵ скасоване й ухвалене нове.

Звернено стягнення на предмет іпотеки, зазначений в іпотечному договорі від 05.05.2006 р., укладеному між ПАТ «Державний ощадний банк України» та ОСОБА_7, правонаступниками якого є ОСОБА_3, ОСОБА_2 та ОСОБА_4, в інтересах якої діє ОСОБА_1, а саме на житловий будинок АДРЕСА_1, який належить ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, в інтересах якої діє ОСОБА_1, як спадкоємці першої черги за законом після смерті ОСОБА_7, шляхом реалізації предмета іпотеки на прилюдних торгах за початковою вартістю, визначеною на підставі оцінки майна суб'єктом оціночної діяльності, на рівні, не нижчому за звичайні ціни на цей вид майна. Виселено ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, в інтересах якої діє ОСОБА_1, зі спірного будинку.

Постанова суду мотивована тим, що оскільки ОСОБА_3, ОСОБА_2, ОСОБА_4 є спадкоємцями першої черги за законом і постійно проживали разом з ОСОБА_7, із заявами про відмову від прийняття спадщини вони не зверталися, то суд дійшов висновку, що спадкоємцями за законом після смерті ОСОБА_7 є ОСОБА_3, ОСОБА_10, ОСОБА_4, в інтересах якої діє ОСОБА_1, як такі, що прийняли спадщину в силу ч. 4 ст. 1268 ЦК, за позовною вимогою *про звернення стягнення на предмет іпотеки.*

На момент розгляду справи рішення Білозерського районного суду Херсонської області від 22.11.2011 р.¹⁶ про стягнення заборгованості з ОСОБА_7 не виконано. Спадкоємці ОСОБА_7, будучи обізнаними про наявність боргу спадкодавця перед банком, жодних дій, спрямованих на погашення боргу, не здійснювали. Тому суд дійшов висновку, що неналежне виконання позичальником грошового зобов'язання за кредитним

¹² Ухвала Білозерського районного суду Херсонської області від 21.03.2019 р. Справа № 648/2849/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80651579>.

¹³ Рішення Білозерського районного суду Херсонської області від 30.09.2021. Справа № 766/13653/20. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/100206368.

¹⁴ Постанова Херсонського апеляційного суду від 01.06.2021. Справа № 766/13653/20. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/97426149.

¹⁵ Рішення Білозерського районного суду Херсонської області від 30.09.2021. Справа № 766/13653/20. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/100206368.

¹⁶ Рішення Білозерського районного суду Херсонської області від 22.11.2011. Справа № 2-11/11. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/44970326.

договором, наданим у валюті, є підставою для звернення стягнення на предмет іпотеки, придбаний за рахунок кредитних коштів.

Ураховавши те, що *спірний будинок був придбаний саме за кредитні кошти*, в останні роки в будинку відповідачі перебувають лише влітку, близько місяця, а також те, що у спірному будинку з дозволу відповідачів проживають сторонні особи, що свідчить про те, що у відповідачів наявне інше постійне місце проживання, суд дійшов висновку про виселення відповідачів зі спірного будинку.

Позиція Верховного Суду¹⁷.

Звертаючись до суду з позовом у 2013 році, АТ «Державний ощадний банк України», посилаючись на те, що ОСОБА_7 заборгованість за кредитним договором не сплатив, рішення суду про стягнення з нього заборгованості не виконав, просив суд звернути стягнення на предмет іпотеки, зазначений в іпотечному договорі від 05.05.2006, а саме на спірний житловий будинок.

Судами встановлено, що позичальник ОСОБА_7 помер, *борг в установлений строк не повернув*.

Суд першої інстанції, врахувавши те, що після смерті ОСОБА_7 ніхто зі спадкоємців *не звернувся до нотаріуса* із заявою про відмову від прийняття спадщини, ОСОБА_10 з 2016 року постійно проживає і працює в м. Києві, набула повноліття, дійшов висновку, що спадкоємцями за законом після смерті ОСОБА_7 є ОСОБА_3 та ОСОБА_4, оскільки постійно та на день смерті проживали разом зі спадкодавцем і є такими, що прийняли спадщину в силу ч. 4 ст. 1268 ЦК.

У зв'язку з цим суд першої інстанції своєю ухвалою від 21.03.2019 р.¹⁸ залучив до участі у справі ОСОБА_3 та ОСОБА_4 як правонаступників після смерті відповідача — ОСОБА_7, який помер.

Апеляційний суд, звертаючи стягнення на спадкове майно, дійшов висновку про те, що в силу ст. 1268 ЦК ОСОБА_10 також є такою, що прийняла спадщину, оскільки є дочкою померлого ОСОБА_7 і на день смерті останнього була зареєстрована разом зі спад-

кодавцем у спірному будинку. Тому апеляційний суд дійшов висновку про те, що спадкоємцями першої черги за законом після смерті ОСОБА_7 є ОСОБА_3, ОСОБА_2, ОСОБА_4, в інтересах якої діє ОСОБА_11.

Колегія суддів не погоджується з такими висновками суду апеляційної інстанції, оскільки для вирішення питання щодо наявності підстав для застосування до спірних правовідносин положень ч. 3 ст. 1268 ЦК є необхідним установлення постійного проживання на час відкриття спадщини зі спадкодавцем.

Частина 3 ст. 1268 ЦК вимагає наявності *фактичного проживання спадкоємця* разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, а не лише реєстрацію місця проживання за адресою спадкодавця, що можуть бути відмінними один від одного.

Такий висновок щодо застосування ч. 3 ст. 1268 ЦК у подібних правовідносинах викладений у постановях Верховного Суду від 19.05.2021 у справі № 937/10434/19 (провадження № 61-3620св21)¹⁹, від 02.04.2021 у справі № 191/1808/19 (провадження № 61-6290св20)²⁰, від 21.10.2020 у справі № 569/15147/17 (провадження № 61-39308св18)²¹, від 10.04.2020 у справі № 355/832/17 (провадження № 61-27212св19)²².

Як установили суди та вбачається з матеріалів справи, ОСОБА_10 з 2016 року постійно проживає і працює в м. Києві, набула повноліття ІНФОРМАЦІЯ_5. У визначений законом шестимісячний строк ОСОБА_5 *не зверталася до нотаріуса* із заявою про прийняття спадщини за законом.

Тому реєстрація ОСОБА_5 у спірному житловому будинку сама по собі не є беззаперечним доказом її постійного проживання на час смерті спадкодавця за адресою реєстрації.

Отже, ОСОБА_13 *не є такою, що прийняла спадщину*, хоча й була на час відкриття спадщини зареєстрована зі спадкодавцем за однією адресою.

Оскільки відповідачка ОСОБА_5 з 25.07.2016 постійно проживала в м. Києві, у визначений законом шестимісячний строк остання *не зверталася до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини за законом*,

¹⁷ Постанова Верховного Суду від 16.06.2022. Справа № 648/2849/14. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/104921864.

¹⁸ Ухвала Білозерського районного суду Херсонської області від 21.03.2019. Справа № 648/2849/14-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/80651579.

¹⁹ Постанова Верховного Суду від 19.05.2021 у справі № 937/10434/19. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/97034685.

²⁰ Постанова Верховного Суду від 02.04.2021 у справі № 191/1808/19. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/96207889.

²¹ Постанова Верховного Суду від 21.10.2020 у справі № 569/15147/17. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/92566617.

²² Постанова Верховного Суду від 10.04.2020 у справі № 355/832/17. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/88834102.

то суд першої інстанції зробив правильний висновок про те, що спадкоємцями за законом після смерті ОСОБА_7 є ОСОБА_3 та ОСОБА_4, які на день смерті постійно проживали разом зі спадкодавцем і є такими, що прийняли спадщину в силу ч. 4 ст. 1268 ЦК, оскільки на час відкриття спадщини ОСОБА_3 була неповнолітньою, а ОСОБА_4 — малолітньою особою.

Тому оскаржувана постанова Херсонського апеляційного суду в частині задоволення позовних вимог, пред'явлених до ОСОБА_13, є незаконною, а доводи касаційної скарги в цій частині є обґрунтованими.

Тому колегія суддів Верховного Суду дійшла висновку, що постанова апеляційного суду в частині *звернення стягнення на предмет іпотеки* підлягає зміні в редакції її викладення шляхом виключення ОСОБА_10 як правонаступника ОСОБА_7 і власника спірного будинку.

Як встановлено судом, ОСОБА_7 не виконував свої зобов'язання за кредитним договором, у зв'язку з чим утворилася заборгованість.

Відсутність у спадкоємця свідоцтва про право на спадщину не може бути підставою для відмови у задоволенні вимог кредитора (правовий висновок, сформований Верховним Судом України у постанові від 12.04.2017 у справі № 6-2962цс16²³).

Суди встановили, що рішення суду не було виконане, *заборгованість не погашена*. Спадкоємці ОСОБА_7, будучи обізнаними про наявність боргу спадкодавця, перед банком жодних дій, спрямованих на погашення боргу, також не здійснювали.

Відповідачами не надані належні та допустимі докази на підтвердження часткової чи повної сплати *суми заборгованості перед банком*. Доказів того, що спадкоємці ОСОБА_7 здійснили одноразовий платіж у рахунок задоволення вимог кредитора в межах вартості отриманого у спадщину майна матеріали справи не містять.

У такому разі, оскільки зобов'язання ОСОБА_3 та ОСОБА_4 як спадкоємців після смерті ОСОБА_7 залишається *невиконаним*, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку, що вимоги АТ «Державний ощадний банк України» у частині про *звернен-*

ня стягнення на спірний житловий будинок відповідно до ст. 1282 ЦК підлягають задоволенню.

Виходячи з вищевикладеного, висновки апеляційного суду про звернення стягнення на предмет іпотеки є правильними та обґрунтованими.

Однак *апеляційний суд залишив поза увагою те*, що при зверненні стягнення на предмет іпотеки у резолютивній частині судового рішення обов'язково зазначається сума заборгованості за основним договором, у рахунок якої позивач просить звернути стягнення на предмет іпотеки.

Оскільки сума заборгованості встановлена рішенням Білозерського районного суду Херсонської області від 22.11.2011 і становить 65354,00 дол. США, матеріали справи *не містять доказів про погашення зазначеної заборгованості*, то колегія суддів дійшла висновку, що постанова апеляційного суду в частині *звернення стягнення на предмет іпотеки* підлягає зміні в редакції її викладення, зокрема шляхом зазначення суми заборгованості за основним договором, у рахунок якої звертається стягнення на предмет іпотеки.

Щодо позовних вимог про виселення ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, в інтересах якої діє ОСОБА_1, зі спірного будинку.

Частина 2 ст. 109 ЖК встановлює загальне правило про неможливість виселення громадян без надання іншого постійного жилого приміщення. Як виняток, допускається виселення громадян без надання іншого постійного жилого приміщення при зверненні стягнення на жилає приміщення, що було придбане громадянином за рахунок кредиту, повернення якого забезпечене іпотекою відповідного жилого приміщення.

Такі висновки відповідають правовій позиції, викладеній у постанові Верховного Суду України від 03.02.2016 у справі № 6-2947цс15²⁴, яка надалі підтримана Великою Палатою Верховного Суду в постанові від 31.10.2018 р. у справі № 753/12729/15 (провадження № 14-317цс18)²⁵ та постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10.10.2019 у справі № 295/4514/16-ц (провадження № 61-29115сво18)²⁶.

²³ Постанова Верховного Суду від 12.04.2017 у справі № 6-2962цс16. URL: court.gov.ua/sud1590/pravovipoziciivsu/6-2962cs16.

²⁴ Постанова Верховного Суду від 03.02.2016 у справі № 6-2947цс15. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/55609670.

²⁵ Постанова Верховного Суду від 31.10.2018 у справі № 753/12729/15. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/77696631.

²⁶ Постанова Верховного Суду від 10.10.2019 у справі № 295/4514/16-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/85174051.

Крім того, відповідно до висновку Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду щодо застосування ст. 39, 40 Закону № 898 і ст. 109 ЖК, викладеного у постанові від 12.04.2021 р. у справі № 310/2950/18 (провадження № 61-16820сво19), про те, що обмеження права власника, який набув жиле приміщення, за результатами звернення стягнення на предмет іпотеки на підставі ст. 109 ЖК і ст. 40 Закону № 898-IV є передбачуваними. Визначення того, чи здійснюється виселення з іпотечного майна, придбаного за рахунок кредитних коштів або не за рахунок кредиту і забезпеченого іпотекою цього житла, має суттєве значення для правильного вирішення цієї справи та застосування судом відповідної норми ст. 109 ЖК. У разі встановлення, що в іпотеку передане нерухоме майно, придбане не лише за кредитні, а й за особисті кошти іпотекодавця, то неможливо виселити відповідачів без надання іншого житлового приміщення.

Отже, для вирішення питання про наявність підстав для виселення із жилого будинку (жилого приміщення) — предмета іпотеки необхідно встановити, придбане спірне житло відповідачем повністю за кредитні кошти, які він отримав відповідно до кредитного договору, чи він вносив, окрім кредитних, особисті кошти.

Суд апеляційної інстанції, задовольняючи позовні вимоги у частині виселення відповідачів зі спірного будинку, виходив із того, що *спірний будинок був придбаний саме за кредитні кошти*, оскільки відповідно до договору купівлі-продажу зазначеного будинку сума, за яку він був проданий, не перевищує отриману суму внаслідок укладення кредитного договору. Крім того, суд апеляційної інстанції, врахувавши те, що в останні роки в будинку відповідачі перебувають лише влітку, близько місяця, а також те, що у спірному будинку з дозволу відповідачів проживають сторонні особи, що свідчить про те, що у відповідачів наявне інше постійне місце проживання, дійшов висновку про задоволення позовної вимоги та виселення відповідачів зі спірного будинку.

Колегія суддів не погоджується з такими висновками суду апеляційної інстанції, оскільки вони є передчасними.

Як встановлено судами і вбачається з матеріалів справи, 05.05.2006 р. між БАТ «Державний ощадний

банк України», правонаступником якого є АТ «Державний ощадний банк України», та ОСОБА_7 укладено *договір про іпотечний кредит* за № 100, за умовами якого банк надав ОСОБА_7 грошові кошти в сумі 37780,00 дол. США на придбання спірного житлового будинку.

Того ж дня, 05.05.2006 р., укладено договір купівлі-продажу спірного житлового будинку, відповідно до якого ОСОБА_1 продала, а ОСОБА_7 придбав зазначене нерухоме майно. Відповідно до п. 2 цього договору встановлено, що продаж будинку за домовленістю сторін вчиняється за 272574,00 грн. Така ж вартість будинку зазначена в іпотечному договорі від 05.05.2006 р.

Станом на 05.05.2006 р. офіційний курс долара США до української гривні, встановлений Національним банком України, складав 505,00 грн, за 100 дол. США.

Отже, кредитні кошти банку в розмірі 37780,00 дол. США станом на 05.05.2006 р. були еквівалентом суми 190789,00 грн. Однак спірний будинок придбаний за 272574,00 грн.

Таким чином, ОСОБА_7 *набув право власності на житловий будинок, переданий в іпотеку, частково за кредитні та частково за власні кошти*. Отже, виселення з житла, яке є предметом іпотеки і придбане частково за особисті кошти, *можливе лише з наданням іншого постійного житла* відповідно до вимог ст. 109 ЖК України, і таке постійне житло повинне зазначатися у рішенні суду.

Доведення обґрунтованості вимоги про виселення з наданням іншого постійного житла, яке відповідно до вимог ст. 109 ЖК має бути надане відповідачам одночасно з їх виселенням, є обов'язком позивача. Відсутність вказівки у позові про виселення на інше житло, яке надається у зв'язку з виселенням з іпотечного житла, є підставою для відмови у задоволенні позову про виселення.

Аналогічні висновки містяться в постанові Верховного Суду від 02.12.2021 у справі № 344/6771/18²⁷ (провадження № 61-3794св20).

Отже, оскільки *в іпотеку було передане майно, придбане частково за кредитні та частково за власні кошти, відсутні підстави для виселення* відповідачів зі спірної квартири без надання їм іншого постійного житла.

Тобто касаційна скарга *підлягає частковому задоволенню*, а постанова апеляційного суду в частині

²⁷ Постанова Верховного Суду від 02.12.2021 у справі № 344/6771/18. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/101584425.

задоволення позовних вимог про виселення — скасуванню з ухваленням у цій частині нового рішення про відмову в задоволенні вимог про виселення.

Виходячи з вищевикладеного, колегія суддів дійшла висновку, що постанова апеляційного суду в частині звернення стягнення на предмет іпотеки підлягає зміні в редакції її викладення шляхом виключення ОСОБА_10 як правонаступника ОСОБА_7 та власника спірного будинку, а також із зазначенням суми заборгованості за основним договором, у рахунок якої звертається стягнення на предмет іпотеки. *Постанова апеляційного суду в частині виселення відповідачів зі спірного будинку підлягає скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову в задоволенні вимог у цій частині.*

Верховний Суд у складі постійної колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду ухвалив касаційну скаргу ОСОБА_5 та ОСОБА_4, в інтересах яких діє ОСОБА_6, задовольнити частково.

Постанову Херсонського апеляційного суду від 01.06.2021 у частині звернення стягнення на предмет іпотеки змінити, виклавши абзац третій резолютивної частини постанови в такій редакції:

«У рахунок погашення заборгованості у розмірі 65354,20 дол. США за іпотечним кредитним договором від 05.05.2006 р., укладеним між Публічним акціонерним товариством «Державний ощадний банк України» та ОСОБА_7, правонаступниками якого є ОСОБА_3 та ОСОБА_4, в інтересах якої діє ОСОБА_1, звернути стягнення на предмет іпотеки, а саме на житловий будинок АДРЕСА_1, який належить ОСОБА_3, ОСОБА_4, в інтересах якої діє ОСОБА_1, як спадкоємцям першої черги за законом після смерті ОСОБА_7, шляхом реалізації предмета іпотеки на прилюдних торгах за початковою вартістю, визначеною на підставі оцінки майна суб'єктом оціночної діяльності, на рівні, не нижчому за звичайні ціни на цей вид майна».

Постанову Херсонського апеляційного суду від 01.06.2021 у частині виселення ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, в інтересах якої діє ОСО-

БА_1, з будинку АДРЕСА_1 — скасувати й відмовити у задоволенні цих вимог. Поновити виконання постанови Херсонського апеляційного суду від 01.06.2021 у нескасованій частині.

Таким чином, доходимо таких висновків:

— *нікчемність договору іпотеки* може бути визнана, якщо порушені права малолітніх дітей на час його укладення та *відсутня реєстрація права власності на будинок* за іпотекодавцем на момент укладення договору іпотеки, але потрібно враховувати презумпцію правомірності правочину (ст. 204 ЦК) та обставини, що Закон України від 03.06.2014 р. № 1304-VII «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» не змінює регулювання спірних відносин, а лише тимчасово забороняє (зупиняє) примусове відчуження майна без згоди власника;

— щоб визнати, що *спадкоємці* не виконали свій обов'язок щодо задоволення вимог кредитора в межах вартості майна, отриманого у спадщину, особисто у розмірі, який відповідає частці у спадщині, що передбачено ч. 1 ст. 1282 ЦК, суду повинні бути надані докази наявності та розміру спадкового майна, за рахунок якого спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора;

— якщо спірний будинок був придбаний не тільки за кредитні кошти, оскільки відповідно до договору купівлі-продажу зазначеного будинку сума, за яку він був проданий, не перевищує отриману внаслідок укладення іпотечного договору, а в іпотеку було передане майно, яке придбане частково за кредитні та частково за власні кошти, то відсутні підстави для виселення відповідачів зі спірного майна без надання їм іншого постійного житла. Це підтверджується тим, що виселення з житла, яке є предметом іпотеки і придбане частково за особисті кошти, можливе лише з наданням іншого постійного житла відповідно до вимог ст. 109 ЖК України, і таке постійне житло повинне зазначатись у рішенні суду.

ФОРМАЛЬНІ ВИМОГИ

ДО ЗМІСТУ І ПОРЯДКУ ПОСВІДЧЕННЯ ЗАПОВІТУ: ЗМІНА ПІДХОДІВ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Олег Печений,

доцент кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого, к. ю. н., член НКР ВР

ЗАПОВІТ ЯК ПОСМЕРТНЕ РОЗПОРЯДЖЕННЯ ЗАПОВІДАЧА І ПІДСТАВА СПАДКУВАННЯ

Заповітом є особисте розпорядження фізичної особи, зроблене нею на випадок своєї смерті (ч. 1 ст. 1233 Цивільного кодексу України¹).

Відповідно до ст. 1217 ЦК спадкування здійснюється за заповітом або за законом. Питанням спадкування за заповітом присвячена глава 85 ЦК, самим розташуванням якої перед главою про спадкування за законом, законодавець визначив пріоритет спадкування за заповітом над спадкуванням за законом. Останнє має місце *лише* у разі відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом, а також у разі неохоплення заповітом усієї спадщини (ч. 2 ст. 1223 ЦК). Цей підхід знайшов прояв у збільшенні законодавчої уваги до заповіту як підстави спадкування, яке забезпечене шляхом розширення переліку видів заповітів, надання можливості тлумачення заповіту як самими спадкоємцями, так і судом, обмеження кола випадків, коли здійснюється спадкування за законом незалежно від змісту заповіту, тобто спадкування обов'язкової частки у спадщині. Однак лише поставити спадкування за заповітом на перше місце перед спадкуванням за законом не означає забезпечити в повній

мірі його пріоритет. Питання співвідношення видів і підстав спадкування залишається досить складним для теорії і практики.

Слід визначити наступні загальні ознаки заповіту:

— особистий характер заповіту, який передбачає безпосередній зв'язок заповіту із особою заповідача, будь-яка інша особа не може скласти (скасувати, змінити) заповіт за заповідача, законом не допускається відчуження права на складання заповіту, його обмеження або відмова від права на заповіт. Правочин про відмову від права на заповіт або його обмеження є нікчемним (ст. 27 ЦК);

— заповіт являє собою *розпорядження*, велільне одностороннє волевиявлення фізичної особи заповідача, адресоване спадкоємцям, а в окремих випадках — іншим особам (виконавцям заповіту, відказоодержувачам тощо). Поняття «розпорядження» в сенсі є багатозначним — розпорядженням є як сам заповіт, так і його окремі частини. Заповідальний характер носить *розпорядження вкладника банку* на випадок своєї смерті (ст. 1228 ЦК), однак це не дозволяє визнати його заповітом;

— заповіт є практично єдиним видом розпоряджень фізичної особи на випадок смерті (виняток складає спадковий договір);

¹ Далі за текстом — ЦК.

— за юридичною природою заповіт є правочинном (абз. 2 п. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05. 2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування»), хоча і особливого виду;

— для вчинення заповіту необхідно і достатньо вираз волі однієї сторони, яка, як правило, представлена однією фізичною особою. Виняток складає спільний заповіт подружжя, в якому сторона заповідача представлена двома особами — подружжям (ст. 1243 ЦК);

— заповіт як правочин носить безоплатний характер і не може бути підставою виникнення обов'язків у спадкоємців перед спадкодавцем.

Функціонально заповіт в сукупності з іншими юридичними фактами забезпечує *перехід* прав і обов'язків заповідача до інших осіб — спадкоємців, тобто несе в майновому обороті транзитивне значення.

Заповіту притаманні деякі *спеціальні ознаки*, зокрема:

— юридична природа заповіту як одностороннього правочину не дозволяє забезпечити виконання всіх вимог дійсності правочину, визначених у ст. 203 ЦК. Так, заповіт, за яким все майно заповідається іншій особі, за наявності у спадкодавця малолітньої, непрацездатної, неповнолітньої дитини не відповідає її інтересам, однак це не свідчить про його недійсність. Такий заповіт лише в частині, що не забезпечує право дитини на обов'язкову частку у спадщині, виконуватись не буде;

— правові наслідки заповіту, включаючи його виконання, настають лише після відкриття спадщини, тобто після смерті заповідача — суб'єкта заповіту;

— тлумачення заповіту здійснюється лише після відкриття спадщини, причому лише особами, які не є його суб'єктами, тобто спадкоємцями або судом (ст. 1256 ЦК). ЦК не передбачає тлумачення заповіту самим спадкоємцем за життя, тобто специфікою заповіту є те, що загальне правило (ч. 1 ст. 213 ЦК) про тлумачення заповіту сторонами до нього не застосовується;

— за життя заповідач може у будь-який час скасувати заповіт, змінити його або скласти новий заповіт, кількість подальших заповітів законом не обмежується;

— для заповіту характерна, на відміну від інших правочинів, можливість з настанням певних обставин *втрати чинності* як повністю заповітом, так і окремими його положеннями. Причому це може статися ще за життя заповідача, тобто до відкриття спадщи-

ни. Так, у ЦК йдеться про втрату чинності таких положень заповіту, як позбавлення права на спадкування (ч. 4 ст. 1235 ЦК), заповідального відказу (ст. 1239 ЦК). За змістом ч. 4 ст. 1236 ЦК, у разі відчуження спадкодавцем за життя майна, яке перед цим було внесене до заповіту, заповіт у цій частині також втрачає чинність.

ФОРМАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ПОРЯДКУ ПОСВІДЧЕННЯ ЗАПОВІТУ І СУДОВА ПРАКТИКА

Перед судовою і нотаріальною практикою вже довгий час стоїть питання оцінки впливу виконання формальних вимог на дійсність заповіту. Зокрема, у ситуації, коли заповіт посвідчено нотаріусом з дотриманням усіх визначених законодавством вимог, але за межами нотаріального округу, де здійснюється нотаріальна діяльність.

Ще у 2013 році Верховним Судом України прийнято постанову від 20.02.2013 у справі № 6-2цс13, яка містить висновок про недійсність такого заповіту у формі нікчемності. Зокрема, правова позиція Верховного Суду України у справі зводилася до того, що:

«у силу статті 13-1 Закону України «Про нотаріат», пункту 11 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 3 березня 2004 року № 20/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 3 березня 2004 року за № 283/8882, нотаріальний округ — територіальна одиниця, в межах якої нотаріус здійснює нотаріальну діяльність і в межах якого знаходиться державна нотаріальна контора, в якій працює державний нотаріус, або робоче місце приватного нотаріуса. Нотаріальні округи визначаються відповідно до адміністративно-територіального устрою України. У містах з районним поділом округом діяльності нотаріуса є вся територія міста. У разі зміни адміністративно-територіального поділу України, в результаті якого розташування робочого місця приватного нотаріуса увійшло до іншого нотаріального округу, нотаріальна діяльність відповідних нотаріусів повинна бути зареєстрована в цьому нотаріальному окрузі. Нотаріальні дії вчиняються в приміщенні державної нотаріальної контори, у державному нотаріальному архіві, приміщенні, яке є робочим місцем приватного нотаріуса. В окремих випадках, коли фізична особа не може з'явитися в зазначене приміщення, а також коли того вимагають

особливості посвідчуваного правочину, такі нотаріальні дії можуть бути вчинені поза вказаними приміщеннями, але в межах нотаріального округу. Нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених Законом.

Нотаріальна діяльність здійснюється нотаріусом в межах свого нотаріального округу незалежно від того, де знаходиться приміщення, яке є робочим місцем нотаріуса: в межах нотаріального округу або поза його межами.»

Цей правовий висновок і за змістом, і за ступенем обґрунтованості є досить спірним. Так, у правовій позиції Верховного Суду України *не було викладено такого прямого висновку* щодо тлумачення ч. 1 ст. 1257 ЦК та ст. 13-1 Закону України «Про нотаріат», *за якими посвідчення нотаріусом заповіту за межами його нотаріального округу безумовно тягне за собою його нікчемність саме з цієї підстави*, а вказано лише, що нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених цим Законом.

Наведене тлумачення вказаних правових норм Верховним Судом України *не давало судам достатніх підстав* для розширювального тлумачення норм матеріального права (ч. 1 ст. 1257 ЦК та ст. 13-1 Закону України «Про нотаріат»), з урахуванням дотримання принципу верховенства права, пропорційності і правової визначеності, оскільки ст. 13-1 Закону України «Про нотаріат», на яку міститься посилання у постанові апеляційної інстанції, не регулює питання недійсності заповітів і не містить вказівки про підстави їх нікчемності.

Крім того, у постанові Верховного Суду України від 20.02.2013, на яку як на прецедентну, посилалися суди, застосовано нормативно-правовий акт, який втратив чинність. Так, Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2004 № 20/5, щодо застосування якого прийнято цю постанову ВСУ, втратив чинність ще у 2012 р. на підставі наказу Міністерства юстиції від 22.02.2012 № 296/5. При винесенні постанови Верховний Суд України не вказав жодним чином на правові наслідки для заповіту (іншого правочину), посвідченого нотаріусом за межами

нотаріального округу, що створює для сторін такого правочину та інших осіб ситуацію правової невизначеності, не навів доводів щодо розширювального тлумачення підстав нікчемності заповіту та допустив обмеження свободи заповіту шляхом можливості «перекреслення» вільного волевиявлення заповідача виключно з формальних підстав. Наведене давало підстави для відступлення від правової позиції ВСУ відповідно до п. 7 ч. 1 розд. XIII Перехідні положення ЦПК України шляхом передання справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду².

Підходи ВП ВС мають кардинальну різницю порівняно з висновками ВСУ. Висновки з цього питання викладені у постанові ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 522/9893/17 та окремій думці суддів по цій справі, стали предметом аналізу і дискусії у фаховому середовищі³.

Аналізуючи ситуацію і визначаючи правові наслідки посвідчення нотаріусом заповіту за межами свого нотаріального округу, Верховний Суд вказав, що немає жодних підстав вважати, що посвідчення нотаріусом правочину поза межами свого нотаріального округу тягне нікчемність заповіту. Якщо нотаріус посвідчив заповіт особи не в межах свого нотаріального округу, це не впливає на форму правочину і не підпадає під ті вимоги про порядок його посвідчення, які містяться в ЦК та тягнуть нікчемність заповіту відповідно до ч. 1 ст. 1257 ЦК. Недійсність заповіту з мотивів розширювального розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення, про які згадується у ч. 1 ст. 1257 ЦК, матиме наслідком порушення принципу свободи заповіту.

Кваліфікація заповіту як нікчемного з підстав, які не передбачені ані ч. 1 ст. 1257 ЦК, ані взагалі нормами глави 85 ЦК, по суті, скасовує це вільне волевиявлення заповідача без можливості виразити свою волю шляхом складання іншого заповіту, оскільки сталася смерть заповідача.

Визнання заповіту нікчемним без встановлених законом підстав позбавляє особу, яка набула у власність майно в порядку спадкування, права мирного володіння своїм майном (ст. 1 протоколу Першого до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). А в разі, якщо особа мала його набути, то правомірною очікування цього⁴.

² Далі за текстом — ВП ВС.

³ Спадкове право крізь призму судової практики. Монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: ЕКУС, 2022. С. 41-57.

⁴ Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 522/9893/17. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/98235794.

Така правова позиція Верховного Суду не тільки розкриває правозастосовну сутність принципу свободи заповіту, а й надає правової охорони цьому принципу шляхом обмежувального тлумачення норм спадкового права, що визначають підстави недійсності (нікчемності) заповіту. Важливим бачиться і визначення необхідності охорони свободи заповіту як підстави обмежувального тлумачення відповідної норми права (ст. 1257 ЦК України). Тобто Верховний Суд виходив з того, що публічно-правові обмеження і регулятори не повинні торкатися сутності свободи заповіту, тим більше неможливо підкорювати процедуру посвідчення заповіту виключно публічно-правовим вимогам. Саме таке бачення свободи заповіту і підстав його недійсності видається найбільш оптимальним. Але деякі судді Верховного Суду висловили щодо цієї правової позиції окрему думку, яка також заслуговує на увагу, оскільки в ній знайшла продовження і навіть інше бачення ідея римських юристів, що складання заповіту відноситься не до приватного, а до публічного права.

В окремій думці йдеться про те, що ключове значення у дійсності заповіту є воля заповідача, проте порушення порядку посвідчення заповіту спричиняє його нікчемність не тому, що формально принципово дотримання процесуальних вимог, а тому, що дотримання цих вимог є способом засвідчення волі заповідача, в іншому випадку, коли порядок такого засвідчення порушено, то не можна вважати, що цей заповіт відповідає дійсній волі заповідача, як і не можна довіряти нотаріусу, який виходить за межі свого правового статусу. Дотримання волевиявлення заповідача здійснюється шляхом нотаріальних дій, і формалізований підхід щодо таких дій є гарантією цього волевиявлення. Крім того, суддями зроблено висновок, що в силу ролі нотаріуса та його компетенції, а також враховуючи його юридичну освіту, саме на нотаріуса покладається обов'язок дотримуватись вимог закону і контролювати дії особи, застерігаючи її від можливих процесуально-правових помилок. Це положення впливає із процедури здійснення нотаріального процесу, тобто в силу ст. 5, 6 Закону України «Про нотаріат» нотаріус зобов'язаний виконувати обов'язки згідно із законом.

Нотаріальне посвідчення заповіту поза межами свого нотаріального округу й недотримання ст. 13¹

Закону України «Про нотаріат» є підтвердженням того, що спірний заповіт складений неуповноваженою на те особою, а тому складений з порушенням вимог щодо його посвідчення, що в силу ст. 1257 ЦК є підставою вважати його нікчемним.

Крім цього, беручи до уваги те, що у зв'язку зі смертю заповідача неможливо перевірити волевиявлення заповідача за заповітом, який посвідчений неуповноваженою особою в порушення спеціального закону, який визначає її повноваження, так само не можна погодитися, що такий заповіт відображає дійсне волевиявлення заповідача⁵.

Нам видається, що судді — автори окремої думки перебільшують значення процедурних норм у спадковому праві, а саму свободу заповіту моделюють виключно у зв'язку із дотриманням усіх цих норм, що повністю паралізує застосування принципу свободи заповіту. До того ж принцип свободи заповіту породжує презумпцію дійсності волевиявлення заповідача (як складової презумпції правомірності заповіту), що виключає необхідність перевіряти волевиявлення заповідача за заповітом, з тих лише підстав, що останній посвідчений особою в порушення вимог щодо територіальної юрисдикції цієї особи.

Більше того, в окремій думці вказано, що визнання заповіту нікчемним у цьому випадку у зв'язку з порушенням порядку посвідчення лише свідчить, що таке посвідчення здійснено особою, яка не мала на те повноважень. Здійснення такого посвідчення неуповноваженою особою, наприклад сільським головою не за місцем проживання, іншою посадовою особою не за місцем лікування та інше) може призвести до свавільного посвідчення правочинів в обхід вимог закону (п. 70 окремої думки). При погодженні із необхідністю протидіяти посвідченню заповіту в обхід закону зазначимо, що автори окремої думки безмежно розширили зміст відповідних обмежень, вбачивши у правових нормах навіть такі обмеження, які в них взагалі відсутні. І якщо стосовно посвідчення заповіту лікарем у ч. 1 ст. 1252 ЦК міститься обмеження щодо застосування цього правила лише щодо осіб, які перебувають на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, то стосовно заповітів цивільне законодавство взагалі не містить обмеження за суб'єктом такого заповіту та місцем

⁵ Окрема думка суддів ВП ВС Пророка В. В., Грицива М. І., Прокопенка О. Б. та Сімоненко В. М. від 25.05.2021 у справі № 522/9893/17. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/99482740#.

проживання, оскільки відповідно до ст. 1251 ЦК заповіт, крім секретного, може бути посвідчений уповноваженою на це посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування лише за наявності однієї умови — якщо у населеному пункті немає нотаріуса. Стаття 37 Закону «Про нотаріат» конкретизує і видозмінює зазначену умову: уповноважені на це посадові особи органу місцевого самоврядування посвідчують заповіти (крім секретних) у сільських населених пунктах. Отже, наведені норми не містять правила щодо посвідчення заповіту сільським головою виключно за місцем проживання. Таким чином, запровадження публічно-правового бачення складання заповіту призводить до занадто широкого обмеження свободи заповіту і породжує уявні обмеження до його складання, які не тільки не мають раціонального обґрунтування, а й не передбачені приписами позитивного права.

РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ ПОЗИЦІЇ ВП ВС У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Слід визнати за правовою позицією ВП ВС у справі № 522/9893/17 базове значення, що стало підґрунтям для її застосування до інших, схожих ситуацій.

Так, судами відмовлено у позовних вимогах про встановлення нікчемності заповіту, причому Верховний Суд звернув увагу на загальнодозвільний підхід законодавця щодо можливості особи, яка опинилася в різних життєвих ситуаціях, скласти заповіт, який може посвідчуватися доволі широким колом осіб, зазначених у ст. 1252 ЦК. Призначення цього — переконатись у дійсній волі особи, яка складає заповіт, і надати їй можливість її виразити, а особам, до спадкування якими прагнув заповідач, — отримати це майно у спадщину.

Тому штучно віднаходити підстави для того, аби визнати заповіт нікчемним, зокрема з тих підстав, що уповноважена особа органу місцевого самоврядування посвідчила заповіт особи, яка проживала в с. Писарівка Лисянського району та не входила до територіальної громади смт Чаплинка, видається вкрай нерозумним⁶.

В іншій справі, на думку Верховного Суду, не відповідає це і засадам справедливості, адже цим нехтується остання воля заповідача.

Викладене дозволяє дійти висновку про юридичну необґрунтованість визнання заповіту недійсним лише в разі його посвідчення уповноваженою особою органу місцевого самоврядування не за місцем проживання заповідача. За відсутності норми, якою передбачався би негативний наслідок за вказаних обставин, у суду немає підстав для визнання заповіту недійсним. Указане не впливає на форму правочину, волевиявлення заповідача і на ті вимоги про порядок його посвідчення, які визначені в ЦК. Інакший підхід призводить до необґрунтованого покладення відповідальності за порушення уповноваженою особою органу місцевого самоврядування законодавства, яке регулює порядок її діяльності, на заповідача та спадкоємців, які не зобов'язані бути обізнаними з процедурним законодавством, що є порушенням принципу поваги до волі заповідача та обов'язковості її виконання, а також неспівмірним втручанням держави у право спадкоємців за заповітом мирно володіти своїм майном⁷.

Немає жодних підстав вважати, що посвідчення посадовою особою органу місцевого самоврядування правочину і невиконання другого примірника заповіту тягне нікчемність заповіту.

Правові висновки, викладені у цитованій постанові ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 522/9893/17, знаходять свій розвиток і екстраполяцію у контексті інших положень спадкового права.

Так, Верховний Суд вказав, що сама по собі обставина посвідчення заповіту посадовою особою органу місцевого самоврядування в одному екземплярі не впливає на форму заповіту як правочину і не може бути підставою для його нікчемності з огляду на вичерпний характер підстав нікчемності заповіту, визначених у ч. 1 ст. 1257 ЦК.

Такі висновки відповідають можливості реалізації дієздатною фізичною особою свого права на заповіт, як будь-якого суб'єктивного цивільного права, яке здійснюється нею вільно, на власний розсуд (ч. 1 ст. 12 та ст. 1234 ЦК). Ці обставини не впливають на форму правочину і не підпадають під ті вимоги про порядок його посвідчення, які містяться в ЦК та тягнуть нікчемність заповіту відповідно до ч. 1 ст. 1257 ЦК.

Відповідно до правової позиції, висловленої у постанові Великої Палати Верховного Суду від 25.05.2021

⁶ Постанова КЦС ВС від 15.09.2021 у справі № 700/135/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/99714138.

⁷ Постанова КЦС ВС від 18.08.2021 у справі № 551/335/18. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/99250687; Постанова КЦС ВС від 01.09.2021 у справі № 533/1140/15-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/99459307.

у справі № 522/9893/17, визнання недійсним заповіту з мотивів більш широкого трактування вимог до форми і порядку його посвідчення, які визначені у частині першій статті 1257 ЦК, матиме наслідком порушення принципу свободи заповіту.

Колегія суддів касаційного не вбачає підстав для відступу від цієї правової позиції⁸.

Кваліфікація заповіту як нікчемного з підстав, визначених у ст. 1257 ЦК, без безумовного встановлення порушення вимог щодо його форми та посвідчення, по суті, скасовує вільне волевиявлення заповідача без можливості виразити свою волю шляхом складання іншого заповіту, оскільки сталася смерть заповідача, та позбавляє особу, яка набула у власність майно в порядку спадкування, права мирного володіння своїм майном, а в разі, якщо особа мала його набути, то правомірному очікуванню цього⁹.

В іншій справі Верховний Суд застосував наведену правову позицію і вказав, що належність підпису на оспорюваному заповіті заповідачу підтверджена висновком експерта, а матеріали справи не містять доказів того, що волевиявлення особи, що склала заповіт на ім'я ОСОБА_4, з яким разом проживала, не було вільним і не відповідає її волі.

Крім того, з дня складення заповіту і до смерті спадкодавця пройшло майже два роки, та за наявності відповідної волі ОСОБА_5 мала достатньо часу для скасування або складення нового заповіту, однак цього не зробила.

Суд першої інстанції, встановивши, що особа реалізувала своє право на заповіт, звернувшись до сільської ради в населеному пункті, де немає нотаріуса; заповіт складено у письмовій формі, підписано заповідачем та посвідчено посадовою особою органу місцевого самоврядування, яка із 2011 року на підставі розпорядчого акта виконувала відповідні функції, а докази того, що складення заповіту не було вільним і не відповідає волі заповідача відсутні, дійшов обґрунтованого висновку про відсутність встановлених законом підстав вважати вказаний заповіт нікчемним та ухвалив

правильне по суті рішення про відмову у задоволенні позовних вимог, однак допустив неповноту при його мотивуванні¹⁰.

Важливим є висновок про процедурне значення нормативно-правових актів, якими регламентується вчинення нотаріальних дій з посвідчення договорів та інших правочинів. Так, Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, що затверджений наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2011 № 3306/5, не є актом цивільного законодавства у розумінні статті 4, частини першої статті 203 ЦК, а тому в них не можуть міститися вимоги до змісту правочину. За таких обставин підстав для визнання недійсним заповіту у зв'язку з невідповідністю його змісту нормам вказаного Порядку немає¹¹.

Застосування законодавства про нотаріат має ґрунтуватися на його правильному розумінні щодо функцій нотаріуса. Згідно із законом заповіт повинен бути укладений у письмовій формі з зазначенням місця і часу його складення, підписаний особисто заповідачем і нотаріально посвідчений, при цьому відсутність у заповідача паспорта громадянина України не може бути підставою для визнання заповіту недійсним, оскільки в цьому випадку відповідно до ст. 43 Закону України «Про нотаріат» визначальним для нотаріуса є саме встановлення особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, а не перевірка паспорта на його недійсність¹². Відповідним чином повинні формулюватися й позовні вимоги.

Верховний Суд поширив висновки у справі № 522/9893/17 не тільки до вимог про недійсність (нікчемність) заповітів, а й договорів та довіреностей.

При цьому КЦС ВС вказав, що правове регулювання порядку посвідчення нотаріусом правочинів лежить поза сферою ЦК і не є матеріальним правом. Законодавство про нотаріат і нотаріальну діяльність не може чинити негативний вплив на матеріальне право — встановлювати підстави нікчемності

⁸ Постанова КЦС ВС від 28.04.2022 у справі № 352/494/16-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/104258289.

⁹ Постанова КЦС ВС від 31.08.2022 у справі № 141/813/19. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/106116555.

¹⁰ Постанова КЦС ВС від 29.09.2021 у справі № 558/520/17. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/100179125.

¹¹ Постанова КЦС ВС від 04.05.2022 у справі № 447/142/18. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/104373331.

¹² Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах щодо визнання односторонніх правочинів недійсними / Упоряд.: правове управління (ІV) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду, суддя КЦС ВС, к. ю. н, доцент В. І. Крат / Київ, 2021. 41 с. Київ, 2021. URL: supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/KCS_26_01_2021.pdf.

правочину, якщо саме таких підстав для його нікчемності матеріальне право не містить».

У справі, що переглядається:

суди при задоволенні позовних вимог про визнання довіреностей недійсними вважали, що вони суперечать Закону України «Про нотаріат», Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та Інструкції про вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, оскільки, зокрема, нотаріуси під час видачі довіреностей не забезпечили йому перекладу таких довіреностей на зрозумілу для нього мову, не відобразили в посвідчувальному написі обставини, що позивач в даному випадку володів та розумів українську мову;

суди не звернули увагу, що під змістом правочину розуміється сукупність умов, викладених у ньому. Зміст правочину, в першу чергу, має відповідати вимогам актів цивільного законодавства, перелічених в ст. 4 ЦК. Під вимогами, яким не повинен суперечити правочин, мають розумітися ті правила, що містяться в імперативних нормах.

Суди не врахували, що вказані акти (Закон України «Про нотаріат», Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та Інструкція про вчинення нотаріальних дій нотаріусами України) не є актами цивільного законодавства у розумінні статті 4, частини першої статті 203 ЦК України, а тому в них не можуть міститися вимоги до змісту правочину. За таких обставин відсутні підстави для визнання недійсними оспорюваних довіреностей;

при задоволенні позовної вимоги про визнання недійсним договору купівлі-продажу квартири: суд першої інстанції вважав, що підставою недійсності є те, що фактично позивач не надавав відповідних повноважень представнику; апеляційний суд, не змінюючи рішення суду першої інстанції, зазначив, що ОСОБА_5 всупереч вимогам частини 3 статті 238 ЦК України, вчинила правочин від імені особи, яку вона представляла, у своїх інтересах;

з урахуванням того, що підстави для визнання оспорюваних довіреностей відсутні, ОСОБА_5 не діяла при вчиненні договору від 04.01.2010 купівлі-продажу квартири як представник, то і підстави для визнання

недійсним договору відсутні. Вимога про повернення ОСОБА_5 у власність ОСОБА_1 квартиру НОМЕР_1 є похідною від вимоги про визнання недійсним договору купівлі-продажу квартири;

тому судові рішення в частині задоволення позовних вимог про визнання недійсними довіреностей, договору купівлі-продажу квартири АДРЕСА_1 від 04.01.2010, укладеного між ОСОБА_1, від імені якого діяв ОСОБА_3, та ОСОБА_5, зобов'язання ОСОБА_5 повернути у власність ОСОБА_1 квартиру належить скасувати та в задоволенні цих позовних вимог відмовити¹³.

Таким чином, в обґрунтування вимог про визнання недійсними (нікчемними) не тільки заповітів, а й довіреностей не може бути покладено тільки висновок про порушення порядку, визначеного не актами цивільного законодавства, а нормами Закону України «Про нотаріат» та інших актів підзаконного характеру, які прийнято на його виконання і містять лише процедурні норми.

У справі про визнання недійсним договору довічного утримання Верховний Суд навів аналіз правових норм, яким повинен відповідати зміст договору у випадку спору про його недійсність. При цьому вказано, що більшість законодавчих актів носять комплексний характер, і в них поряд із цивільно-правовими можуть міститися норми різноманітної галузевої приналежності. За такої ситуації необхідно вести мову про те, що зміст правочину має не суперечити вимогам, встановленим у цивільно-правовій нормі, хоча б вона містилася в будь-якому нормативно-правовому акті, а не лише акті цивільного законодавства. Під вимогами, яким не повинен суперечити правочин, мають розумітися ті правила, що містяться в імперативних нормах».

Тобто недійсність правочину може спричиняти, зокрема, недотримання імперативних цивільно-правових норм¹⁴.

Таким чином, спостерігається позитивна тенденція судової практики до обмеженого застосування формальних і процедурних вимог у спорах про визнання заповітів, інших правочинів, а також і договорів недійсними.

¹³ Постанова КЦС ВС від 20.10.2021 у справі № 219/11149/18. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/100544645.

¹⁴ Постанова КЦС ВС від 08.09.2021 у справі № 405/6037/16-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/99612781.

БРАТИ СИНИЦЬКІ — АДВОКАТСЬКА ДИНАСТІЯ НА ВІВТАРІ УКРАЇНИ

Валерій Філімоніхін, юрист, учасник Проекту «Історія адвокатури України» Центру досліджень адвокатури і права НААУ

Ірина Василик, керівник Центру досліджень адвокатури і права, проректор Вищої школи адвокатури НААУ, адвокат

Максим і Петро Синицькі — рідні брати та адвокати, яким судилося зробити вагомий та досі не оцінений нащадками внесок в історію українського національного руху та державотворення на початку XX століття.

АДВОКАТ МАКСИМ СИНИЦЬКИЙ — ОРГАНІЗАТОР УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ

Мала батьківщина братів Синицьких — у селі Березівка Ольгопільського повіту Подільської губернії. Їх батько був священником. Максим народився у 1880 році, Петро — на два роки молодший.

Максим Стратонович Синицький — український громадський і культурно-освітній діяч, київський присяжний повірений (адвокат), фундатор і голова Українського клубу, а також Товариства «Просвіта» у Києві у 1901 — 1906 роках, співзасновник і керівник видавництва «Час», завідувач канцелярії редакції «Громадська думка» та керівничий над працями Комісії ВУАН для складання Енциклопедичного словника.

Євген Чикаленко, видатний український громадський діяч і меценат у своєму «Щоденнику» так характеризував особистість Максима Стратоновича: «... дуже маломовний, але розсудливий, холоднокровний і з нещоденним фінансово-комерційним хистом... Коли скінчив університет, то записався в адвокати, але пішов по банків дорозі, ... бо йому до серця були всякі практично-фінансові справи».

Сучасники відзначали організаторський хист молодого адвоката Максима Синицького. Створений його зусиллями орган, який був спочатку чимось на кшталт клубу, дуже швидко став прообразом парламенту молоді української держави.

Український письменник Василь Королів-Старий добре знав Максима Стратоновича та згадував про нього: «Більшість ніколи й не передбачала, що цей ласкавий і приязний чоловік, що з'являється тут і там, лагідно розмовляючи з зустрічними <...> фактично порядкує всією громадою, дає напрям зборам, непомітно дирижує програмою <...> Синицький майстерно умів зробити все непомітно, старанно приховуючи свою керуючу руку. Це був від природи режисер, котрий не виходить назовні, знаходячи собі й за лаштунками сатисфакцію у власній свідомості, що справа, котрій він віддано й невтомно служить, переведена так, як того вимагають обставини».

У 1905 році, коли перша російська революція принесла деякі паростки свободи, у Києві було засновано український клуб «Родина» (російською мовою назва звучала як «Родина» і мала не викликати підозр). Максим Синицький стояв на чолі ініціативного гуртка, проте головою клубу став не він, а композитор Микола Лисенко. Серед членів клубу, окрім Максима Синицького, була Ольга Косач (Олена Пчілка), мати Лесі Українки. Проте, у 1914 році всякому «вільнодумству», у першу чергу українському, в Російській імперії настав кінець.

ТВОРЕЦЬ НАЗВИ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ

28 лютого (13-го березня) 1917 року, дізнавшись про телеграму О. Бублікова, надіслану з Петрограду

щодо неспроможності російської влади тримати ситуацію у країні під контролем, Максим Синицький почав негайно діяти. Вже наступного дня він організував нараду представників українських організацій у будинку Євгена Чикаленка — відомого на той час мецената і видавця української газети «Рада», яка виходила у Києві у 1906 — 1914 роках. Ще через день — 3 (16) березня у тому ж приміщенні клубу «Родина» на Володимирській, 42 з ініціативи Максима Синицького з'явилася назва нового органу, якому випало стати початком нової історії незалежної України: «Центральна Українська Рада».

4 (17) березня 1917 року на сторінках газети «Киевская мысль» було опубліковано невелику замітку «Среди украинцев». Текст цієї ж замітки також опублікували в газеті «Киевлянин», ось уривки з неї: *«Відозва українських представників. Вчора ввечері відбулося багатолюдне зібрання представників місцевих і деяких провінційних організацій та груп, у тому числі українських організацій та усіх місцевих вищих навчальних закладів. Після оголошення телеграм та особистих повідомлень, зібрання одногolosно привітало створення нового уряду і постановило надавати йому всіляку підтримку. Зібрання також палко ухвалило пропозицію «Центральної Ради» щодо відправки депутації до Петрограду для заяви новому уряду стосовно невідкладних потреб українського народу...»*. День 3 (16) березня 1917 року став першим днем існування Центральної Ради. Через кілька днів заочно обрали її голову — професора Михайла Грушевського, який у той час перебував у Москві. До повернення М. Грушевського до Києва на засіданнях головував ще один поважний київський адвокат Федір Крижанівський.

У березні 1919 року Максима Синицького заарештували співробітники більшовицької контррозвідки, але за клопотанням колективу товариства «Час» звільнили під підписку про невиїзд за межі Києва.

У травні 1922 року життя Максима Стратоновича Синицького обірвалося через захворювання тифом.

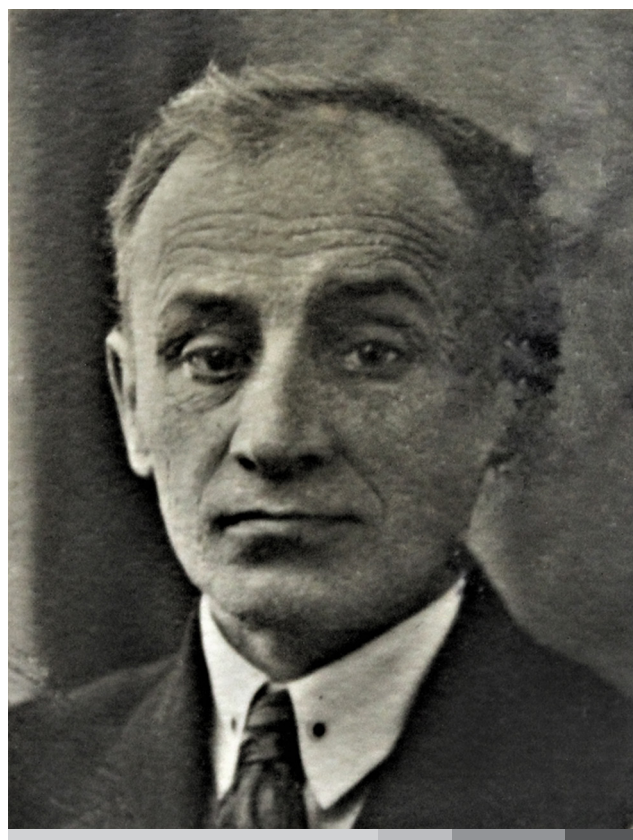
ПЕТРО СИНИЦЬКИЙ: ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ НА СТОРІНКАХ СЛІДЧОЇ СПРАВИ

Молодший брат Максима Синицького — Петро Стратонович Синицький — київський юрисконсульт (адвокат). Мав вищу юридичну освіту, адже закінчив юридичний факультет Київського університету Святого Володимира.

До більшовицького жовтневого перевороту 1917 року працював у різних судових інстанціях, у 1916 році був обраний на посаду мирового судді. Був членом правління Товариства взаємного кредитування.

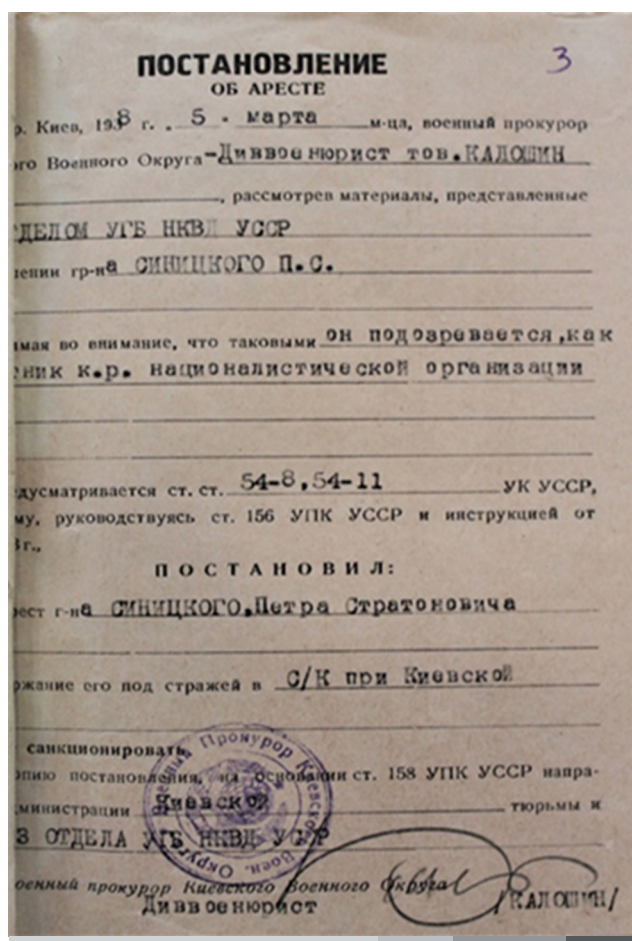
Про життєвий шлях молодшого з братів Синицьких стало відомо з матеріалів його архівно-слідчої справи як репресованого адвоката.

Петро Синицький, як і його брат Максим, всіляко підтримував ідею незалежності України, був членом Київського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Одружився з Олександрою Смекаловою. До свого арешту П. Синицький працював юрисконсультантом «Союзкультуру».

Київський адвокат Петро Синицький

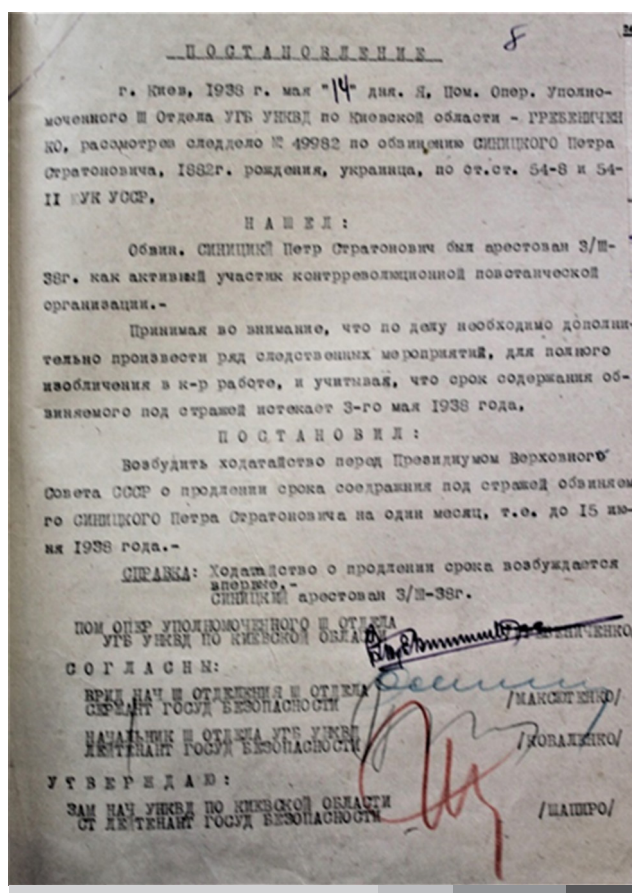
Петра Синицького заарештували у Києві 4 березня 1938 року співробітники Третього відділу УДБ УНКВС УРСР по Київській області за місцем проживання по вул. Гоголівській, 18 за звинуваченням у членстві

Постанова військового прокурора КВО диввоєнюрста О. Калوشина від 4 жовтня 1937 року про арешт та утримання під вартою Петра Синицького.
Дж.: ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. № 65604.

«в контрреволюційній націоналістичній повстанській організації», а також «у проведенні контрреволюційної роботи». Перший раз його допитали одразу після арешту 4 березня 1938 року, тоді слідчих дуже цікавила сестра його першої дружини — Глафіра, яка вийшла заміж за польського громадянина. Сестра отримала польське громадянство і проживала разом з чоловіком у Варшаві.

На другому допиті 10 березня 1938 року слідчі вже цікавились політичними поглядами та діяльністю П. Синицького у добу Української Народної Республіки, зокрема про його співпрацю з міністром судових

Постанова Третього відділу УДБ УНКВС УРСР по Київській області від 14 травня 1938 року про порушення клопотання перед Президією Верховної Ради СРСР щодо продовження терміну утримання під вартою Петра Синицького.
Дж.: ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1. Спр. № 65604.

справ першого складу Ради народних міністрів УНР Михайлом Степановичем Ткаченком. За свідченнями П. Синицького, Михайло Ткаченко планував долучити його до участі у створенні нового проекту закону про землю. Слідчих зацікавило, звідки М. Ткаченко знав П. Синицького, на що той відповів, що майбутній міністр знав його ще студентом юридичного факультету Київського університету, а також як співробітника газети «Рада» та члена товариства «Просвіта», яке існувало до 1918 року. На запитання слідчого щодо його роботи у видавництві «Час», П. Синицький відповів, що дійсно працював у видавництві у 1908 — 1909

та 1918 — 1919 роках на громадських засадах секретарем видавництва.

На допиті від 8 червня 1938 року на запитання слідчого про політичні зв'язки Петра Синицького з відомими українськими політичними діячами, він підтвердив свій зв'язок з ними та додав, що коли працював до 1918 року на Кубані виконувачем обов'язків судового слідчого, його брат Максим Стратонович у той час був керівником Київського комерційного банку та одночасно власником фірми «Добробут», а до того одним із головних співвласників видавництва «Товариство Час». Максим Синицький також був наближений до Симона Петлюри. Особисто Петро Синицький добре знав Симона Петлюру ще з 1908 року по спільній роботі в редакції «Рада».

У 1918 році П. Синицький приїхав до Києва, маючи на меті отримати для себе підходящу роботу. Вже перебуваючи у Києві, П. Синицький дізнався ще про одну людину, яка також відігравала важливу роль у видавництві «Час». Цією людиною був Василь Королів-Старий. Він добре знав П. Синицького як українського патріота і радо прийняв його на роботу на посаду секретаря видавництва «Час». У 1919 році, коли В. Королів-Старий виїздив до Чехословаччини, П. Синицькому було доручено під час відсутності Віктора Петрушевського (голови «Часу») та старшого брата Максима, організовувати діяльність видавництва. Коли влітку 1919 року більшовицькі війська зайняли Київ, чекісти заарештували В. Петрушевського. Незабаром його розстріляли у підвалах ЧК, що розташовувалась на вулиці Катерининській (нині — вул. Липська), а видавництво «Час» ліквідували.

Після остаточного закріплення в Україні влади більшовиків Петро Синицький за допомогою брата відкрив кооператив, який складався із колишніх працівників видавництва «Час», тобто, фактично, під виглядом кооперативу відновив видавництво «Час». У кооперативі він продовжував вести активну боротьбу проти радянської влади і до початку 1922 року згрупував навколо видавництва «Кооператив» молодих українських письменників: Валер'яна Підмогильного, Тодося Осьмачку, Григорія Косинку. У 1924 році П. Синицький отримав листа з Чехословаччини від доктора Модеста Левицького, що виїхав на еміграцію, на який відповів своїм листом, у якому проінформував про фактичне відновлення видавництва «Час» вже під назвою «Кооператив».

У 1925 році П. Синицький змушений був залишити роботу у Києві та переїхати до Харкова, де отримав

Особняк Уварових по вул. Липській, 16 (колишні Катерининська, Рози Люксембург, 16). Парковий фасад. Фото 1920 року. В 1919 — 1985 роках розміщувалась: ВУНК, Київська губчека, обласні управління ОДПУ, НКВС, НКДБ, МДБ, КДБ. Дж.: 3 кн. О. Друг, Д. Малаков «Особняки Києва». К., 2004.

роботу юрисконсульта на «Укртрестсільмаші», з якого потім виділилось акціонерне товариство «Плутагар». «Плутагар» у свою чергу влився до «Сільського господаря» (Всеукраїнська спілка сільськогосподарської кооперації).

У 1934 році П. Синицький повернувся до Києва, де до свого арешту, на думку чекістів, займався контрреволюційною агітацією, будучи переконаним у тому, що війна з Польщею та Німеччиною невідворотна. Як записав слідчий у протоколі допиту, український націоналіст П. Синицький намагався довести, що життя українського народу погане, тому що політика партії та уряду ніяк не відповідає інтересам українського народу.

На останньому допиті 15 червня 1938 року Петро Синицький, як записано у протоколі, визнав себе винним у тому, що, «будучи переконаним українським націоналістом, з перших днів існування радянської влади проводив проти неї активну боротьбу у різних формах, зокрема організовував навколо видавництва «Товариство Час» контрреволюційні елементи та вів агітацію за створення Самостійної України».

Слідчі НКВС звинуватили П. Синицького у членстві у контрреволюційній повстанській організації та активному залученню інших осіб до її складу, а також у тому, що він згрупував навколо себе націоналістичні кадри і проводив контрреволюційну фашистську агітацію та шкідницьку роботу, тобто скоїв злочини, передбачені статтями 54-2, 54-10 та 54-11 КК УРСР. П. Синицький у пред'явленому йому звинуваченні визнав себе повністю винним. Постановою трійки при Управлінні НКВС УРСР по Київській області від 29 серпня 1938 року Петра Стратоновича Синицького засуди-

ли до вищої міри кримінального покарання — розстрілу з конфіскацією особистого майна. Речові докази по його справі були відсутні.

Петра Синицького розстріляли 31 серпня 1938 року у Києві й таємно поховали у одній з братських могил на території спецділянки НКВС УРСР у Биківнянському лісі. Реабілітований 27 червня 1989 року на підставі статті 1 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 року «Про додаткові заходи по відновленню справедливості щодо жертв репресій, які мали місце у період 30 — 40-х та початку 50-х років».

Доля адвокатської династії братів Синицьких, як і більшості учасників визвольної боротьби українців у першій половині XX століття, склалася трагічно. Однак заслуги цих українських адвокатів як організаторів національного руху, талановитих «менеджерів» просвітницької справи і книговидання, «покровителів» українського письменства, маємо знати і пам'ятати.

«КИЇВСЬКА АДВОКАТУРА НА ЗЛАМІ ЕПОХ: ВИТОКИ, ДОЛІ, РЕПРЕСІЇ»: ПРЕЗЕНТОВАНО НОВУ МОНОГРАФІЮ НААУ

17 листопада 2022 року на засіданні Ради адвокатів України, до 10-річчя НААУ, відбулась презентація нового видання Центру досліджень адвокатури і права НААУ «Київська адвокатура на зламі епох: витоки, долі, репресії». Книгу представив заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України **Валентин Гвоздій**.

Автором монографії, що увійшла до серії «Регіональна історія адвокатури», є **Валерій Філімоніхін** — правник, учасник Всеукраїнського Проекту «Історія адвокатури України» Центру досліджень адвокатури і права НААУ, вчений секретар Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили».

Монографія присвячена процесу розвитку адвокатури Києва та Київщини з другої половини XIX століття і до Другої світової війни, тобто — від початку свого законодавчого оформлення згідно із Судовою реформою 1864 року і до фізичного знищення адвокатури у період Великого терору 1937 — 1938 років.

Книга складається з п'яти розділів, з яких перші два присвячені історії інституційного розвитку адвокатури столиці, формуванню її органів самоврядування та процесу реорганізації згідно з радянським законодавством після приходу до влади більшовиків.

У березні 1916 року уперше в історії адвокатури Києва було обрано Раду присяжних повірених — демократичний орган адвокатського самоврядування. На той час **у Києві працювало 755 адвокатів** і їх помічників. У книзі вперше зібрано їх імена та адреси місць праці, що є надзвичайно важливим для нас, — **зазначив Валентин Гвоздій**.

Спеціальну увагу у книзі приділено **Київській школі права**. Досліджено, що високий розвиток правничої науки на юридичному факультеті Київського університету Святого Володимира, нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка, діяльність **Київського юридичного товариства** забезпечили появу цілого покоління професіоналів у київській адвокатурі. Тісний

зв'язок юридичної практики з науковими дослідженнями не перервався й у ранній радянський період. Адвокати розвивали свої наукові інтереси і правознавство в рамках **Українського правничого товариства** та комісій Всеукраїнської академії наук.

У період боротьби за українську державність і її становлення **у 1917 — 1918 роках 22 адвокати увійшли до складу Центральної Ради** — представницького органу, а з листопада 1917 року — парламенту Української Народної Республіки.

Низка адвокатів у цей час стали провідними політиками і державними діячами. Серед них: мер міста Києва — адвокат **Євген Рябцов**; перший голова Ради адвокатів міста Києва — **Дмитро Григорович-Барський**; організатор київської адвокатури — адвокат **Олександр Гольденвейзер**; Міністр освіти, голова Державного Сенату і президент Української академії наук — адвокат **Микола Василенко**; **Ігор Кістяківський** — адвокат, український державний діяч, міністр внутрішніх справ Гетьманського уряду України і його брат **Богдан Кістяківський** — правознавець, громадський діяч, філософ права, один з організаторів Академії наук України та багато інших.

У 1923 році створено **Київську губернську колегію захисників**. До неї увійшли **229 захисників**. З них **133 по Києву** і **96 по округах Київщини**. Таким чином, менше ніж за вісім років відбулося скорочення адвокатської корпорації більш ніж у 5 разів. Приватна адвокатська практика була ліквідована.

Діяли 6 юридичних консультацій Києва, які надавали допомогу 5,5 тисячі громадян. У 1927 році правова допомога була надана 27 тисячам громадян.

У 1937 році відбувся погром київської адвокатури, в результаті якого багато адвокатів і правників було розстріляно в підвалах НКВС. На території спецділянки НКВС у Биківні загалом захоронено за приближними даними 22 тисячі жертв Великого терору.

Найбільш вагомим здобутком презентованого дослідження є те, що уперше в українській історіографії вводяться у науковий обіг імена та біографії київських адвокатів та правників-жертв сталінського терору.

У книзі детально показано біографії **18 київських адвокатів** і **26 юристів**, репресованих у 1937 — 1941 роках, розстріляних і похованих у **Биківні**. Також уперше оприлюднено імена **119 польських адвокатів**, виявлених у київських катинських списках.

У фотододатках **262** унікальні світлини: особисті фото адвокатів і правників, документи, матеріали архівно-кримінальних справ репресованих адвокатів, юристів і розкопок у Биківні.

Дякуємо автору — Валерію Філімоніхіну, а також Центру досліджень адвокатури і права НААУ, який працює під керівництвом Ірини Василик, за це вагомим, систематизоване дослідження історії адвокатури міста Києва і Київщини.

Ця книга — перше фахове дослідження історії адвокатури міста Києва, де вперше ґрунтовно показано заснування, розвиток юридичної науки у Києві, створення наукових юридичних шкіл, а також опубліковано реєстр адвокатів міста Києва і області із зазначенням місць їхньої праці. Вона буде надзвичайно цікавою як для адвокатів, так і для студентства та науковців і краєзнавців.

Монографія дає нам знання і повертає пам'ять про трагічні долі київських адвокатів, правників, юристів, які загинули під час сталінських репресій другої половини 30-х років XX століття і поховані у Биківні. Ця книга — наша данина їхній жертві та пам'яті!», — **підсумував Валентин Гвоздій**.

АДВОКАТИ НА ЗАХИСТІ ІНТЕРЕСІВ МІСТА ОЛЕКСАНДРІВСЬКА (ЗАПОРІЖЖЯ)

Дмитро Майстро, адвокат, партнер ЮК «Майстро і Беженар», учасник Всеукраїнського Проекту «Історія адвокатури України» Центру досліджень адвокатури і права НААУ

Історія адвокатури Запоріжжя досі ще ніколи не ставала об'єктом досліджень з історії адвокатури. За допомогою Центру досліджень адвокатури і права Національної асоціації адвокатів України, а також місцевих істориків та краєзнавців вперше опубліковано імена провідних адвокатів Запоріжчини перелому XIX–XX ст.; на основі архівних джерел та місцевої преси встановлено їхніх клієнтів та справи, які вони провадили. Показано заснування адвокатами, діяльність та реформування юридичного відділу міської ради міста.

Історична розвідка про адвокатів міста Олександрівська — це перший крок до системного дослідження історії адвокатури Запоріжжя, її витоків та найяскравіших представників адвокатури. Переконані, що вивчення досвіду адвокатської діяльності колег минулих поколінь стане у пригоді сучасним, особливо молодим адвокатам, забезпечить тяглість поколінь, продовження традицій нашої корпорації і доведе історичні підвалини виникнення та діяльності адвокатури на Запоріжчині.

Розвиток адвокатської справи на Запоріжжі у другій половині XIX століття був пов'язаний із судовою реформою 1864 року та появою інституту присяжних повірених. На той час Олександрівськ (з 1921 року перейменовано на Запоріжжя) був повітовим містом Катеринославської (Дніпропетровської) губернії.

Згідно із Судовими статутами 1864 р., присяжні повірені мали право об'єднуватися в одно ціле на загальних зборах за своєю Радою. Нагляд за діяльністю присяжних повірених був покладений на ради, які обиралися присяжними повіреними з їхнього числа.

Адвокатура того часу поділялась на два види:

- *присяжні повірені* — адвокати, що працювали при судових установах (судових палатах та окружних судах) та складали присягу перед вступом на посаду;
- *приватні повірені* — адвокати, що могли брати участь у справах лише за довіреністю від однієї зі сторін спору та з дозволу суду.

Інститут приватних повірених в Російській імперії було запроваджено Законом від 6 червня 1874 р. Ними могли бути громадяни, котрі досягли 18 років,

за винятком жінок. Переважно приватними повіреними ставали ті особи, що надавали правову допомогу у дореформений період. Приватні повірені не мали своєї корпоративної організації. Щоб отримати свідоцтво на зайняття адвокатською діяльністю, вони повинні були скласти іспит в окружному суді або судовій палаті. Там і видавали свідоцтво на право ведення судових справ.

Відмінність присяжних повірених від приватних повірених полягала також у тому, що присяжні повірені зберігали право клопотати у всіх судових інстанціях Російської імперії, а приватні повірені могли виступати тільки в судах, що видали їм такий дозвіл. У касаційних департаментах Урядового Сенату могли діяти по тих справах, які вони вели в нижчих інстанціях, а присяжні повірені — по всіх справах.

Приватні повірені могли виступати лише в тих судах, до яких вони були приписані. У зв'язку з тим, що для приватних повірених не була обов'язковою спеціальна освіта, траплялися випадки, коли приватні повірені мали незначну підготовку. За своєю

кількістю присяжні повірені переважали число приватних повірених.

За даними довідкового видання «Весь Екатеринослав» за 1913 рік, у м. Катеринославі було присяжних повірених — 44 особи, помічників присяжних повірених — 32 особи. В той же час кількість приватних повірених — 27 особи. У 1917 році у м. Катеринославі було присяжних повірених — 44 особи помічників присяжних повірених — 42 особи.

Серед відомих присяжних повірених м. Катеринослава, з ким активно співпрацювало міське самоуправління Олександрівська, були: Березовський Яків Даниїлович, Коростовцев Микола Никифорович, Немировський Яків Асаакович; Функ Петр Генрихович.

Довідкове видання «Екатеринославский адрес-календарь. 1917 год» інформував про наявність у м. Олександрівськ двох помічників присяжних повірених, які працювали та проживали у місті. Ними були: Попов Микола Сергійович і Варфоломєєв Олександр Іванович. Ще один — Бібельшайн Еудард Давидович — жив і працював в с. Гуляйполе Олександрівського повіту.

Крім того, десять приватних повірених працювали в м. Олександрівську: Лавров Павло Олександрович, Хмиров Ігнат Іванович, Рубанович Яків Ілліч, Чапський Вітольд Гаврилович, Римаренко Олександр Сергійович, Ковальов Олександр Петрович, Блюмкін Соломон Мойсейович, Тореп Йосиф Андрійович, Рубанович Яків Абрамович, Позенгауз Гешель Йосипович.

В другій половині 1880-х років інтереси міста в судових установах представляли приватні повірені: Чеповецький Григорій Лазарович (1885-1887, 1889 р.), Келін Савелій Маркович (1887 р.), Міхельсон Аарон Ісаакович (1889-1891), Міхельсон Мойсей Ісаакович (1891-1893), Ольшанський Михайло Федорович (з 1893 року).

Станом на жовтень 1890 року в м. Олександрівську не було жодного присяжного повіреного чи приватного повіреного.

ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА Я. Г. БЕРЕЗОВСЬКОГО

Присяжний повірений, кандидат права **Я. Г. Березовський** представляв захист інтересів міста Олександрівська протягом 1896-1898 рр. у Катеринославському Окружному Суді. Він мав жалування 900 крб на рік.

Протягом 1897 року Я. Г. Березовський, як міський повірений, подав 8 нових позовів до Окружного суду

щодо самовільного захоплення міської землі, її незаконного використання та за значні неплатежі за договорами оренди.

Із розглянутих у 1897 році позовів було виграно вісім позовів, рішення щодо них вступили у законну силу.

Справи, виграні присяжним повіреним Я. Г. Березовським, були: перша та друга до підприємця Костянтина Кикнадзе, власника закладів торгівлі елітних спиртних напоїв — за вилучення приміщень торгівлі та повернення боргів за оренду; третя — до Хаста за торгову лавку, четверта — до підприємця Шекіна за ковальню; п'ята — до Попуренко за землю; шоста до Антонова Івана за вилучення землі в кількості 55 кв. сажнів; сьома до Соколовського і Омельченка — про відміну публічних торгів; восьма — щодо вилучення землі.

ПОЗОВИ ТА СПРАВИ МІСТА ОЛЕКСАНДРІЇ КІНЦЯ ХІХ СТ.

Протягом 1897 року на міське самоуправління було подано різними особами два позови:

— позов Іллі Кикнадзе про звільнення від опису майна та його продажу;

— позов Теверовського до міста Олександрівська про повернення 65 крб з судовими витратами (в позові було позивачу відмовлено, з компенсацією 11 крб судових витрат присяжному повіреному Теверовському).

Крім того, позовів, поданих у попередні роки, малося три виграних міським присяжним повіреним в Катеринославському Окружному Суді та перенесених по скаргах відповідачів до Судової Палати: 1) по позову до Вольпера за лавку, 2) до Пантелемона Каськова за землю, 3) Куценка за землю.

Чотири справи попередніх років за позовами присяжного повіреного Олександрівського міського самоуправління ще Судом були не вирішені: 1) позов до Грузенберга за землю, 2) до Яблонської Матрони, 3) до Шевчукової, 4) про витрати по майну вмерлого Литвинова.

Одна справа, до «Русского Общества Пароходства и Торговли» щодо оренди землі на березі р. Дніпро була програна в Судовій Палаті і була перенесена до Сенату.

Така мала кількість справ міста пояснюється тим, що більшість представників адвокатури працювала у Катеринославі (Дніпрі) та в околицях, з огляду на близьку відстань до суду.

Справа представництва зрушила з місця на початку ХХ ст., коли міська рада Олександрії залучала до представництва провідних адвокатів краю, в тому числі приватних.

ЮРИДИЧНИЙ ВІДДІЛ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ УПРАВИ

Значну увагу до юридичного забезпечення міського господарства м. Олександрівська вдалося привернути разом з обранням міським головою гласної міської думи місцевого підприємця Фелікса Францовича Мовчановського. За його ініціативи було запрошено на посаду юрисконсульта приватного повіреного **Римаренко Олександра Сергійовича**, який розпочав свою роботу з 1 серпня 1902 року і став засновником юридичного відділу Олександрівської міської управи.

3 березня 1902 року було налагоджена співпраця з відомим присяжним повіреним **Яковом Самуїловичем Гуровичем**.

У подальшій позовній роботі Олександрівське самоуправління залучало інших представників, переважно з губерньського міста Катеринослава (нині Дніпро).

Так, у 1903 році Олександрівським міським самоуправлінням для свого представництва в судах було залучено декількох представників: як міського юрисконсульта адвоката (приватного повіреного) Римаренка О. С., що займався представництвом міської ради у загальних міських справах. Присяжний повірений Яків Гурович представляв інтереси міста в Катеринославському Окружному Суді.

За справу щодо позову відносно міського водогону були залучені присяжний повірений **Іван Васильович Спосібний**, відомий адвокат Катеринославщини, а також кандидат права **Яков Ісаакович Неміровський**.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТІВ ОЛЕКСАНДРІЇ: КІЛЬКІСТЬ ТА СКЛАД СПРАВ

Із залученням вищезгаданих приватних та державних адвокатів значно покращилася якість юридичного представництва міста у судах. Зросла кількість справ і якість роботи захисників, а відтак і зросли їхні гонорари.

Так, 15 липня 1904 року юрисконсульт Римаренко О. С. подав до Олександрівської міської управи свій звіт про позовну роботу з серпня 1902 по липень

1904 рр.: «...в моем производстве находилось судебных городских дел 27, из коих 24 дела гражданские и 3 дела головные».

Всього із 24 цивільних справ 7 справ було від різних осіб до міського самоуправління м. Олександрівська. Інші 17 позовів міста до різних осіб. Загальна сума всіх цивільних прав становила 75839 крб.

Із всіх 27 справ на липень 1904 року було завершено 3 кримінальні справи і 13 цивільних. На користь міста було виграно 8 справ. П'ять позовів було програно. Слід зазначити, що чотири справи було програно відомому підприємцю Дмитру Мінаєву — про витребування судових витрат по позовах Міської управи до Дмитра Мінаєва щодо орендних платежів. Причому в ході розглядів позовів Олександрівською міською радою вимоги були припинені. Було з'ясовано неправильність їх нарахування у 1901 році. П'ята — по позову міста до підприємця Лизлова на 50 крб за зупинку водопостачання на будівництві нової жіночої гімназії.

З 11 незакінчених справ в першій інстанції було вирішено на користь міста Олександрівська чотири справи і одна справа програна (рішення Окружного суду по цій справі було оскаржене до Судової палати). Шість справ по суті не слухалося.

З означених справ чотири — про знесення цегельних заводів. Одна справа — позов міського самоуправління до підприємців, братів Дмитра і Олександра Мінаєвих на загальну суму в 1058 крб щодо виправлення будівельних робіт в новій жіночій гімназії. І зустрічний позов братів Мінаєвих до Олександрівського самоуправління відносно розрахунків за будівництво будівлі жіночої гімназії на розі вул. Гоголівської і Дніпровської (на даний момент ці вулиці носять назви: вул. Гоголя і вул. Дніпровська відповідно). Останній позов було призупинено міською управою у зв'язку з повним виконанням усіх зобов'язань підрядниками.

Шоста справа — позов пана Фильгова до міста Олександрівська було вирішено завдяки залученню до справи третьої особи. Таким чином інтереси міста були вирішені по цій справі.

Із 24 цивільних справ, які знаходилися в проведенні Повітового члена Окружного суду по Олександрівському повіту — 16 справ, в проведенні Катеринославського Окружного суду — 8 справ, крім того надійшло до окружного суду по апеляційних скаргах на рішення повітового члену суду 9 справ.

ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ОЛЕКСАНДРА РИМАРЕНКА

Протягом 1902-1904 рр. Олександр Римаренко, як представник Олександрівська, додатково брав участь по міських справах в Окружному суді 6 разів, у як член Суду по Олександрівському повіту — 6 разів та Олександрівському міському суді — 22 рази. Чотири рази брав участь в провадженні оглядів та у експертизах. Крім того, за цей час О. С. Римаренко підготував більше двадцяти письмових висновків по різних юридичних проблемних питаннях на запис міської управи Олександрівська. Понаднормово представляв більше десяти разів інтереси міста в окружному суді по міських справах, які не були в його провадженні.

З відомостей виборців Катеринославського губернского виборного зібрання про адвоката Римаренка Олександра Сергійовича відомо (станом на 1912 рік): 42 роки, зі спадкових дворян, православний, росіянин, освіта середня (Астраханська гімназія і Казанський університет, повний курс якого не закінчив), за професією — приватний повірений Катеринославського окружного суду та Харківської Судової палати; з постійним проживанням в м. Олександрівську. Мав дворову, з будівлями, міську садибу по вулиці Фортечній (нині — також вул. Фортечна). Офіційно належав за політичними поглядами до прогресистів.

Протягом 1910-х років неодноразово Римаренка О. С. було обрано депутатом (гласним) Олександрівської міської думи. Під час своєї діяльності гласного думи був членом різних депутатських комісій. Особливо активно працював в Бюджетно-ревізійній комісії Олександрівської міської думи. Був неодноразово головою цієї комісії. Активно працював по залученню позик на розвиток міського господарства Олександрівська.

На 1915 рік Римаренко О. С. займав посаду голови Олександрівського міського осередку комітету Всеросійського Союзу міст.

В березні 1916 року Римаренко О. С. був змушений відмовитися від роботи у бюджетно-ревізійній комісії незважаючи на неодноразове офіційне звернення гласних Олександрівської міської думи.

На 1917 рік серед знакових справ, які були у провадженні адвоката Олександра Римаренка, — декілька матеріалів щодо повернення заборгованості по кредитах Олександрівського Піклування про глухонімих перед Олександрівським громадським міським банком на загальну суму 15 тис. крб. На той час це була надзви-

чайно велика сума. Одна з цих справ на суму 5100 крб в жовтні 1917 року розглядалася у Харківський Судовій палаті. Після тривалих судових засідань та переговорів представників міської управи Олександрівська вдалося домовитися про добровільне погашення боргу в 15 тис. крб.

З обранням міським головою Олександрівська Попова М. М. змінилося ставлення до керівника юридичного відділу міської управи приватного повіреного Римаренка О. С. Постійні словесні зауваження щодо постійної відсутності керівника юридичного відділу Римаренка О. С. у зв'язку з його приватною адвокатською діяльністю. Ці обставини змусили навесні 1918 року звернутися до приватного повіреного Римаренка Олександра Сергійовича з пропозиціями реформування юридичного відділу міської управи. До затвердження нового проекту штату та фінансування Олександр Римаренко заявив про готовність продовжувати представництво інтересів міста в судових установах. Проте міський голова Попов М. М. і гласні міської думи нового скликання (з 1917 року) продовжували ігнорувати пропозиції реорганізації та збільшення штату і видатків на юридичний відділ у зв'язку з великим обсягом справ.

1 червня 1918 року Олександрівська міська управа звернулася до присяжного повіреного Блюмкіна С. М. про представництво її інтересів у Катеринославському Окружному Суді по скаргах домовласників м. Олександрівська за надто високі податки на нерухоме майно. А також у своєму листі просила знайти присяжного повіреного для постійного представництва в судах інтересів міста Олександрівськ.

Кандидат швидко знайшовся — присяжний повірений Трандафілов Микола Лазарович з м. Петрограда. 8 липня 1918 року у своєму зверненні до міського голови м. Олександрівська Микола Трандафілов писав: *«Имею честь просить Вас, представить мне место юрисконсульта в вверенном Вам городском общественном управлении»*.

Микола Трандафілов повідомив про себе: уродженець Катеринославської губернії. В 1902 р. закінчив юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету з дипломом першого ступеня. З 1902 по 1918 рр. член присяжної адвокатури округу Петроградської судової палати. Весь час займався адвокатською діяльністю в Петрограді. З 1909 по 1918 рр. — працював юрисконсультом Морського Міністерства, Санкт-

Петербурзького порту, Головного Управління Корабельного будівництва, Обухівського сталелитейного заводу і Іжорського заводу. З 1911 року працював юрисконсультом Акціонерного товариства Бурлинських мідеплавильних заводів; з 1907 року юрисконсульт Товариства користувачів при Путіловському заводі, а також в ряді інших торгових і промислових підприємств.

Протягом трьох тижнів кандидатура Петроградського присяжного повіреного Миколи Трандафілова на посаду юрисконсульта Юридичного відділу Олександрівської міської управи була погоджена.

29 липня 1918 року Олександрівська міська управа розглянула заяву присяжного повіреного Трандафілова Миколи Лазаровича про бажання зайняти посаду юрисконсульта міської управи. Також одночасно було розглянута заява на ім'я міського голови міського юрисконсульта Римаренка О. С. про бажання подати у відставку. Було вирішено запросили Трандафілова М. Л. на посаду міського юрисконсульта з 1 серпня 1918 року, з окладом 600 крб на місяць. А з 1 серпня 1918 року Трандафілов М. Л. запропонував реорганізацію свого відділу. Згідно з новим

проектом було запропоновано збільшити штат відділу ще одною посадою — машиністкою 1-го розряду з окладом 250 крб на місяць. Обладнати приміщення юридичного відділу 3 столами (600 крб), 6 стільцями (45 крб) та однією печатною машинкою «Ундервуд» (2500 крб), юридичною літературою на 500 крб.

9 серпня 1918 року на засіданні Олександрівської міської думи було розглянуто та одноголосно підприєmano проект реорганізації юридичного відділу і фінансування цих заходів в розмірі 10550 крб на 1918 рік, запропонований М. Трандафіловим.

Таким чином, у нашому дослідженні історії адвокатури Запоріжжя відкрито перші нові імена адвокатури Запоріжжя кінця XIX ст. — XX ст., зокрема діяльність адвоката Олександра Римаренка, як керівника юридичного відділу міської ради, та його наступника, показано зміну якості роботи адвокатури із залученням приватних повірених.

Нариси зародження та становлення адвокатської справи на Запоріжжі в другій половині XIX — початку XX ст. будуть продовжені у наших наступних дослідженнях і публікаціях. Це справа нашої честі і гідності¹.

¹ Джерела і література:

¹ Державний архів Запорізької області (далі — ДАЗО), ф. 24 оп. 1, спр. 928, арк. 7, 13, 32.

² ДАЗО, ф. 24, оп. 1, спр. 928, арк. 37.

³ ДАЗО, ф. 24, оп. 4, спр. 28, арк. 205.

⁴ ДАЗО, ФР. — 2030, оп. 2, спр. 250, арк. 34 — 35, арк. 43.

⁵ Корнієнко І. В. Організація адвокатури в південноукраїнських губерніях кінця XIX — першої чверті XX ст.: порівняльно-правова характеристика // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція, 2018, № 36, том 1, с. 8 — 12, с. 8 — 9.

⁶ Весь Екатеринослав. Справочная книга. — Екатеринослав, 1913 г. — с. 183 — 184.

⁷ Екатеринославский адрес-календарь. 1917 год. Екатеринослав. Издание губернской типографии. — с. 243.

⁸ Отчет о деятельности Александровского городского Общественного Управления за 1897 год. Александровск, Печатано в типогр. Б. Я. Штерн, соб. Дом. с. 72 — 73.

⁹ Отчет Александровского городского общественного самоуправления за 1903 год. — Александровск. Типогр. Б. Я. Штерн, 1905 г., с. 402 — 404.

¹⁰ Журнал очередного заседания Александровской Городской Думы мая 21-го дня 1915 года. // Журналы Александровской Городской Думы за 1915 год. — Александровск, Типография при учил. хут. глухонемых, 1916 г., с. 121.

¹¹ Журналы Александровской Городской Думы за 1916 год. — Александровск, Типография при учил. хут. глухонемых, 1917 г., с. 89.